

Crna Gora
Zavod za socijalnu i dječju zaštitu

**IZVJEŠTAJ O NASILJU U PORODICI I NASILJU NAD ŽENAMA I
DJECOM PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD
(SA FOKUSOM NA PODACIMA IZ 2019. GODINE)**

Podgorica, novembar 2020. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. MEĐUNARODNI I NACIONALNI NORMATIVNI OKVIR NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM.....	9
2.1. MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR	9
2.2. NACIONALNI PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR	11
2.3. ULOGA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD U PREVENCIJI I BORBI PROTIV NASILJA I SISTEMU ZAŠTITE ŽRTAVA NASILJA	17
3. PROMJENE U KONCEPTUALIZACIJI I RAZUMJEVANJU NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM - RELEVANTNE DEFINICIJE NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM	20
4. NASILJE U PORODICI I NASILJE NAD ŽENAMA I DJECOM PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD ZA PERIOD OD 2009. GODINE DO 2019. GODINE SADRŽANIM U RAZLIČITIM IZVORIMA	24
5. NASILJE U PORODICI I NASILJE NAD ŽENAMA I DJECOM U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIM U FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE ZAVODA	40
5.1. NASILJE NAD DJECOM U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIM U FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE	57
5.1.1. MJERE I RADNJE KOJE SU CENTRI ZA SOCIJALNI RAD PREDUZIMALI U CILJU ZAŠTITE DJECE ŽRTAVA NASILJA	82
5.2. NASILJE NAD PUNOLJETNIM LICIMA U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIM U FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE	87
5.2.1. MJERE I RADNJE KOJE SU CENTRI ZA SOCIJALNI RAD PREDUZIMALI U CILJU ZAŠTITE PUNOLJETNIH ŽRTAVA NASILJA.....	97
5.2.2. UNAPRJEĐENJE KOMPETENCIJA STRUČNIH RADNIKA U CENTRIMA ZA SOCIJALNI RAD ZA RAD SA ŽRTVAMA NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM	99
6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE.....	101
7. LITERATURA	106

1. UVOD

Zavod za socijalnu i dječju zaštitu u okviru svojih redovnih aktivnosti, definisanih članom 121. Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list Crne Gore“, br. 027/13 od 11.06.2013, 001/15 od 29.07.2015, 047/15 od 18.08.2015, 056/16 od 23.08.2016, 066/16 od 20.10.2016, 001/17 od 09.01.2017, 031/17 od 12.05.2017, 042/17 od 30.06.2017, 050/17 od 31.07.2017) i članom 47. Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave („Službeni list Crne Gore“, br. 087/18 od 31.12.2018, 002/19 od 11.01.2019, 038/19 od 05.07.2019, 018/20 od 18.03.2020), izrađuje **izvještaj o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom prema podacima centara za socijalni rad.**

Posebno je značajan trenutak u kome ovaj izvještaj objavljujemo s obzirom na to da Crnoj Gori ubrzo predstoji donošenje nove Strategije zaštite od nasilja u porodici za period nakon 2020. godine, te da sistematski prikazani podaci prikupljeni od centara za socijalni rad predstavljaju jedan od bitnih elemenata za završnu analizu ispunjenosti ciljeva projektovanih Strategijom zaštite od nasilja u porodici 2016-2020, kao i da mogu doprinijeti kreiranju indikatora koji bi obezbjedili uslove za kvalitetnije određivanje ciljeva obuhvaćenih budućim strateškim dokumentom i praćenje njihove realizacije.

U izvještaju, izrazi koji se koriste za fizička lica u muškom rodu podrazumevaju iste izraze u ženskom rodu.

Izvještaj o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom predstavlja i jedan od značajnih segmenata izvještavanja o radu centara za socijalni rad, što je potencirano činjenicom da centri za socijalni rad, shodno Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici i Protokolu o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, odnosno Protokolu o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici, imaju koordinirajuću ulogu među svim relevantnim akterima i profesionalcima iz drugih sistema u obezbjeđivanju sveobuhvatne zaštite žrtve. **Sva nadležna tijela i pojedinci dužni su da o svim slučajevima sumnje ili potvrđenog nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom obavjeste centar za socijalni rad.** Dugoročnije praćenje broja žrtava nasilja identifikovanih i prijavljenih centrima za socijalni rad pokazuje tendenciju kontinuiranog rasta, uz generalno visok udio korisnika sa problematikom nasilja u cjelokupnoj strukturi korisnika koji ostvaruju različita prava preko centara za socijalni rad unutar široke palete nadležnosti i poslova povjerenih ovim ustanovama, što stručne radnike (primarno voditelje slučaja) suočava sa brojnim izazovima, s obzirom da povećanje broja korisnika i sve složenija fenomenologija problema s kojima dolaze nije praćeno povećanjem broja zaposlenih stručnih radnika, niti odgovarajućom dinamikom razvoja infrastrukture usluga socijalne i dječje zaštite u lokalnim zajednicama.

U cilju unaprjeđivanja profesionalnih kompetencija i kvaliteta stručnog rada, stručni radnici u centrima za socijalni rad su tokom proteklog perioda pohađali i uspješno završili veći broj obuka po akreditovanim programima u vezi sa problematikom nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom, a o čemu će takođe biti riječi u jednom segmentu ovog izvještaja.

Izvještaj se prvenstveno odnosi na period od 01. januara do 31. decembra 2019. godine, ali sadrži i sistematski prikaz podataka iz prethodnih godina kako bi se pratili trendovi u kretanju broja slučajeva nasilja identifikovanih i prijavljenih centrima za socijalni rad tokom vremena.

Izvještaj se u velikoj mjeri bazira na podacima o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom u 2019. godini, prikupljenim od centara za socijalni rad putem formata za statističko izvještavanje, posebno kreiranom od strane zaposlenih u Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu, u cilju praćenja slučajeva nasilja koji su identifikovani i prijavljeni centrima za socijalni rad, te procjene dostupnosti i kvaliteta podrške koju centri za socijalni rad obezbjeđuju korisnicima sa iskustvom nasilja i daljeg jačanja odgovora sistema socijalne i dječje zaštite na nasilje u porodici i nasilje nad ženama i djecom. Radi preciznijeg uvida, odnosno potencijalnog unaprjeđenja razumjevanja same prirode nasilja, kao i kvaliteta, efektivnosti i efikasnosti mjera sprječavanja nasilja i pružanja podrške žrtvama od strane centara za socijalni rad, **nastojali smo da osiguramo odgovarajući nivo disagregacije podataka o žrtvama nasilja prema polu, starosnoj dobi, smetnjama u razvoju i drugim karakteristikama koje mogu ukazati na povećan stepen ranjivosti od nasilja.** Takođe, podaci su razvrstani prema sjedištima centara za socijalni rad, broju prijave, podnosiocima prijave ili izvorima saznanja o nasilju, vrsti nasilja, mjestu nasilja, počiniocima nasilja, mjerama koje su preduzimali centri za socijalni rad u zaštiti djece i punoljetnih žrtava nasilja. Pored toga, u izradi izvještaja korišćeni su i podaci drugih institucija i organizacija (UNICEF-a, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva pravde, MONSTAT-a), podaci iz prethodnih izvještaja i analiza, podaci iz pojedinačnih godišnjih izvještaja o radu centara za socijalni rad, kako bi se upoređivanjem podataka, prikupljenih od centara za socijalni rad od strane različitih aktera po različitim metodologijama, **identifikovale potrebe, mogućnosti i načini za poboljšanje kvaliteta statističkog izvještavanja, te premostile postojeće neujednačenosti u praksama evidentiranja podataka o nasilju u centrima za socijalni rad, koje se nepovoljno reflektuju na pouzdanost podataka.** Suštinski je izazov utvrditi koji je to skup podataka koji bi se trebali prikupljati za sve prijavljene i potvrđene slučajeve nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom kako bi se ostvarili brojni benefiti kvalitetne dokumentacije u praćenju ove kompleksne pojave. Sistem socijalne zaštite koji ima u fokusu potrebe žrtava izloženih nasilju ima najveći potencijal za prikupljanje i praćenje podataka o prijavljenim događajima nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom i preduzimanim društvenim reakcijama.

Evidentiranje u ovoj oblasti je izuzetno kompleksno, s obzirom na učestalost recidiva, kao i slučajeve da se jedno isto lice, u različitim situacijama i postupcima (ponekad i u okviru istog postupka), nerijetko pojavljuje u višestrukim ulogama, i kao žrtva, i kao svjedok, i kao počinitelj nasilja. Takođe, jedno isto lice može biti izloženo različitim vrstama nasilja, simultano i sukcesivno. Dalje, isto lice može u jednoj situaciji biti izloženo nasilju od strane više počinitelja, a može i u više navrata biti evidentirano kao žrtva od strane istog/istih ili drugih počinitelja. Mogućnosti za dodatne kombinacije i komplikacije navedenim sigurno nijesu u potpunosti iscrpljene. **Jedno od ključnih pitanja jeste šta se zapravo evidentira, odnosno da li se evidencija vodi po prijavama ili po licima koja su pretrpila nasilje, uz nagovještenu tehničku složenost u povezivanju obje dimenzije evidentiranja na**

svrsishodan način, što može biti jedan od izvora neujednačenosti i nedosljednosti raspoloživih podataka. **Nejasnoće i različitosti određenja jedinica analize mogu imati ozbiljne posljedice na procjenu veličine problema nasilja, jer jedno lice može imati više prijava.**

Pored toga, kako u mnogim porodicama postoje multipli, istovremeno prisutni problemi, **pitanje kategorizacije je važno, osjetljivo i kompleksno**, posebno s aspekta utvrđivanja mjesta i značaja problema nasilja u ukupnoj problematici porodice. Način evidentiranja i dokumentovanja trebalo bi da odgovori na zahtjev/potrebu da se sačuvaju informacije o različitim problemima/potrebama jedne osobe, uključujući tu i probleme/potrebe koji nastaju za osobe sa kojima je ona u relaciji ili sa kojima dijeli zajedničko domaćinstvo, na primjer za djecu ili za roditelje i srodnike žene koja je žrtva partnerskog nasilja.

Poseban izazov je **razvijanje kompozitnih indikatora** koji bi omogućili prepoznavanje najugroženijih osoba, koje ne ostvaruju veći broj svojih prava i čija je dobrobit ugrožena. To je **posebno važno kod osoba koje su izložene nasilju u porodici, a naročito djece žrtava nasilja**, s obzirom da su mnoga istraživanja pokazala kako se kod djece žrtava nasilja kumulira i prepliće veći broj ugrožavajućih okolnosti (indikatora konteksta) i nepovoljnih indikatora djetetove dobrobiti zbog posljedica ugroženog razvoja (npr. poteškoće mentalnog zdravlja ili kognitivne poteškoće).

Važno je napomenuti da za sada ne postoji međunarodno prepoznata najbolja praksa u mjerenju i proizvodnji statistike o nasilju. S druge strane ističe se da su čvrsti dokazi i valjani podaci o broju žrtava koje su izložene različitim oblicima nasilja, preprekama sa kojima se suočavaju prilikom pristupa neophodnim uslugama i/ili službama izuzetno značajni kako bi se za rješavanje problema nasilja razvile politike, programi i intervencije zasnovane na dokazima i osigurali adekvatni resursi za: povećanje društvene svijesti i prevenciju nasilja; praćenje nasilja na lokalnom i nacionalnom nivou; mjerenje efektivnosti strategija za prevenciju i odgovor na nasilje; praćenje koliko dobro funkcioniraju upućivanje iz jednog sektora u drugi; uspostavljanje polaznih vrijednosti (baselines) i praćenje napretka u borbi protiv nasilja tokom vremena.

U brojnim dokumentima navodi se da pružaoci usluga iz bilo kog sektora, javne i privatne ustanove i organizacije često nemaju uspostavljene sisteme vođenja evidencija za redovno prikupljanje podataka o nasilju ili, ako ih i imaju, to je obično za interne svrhe, te **podaci nijesu nužno objedinjeni i sistematski ažurirani, upoređivani i praćeni, rijetko se analiziraju i nedovoljno koriste za praćenje efektivnosti programa i politika koje za cilj imaju podršku žrtvama nasilja, poboljšanje pristupa osnovnim uslugama i eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama i djecom**. Takođe, često je teško pratiti slučajeve i upućivanje kroz sisteme socijalne i dječje zaštite, zdravstva, policije, obrazovanja i pravosuđa. Nedostatak, odnosno nepotpunost i neusklađenost podataka ne predstavlja izazov samo za Crnu Goru, već i za druge zemlje u regionu i svijetu.

Procjenjuje se da su prikupljanje i razmjena podataka u vezi sa nasiljem i dalje pretežno reaktivne prirode i za potrebe međunarodnog izvještavanja, kao odgovor na određene zahtjeve ili kroz ad hoc istraživačke projekte, a ne kao sistematična praksa. Pored toga, podaci o

žrtvama nasilja, ukoliko se prikupljaju i dijele, nedovoljno su razvrstani po polu, nacionalnosti, smetnjama u razvoju, geografskoj lokaciji i drugim obilježjima, što je dijelom posljedica odsustva indikatora za prikupljanje raščlanjenih podataka. U takvim okolnostima nerijetko se dešava da su podaci dobijeni od različitih institucija i organizacija međusobno neusaglašeni, a **neusaglašenost se pojavljuje čak i unutar podataka koje pojedinačne institucije dostavljaju različitim tražiocima, što upućuje na ozbiljne manjkavosti u sistemu evidentiranja.**

Podaci o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom koji se vode unutar pojedinih sistema (zdravstva, pravosuđa, policije, obrazovanja, socijalnog staranja) vrlo često su u bazama koje nemaju u fokusu žrtvu nasilja već neku pojavu ili djelatnost pojedinog sistema kao takvog (npr. informacijski sistem pravosuđa primarno je usmjeren na praćenje rada, ažurnosti i efikasnosti institucija pravosuđa, tako da je i statistika orijentisana na rad i funkcionisanje ovih institucija i evidentiranje počinitelja, dok se podaci o žrtvama sistematski ne vode). Postojeće baze podataka u različitim sistemima ne obezbjeđuju svrsishodno povezivanje raznorodnih podataka ni unutar pojedinog sistema, a kamoli među sistemima, što bi omogućilo složenije praćenje različitih pojava. To je posljedica toga što **baze podataka u informacionim sistemima uglavnom nemaju jasno utvrđene jedinice statističke analize, već se koriste sumarni podaci koje je kasnije teško raščlaniti na način da se mogu koristiti u svrhu različitih analiza**, npr. analiza kojima bi se provjeravala povezanost oblika doživljenog nasilja sa socio-demografskim podacima o žrtvi, porodici ili specifičnim činiocima ranjivosti žrtve.

Generalno, naglašava se potreba da se unaprijede prikupljanje, analiza, dijeljenje i korišćenje podataka o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom, te da se usklade “alati za mjerenje” kako bi se obezbjedile pouzdane i međunarodno uporedive procjene, što je posebno relevantno u kontekstu ciljeva održivog razvoja, ali i praćenja ostvarivanja ciljeva definisanih drugim međunarodnim i nacionalnim dokumentima.

Značajnu novinu predstavlja **uspostavljanje baze podataka za nasilje u porodici** (zvanično puštena u rad 23.05.2019. godine), koja omogućava **pohranjivanje i automatizovanu razmjenu prijava i obavještenja o nasilju u porodici između dva ključna resora** – Ministarstva unutrašnjih poslova i Uprave policije sa jedne strane i Ministarstva rada i socijalnog staranja, odnosno centara za socijalni rad, s druge strane, **što bi trebalo da obezbijedi poklapanje podataka između MUP-a i MRSS-a**. Ova baza sadrži zakonski propisane, neophodne podatke o svim učesnicima u slučaju prijavljenog nasilja, i potencijalnim žrtvama i počiniocima, uključujući i podatke o djeci (ako su djeca žrtve ili žive u porodici u kojoj se desilo nasilje), preduzetim mjerama tj. prekršajnim i krivičnim prijavama, procijenjenom stepenu rizika. Međutim, kako je u fokusu porodično nasilje, kada su u pitanju djeca, na ovaj način biće obuhvaćeni samo podaci koji se odnose na djecu žrtve nasilja u porodici, što je tek dio slučajeva nasilja nad djecom koji se prijavljuju centrima za socijalni rad.

U centrima za socijalni rad su, shodno Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, pravilnicima propisani uniformni obrasci, koji su ugrađeni u Informacioni sistem socijalnog staranja

(ISSS), tako da se svi poslovni procesi, uključujući i vođenje slučaja, mogu pratiti kroz informacijski sistem, koji sadrži i poseban modul (BI modul) za generisanje statističkih podataka. Međutim, kako bi se iz informacijskog sistema generisali relevantni podaci neophodno je da se obrasci u informacijskom sistemu ažurnije i potpunije ispunjavaju od strane centara za socijalni rad, kao i **da se formuliše set indikatora po kojima bi centri za socijalni rad sistematski izvještavali o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom.** Obrasci koji obuhvataju najveći broj podataka su prijemni list (PL) i procjena – djeca i mladi (PR-1), odnosno procjena – odrasli i stariji (PR-2), pri čemu se podaci iz obrazaca, čak i kada bi isti bili uredno ispunjeni u informacijskom sistemu, aktuelno još uvijek ne mogu funkcionalno koristiti za kreiranje statističkih izvještaja, jer nedostaju jasno koncipirani i razrađeni indikatori. Tako se dešava da se lica ovlašćena za preuzimanje i tumačenje podataka iz informacijskog sistema na različitim nivoima, suočena sa tehnološkim i praktičnim teškoćama, obraćaju zaposlenima u direktnom kontaktu s korisnicima da “ručno” prebrojavaju podatke.

Činjenica je da su od centara za socijalni rad u proteklom periodu, od strane različitih aktera, često traženi slični i različiti podaci, ali bez dovoljno podrške da se razviju, razrade i uspostave adekvatni kriterijumi za njihovo prikupljanje. Moguće da je takva situacija izazvala i određeni otpor kod stručnih radnika centara prema traženju, odnosno dostavljanju podataka, s obzirom da su u postojećim okolnostima trošili značajno vrijeme i resurse na ručno prebrojavanje pojedinačnih evidencija i/ili prikupljanje podataka po sjećanju. Dešavalo se i da se neki podaci traže nekoliko puta za redom i da ih centar počne evidentirati, a da zatim, bez povratne informacije od tražilaca podataka, prestane potreba za tim podacima ili takvom klasifikacijom podataka, pri čemu centri ostaju u dilemi da li da nastave sa evidentiranjem.

Očekivanja različitih subjekata od informacijskog sistema socijalnog staranja su izuzetno velika, pri čemu se često prenebregava činjenica da **informacioni sistem “sam po sebi” ne može razriješiti i ne razrješava ključna pitanja evidentiranja - šta se sve uzima kao jedinica analize: slučaj, događaj, prijava, pojedinac/žrtva nasilja ili porodica?** Naime, ni najsavršenija softverska unapređenja ne mogu sama po sebi poboljšati sistem evidentiranja u bilo kojoj oblasti, bez jasno uspostavljenih kriterijuma koji će se podaci prikupljati i pratiti, zbog čega će se upravo ti podaci pratiti i kako će se pratiti, koje kriterijume ne određuje softver, već interesne grupe.

Važno je napomenuti i da je u okviru reforme sistema socijalne i dječje zaštite, uz podršku UNICEF-a izrađena baza podataka dječje zaštite, utemeljena na setu međunarodno prihvaćenih i testiranih indikatora dječje zaštite i razvijenom metodologijom prikupljanja podataka za svaki od indikatora. Ovaj set indikatora obuhvatao je i one koji se odnose na djecu žrtve nasilja ili u riziku od nasilja shodno Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici. Baza je počela da se koristi početkom 2013. godine, pri čemu je implementacija informacijskog sistema socijalnog staranja imala drugačiju dinamiku, što je uslovalo privremeno zapostavljanje ove baze. Preuzimanje i integriranje indikatora iz pomenute baze u informacijski sistem socijalnog staranja, što se ubrzo očekuje, trebalo bi da obezbjedi uslove za generisanje kvalitetnijih podataka o djeci obuhvaćenoj pravima iz socijalne i dječje zaštite, uključujući i djecu žrtve nasilja.

Trenutno je iz informacionog sistema socijalnog staranja moguće dobiti većinu podataka u vezi sa materijalnim davanjima, dok to nije slučaj za postupke u oblasti vođenja slučaja, gdje su mnogi podaci još uvijek nedostupni, a postojeći su nepotpuni i nepouzdana. Dakle, pored toga što se informacije o svakom korisniku unose u informacioni sistem, potrebno je paralelno voditi evidencije o korisnicima, pri čemu su **načini vođenja evidencija u centrima za socijalni rad varijabilni i neophodno je uložiti dodatne napore kako bi se obezbjedili uslovi za sistematično, obuhvatno, precizno i ujednačeno vođenje evidencije u svim centrima za socijalni rad.**

Značajna je inicijativa koju je pokrenuo MONSTAT za formalizovanje međuinstitucionalnih odnosa potpisivanjem 21-og sporazuma sa administrativnim izvorima podataka, **koji uključuju i definisanje setova podataka za koje svaki od izvora ima obavezu prikupljanja i dostavljanja**, na koji način će se izbjeći dupliranje statističkih podataka, smanjice se troškovi prikupljanja podataka i opterećenost izvještajnih jedinica, te unaprediti razmjena podataka i informacija između institucija.

S obzirom da poslovi praćenja i izvještavanja u socijalnoj i dječjoj zaštiti nijesu dovoljno normativno uređeni, te da još uvijek ne postoji ujednačen način evidentiranja podataka u centrima za socijalni rad, što značajno umanjuje pouzdanost dobijenih podataka, **prikazane podatke u ovom izvještaju treba posmatrati više kao ilustraciju stanja u ovoj oblasti, odnosno samo kao okvir u kome se kreću pojave koje su analizirane.**

Pored uvodnog dijela, u kojem je istaknut značaj sistematskog prikupljanja podataka o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom i ukazano na određene teškoće sa kojima se suočavamo u ovoj oblasti, izvještaj je strukturiran u nekoliko cjelina. **U drugoj cjelini** ćemo dati kratak osvrt na međunarodni i nacionalni pravni okvir koji definiše obaveze Crne Gore u rješavanju problema nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom, posebno se fokusirajući na pravni osnov za postupanje centara za socijalni rad u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom. **U trećoj cjelini** razmotrićemo promjene u razumijevanju nasilja kroz vrijeme i definisati različite vrste nasilja, poklanjajući naročitu pažnju nasilju nad djecom. **U četvrtoj cjelini** sistematski ćemo prikazati podatke prikupljene od centara za socijalni rad o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom za period od 2009. godine do 2019. godine slijedeći metodologiju razvrstavanja podataka korišćenu u različitim izvještajima. **U petoj cjelini** detaljnije ćemo izložiti podatke prikupljene od centara za socijalni rad za 2019. godinu, diferencirano za djecu i punoljetne korisnike, žrtve nasilja, a koji podaci uključuju i određene novine u načinu razvrstavanja, relevantne za obuhvatnije praćenje pojave nasilja u različitim kontekstima i odgovora centara za socijalni rad na nasilje u porodici i nasilje nad ženama i djecom. U okviru ove cjeline, u dijelu prikaza koji se odnosi na djecu žrtve nasilja, koristićemo i podatke UNICEF-a. **U šestoj, završnoj, cjelini** ćemo rekapitulirati najvažnije nalaze, istaći neka otvorena pitanja i ponuditi određene preporuke u vezi mogućih rješenja, te uputiti na poželjan pravac budućih izvještavanja, kao i ponuditi set indikatora po kojima bi centri za socijalni rad sistematično i funkcionalno prikupljali podatke o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom.

2. MEĐUNARODNI I NACIONALNI NORMATIVNI OKVIR NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM

2.1. MEĐUNARODNI PRAVNI OKVIR

Crna Gora je potpisnica brojnih međunarodnih dokumenata koji imaju za cilj suzbijanje nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom. Međunarodni pravni okvir u oblasti nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom predstavljemo na nivou Ujedinjenih nacija i nivou Savjeta Evrope i Evropske Unije. Članstvo u Ujedinjenim nacijama i Savjetu Evrope obavezuje sve države članice da ispunjavaju i primjenjuju odredbe koje se odnose na prava djece na zaštitu od svih oblika tjelesnog ili psihičkog zlostavljanja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja i zapuštanja, zlostavljanja ili iskorišćavanja, te na ženska prava i eliminaciju diskriminacije i nasilja nad ženama, sadržane u ratifikovanim dokumentima.

Ujedinjene nacije

Dokumenti Ujedinjenih nacija od ključnog su značaja za priznavanje nasilja nad ženama kao kršenja ljudskih prava po međunarodnom pravu i mogu biti različitih formi koje se kreću od obavezujućih do pravno neobavezujućih.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 1979. godine, smatra se međunarodnom poveljom ženskih prava i predstavlja pravno obavezujući instrument koji nalaže državama članicama da osiguraju da muškarci i žene imaju pravo na puno i jednako uživanje svih ljudskih prava. Odredbe ove konvencije koje jamče zaštitna prava uključuju član 6. (Trgovina ljudima i prostitucija), član 14. (Žene iz ruralnih područja) i član 16. (Brak i porodica). I dok Konvencija ne sadrži izričito pravo na život bez nasilja utemeljeno na polnoj pripadnosti, u **Opštoj preporuci br. 12. o nasilju nad ženama** (objavljenoj 1989. godine) navodi se da države potpisnice moraju da djeluju u cilju zaštite žena od bilo koje vrste nasilja koje se javlja u porodici, na radnom mjestu ili u drugim oblastima društvenog života. **Opšta preporuka br. 19.** Odbora za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena UN-a (usvojena 1992. godine) utvrđuje da je nasilje nad ženama povreda Konvencije. U ovoj preporuci se naglašava da definicija diskriminacije uključuje rodno zasnovano nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene.

Svjetska konferencija Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima, održana 1993. godine u Beču i prateća **Bečka deklaracija**, odnosno **Deklaracija o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama i Akcioni program**, predstavili su rodno zasnovano nasilje kao strukturalno i univerzalno. Ova deklaracija predstavlja prvi međunarodni instrument koji se isključivo odnosi na nasilje nad ženama.

Pekinška deklaracija i platforma za akciju usvojene na četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama, održanoj 1995. godine u Pekingu u organizaciji Ujedinjenih nacija, sadrži set od 12 strateških ciljeva za osnaživanje žena. Četvrti cilj uključuje pitanje eliminacije svih oblika nasilja nad ženama i predviđene aktivnosti, odnosno praktične mjere koje države, međunarodne i nacionalne institucije i nevladine organizacije treba da preduzmu kako bi se nasilje nad ženama preveniralo i suzbijalo.

UN Ciljevi održivog razvoja 2015 (COR), koji se nazivaju i **Globalni ciljevi**, a predstavljaju nadogradnju Milenijumskih razvojnih ciljeva, uključuju i pitanje nasilja nad ženama i djecom. Agenda održivog razvoja do 2030. godine sadrži 17 ciljeva, od kojih se cilj 5 odnosi na postizanje rodne ravnopravnosti, eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, svih oblika nasilja nad ženama, uključujući i trgovinu ljudima, seksualnu i sve ostale oblike eksploatacije, eliminaciju svih štetnih praksi za žene i djevojčice.

Konvencija o pravima djeteta (CRC), usvojena na 44. zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 20. novembra 1989. godine, predstavlja **najvažniji dokument u zaštiti temeljnih sloboda i prava djece**. Za razliku od Deklaracije o pravima djeteta (1959) koja ima moralnu snagu, Konvencija o pravima djeteta je obavezujući pravni akt. Radi postizanja svrhe Konvencije i sprovođenja njenih odredbi, donijeta su i **dva Opciona protokola** – o učešću djece u oružanim sukobima (OPAC) i o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (OPSC).

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD) na sveobuhvatan i integrativan način promoviše i štiti prava i dostojanstvo osoba s invaliditetom i predstavlja značajan doprinos naporima za umanjivanje značajnih socijalnih nepogodnosti kojima su osobe sa invaliditetom izložene, podstičući njihovo učešće u građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim sferama života uz jednake mogućnosti, kako u razvijenim, tako i u zemljama u razvoju.

Savjet Evrope

Najvažniji instrumenti Savjeta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama i djecom su:

- Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda;
- Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Istanbulska konvencija;
- Konvencija o borbi protiv trgovine ljudima;
- Preporuka Rec (2002)5 o zaštiti žena od nasilja;
- Evropska konvencija o ostvarivanju dječjih prava;
- Direktiva 2011/92/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja djece i dječje pornografije;
- Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja - Lanzarotska konvencija;

- Konvencija Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu – Budimpeštanska konvencija;
- Konvencija o sprječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Istanbulska konvencija je prvi pravno obavezujući međunarodni dokument u Evropi, koji pruža sveobuhvatnu zaštitu žena od nasilja. **Fokusirana je na rodno zasnovano nasilje i njome su obuhvaćeni različiti vidovi nasilja nad ženama koje se dešava u raznim kontekstima.** To uključuje i porodicu, ali se ne ograničava samo na nju, već se odnosi i na oružane sukobe, trgovinu ljudima, migracije, azil i dr. Ova konvencija obavezuje države potpisnice da žrtvama nasilja obezbjede dvije vrste usluga – opšte i specijalizovane. Još jedna važna novina koja se uvodi Istanbulskom konvencijom je da se djeca svjedoci nasilja takođe smatraju žrtvama nasilja.

2.2. NACIONALNI PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR

Ustav Crne Gore kao krovni nacionalni pravni akt garantuje široki korpus građanskih, političkih, socijalnih i kulturnih prava. Ta se prava mogu ograničiti samo zakonom radi zaštite prava i sloboda drugih ljudi i zaštite pravnog poretka, javnog morala i zdravlja, a svako takvo ograničenje mora u svakom pojedinačnom slučaju biti srazmjerno prirodi potrebe. Ustav takođe precizno definiše primat međunarodnog prava nad domaćim zakonodavstvom, što omogućava neposrednu primjenu međunarodnih standarda i ratifikovanih konvencija u pravnom poretku Crne Gore.

U poslednjoj dekadi u Crnoj Gori je značajno unaprijeđen pravni okvir u oblasti nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom, prije svega usvajanjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, te izmjenama Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o rodnoj ravnopravnosti, Porodičnog zakona, Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, usvojen 2010. godine, stavlja akcenat na zaštitu žrtava nasilja u prekršajnom postupku, na efikasnu primjenu zaštitnih mjera kao vrste prekršajnih sankcija, dok se socijalna zaštita pruža u skladu sa propisima kojima se uređuje socijalna i dječja zaštita. Prekršaji koji su propisani Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici imaju svoju preventivnu svrhu koja se ogleda u odvratanju potencijalnih učinilaca od vršenja nasilja u porodici. Zakon sadrži i odredbe o prekršajnoj odgovornosti člana porodice za: učinjeno nasilje; zanemarivanje djeteta i drugog člana porodice; učinjeno nasilje u prisustvu djeteta; učinjeno nasilje kada je žrtva dijete; nepostupanje po naredbi policijskog službenika o udaljenju ili zabrani vraćanja u stan ili drugi prostor za stanovanje. Takođe, predviđena je i prekršajna odgovornost drugih lica koja su povrijedila neku od materijalnih odredbi.

Kada je u pitanju koordinirani i sveobuhvatni pristup primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, institucije koje se bave zaštitom od nasilja u porodici su organ uprave nadležan za policijske poslove (policija), sudovi za prekršaje, državno tužilaštvo, centri za socijalni rad ili

druge ustanove socijalne i dječje zaštite, zdravstvene ustanove, kao i drugi organi i ustanove koje se bave zaštitom. Dužnost ovih organa je da u okviru svojih ovlaštenja pruže potpunu i koordiniranu zaštitu žrtvi shodno stepenu njene ugroženosti. Nevladine organizacije, druga pravna i fizička lica, takođe mogu pružiti zaštitu u skladu sa zakonom. Navedeni organi i ustanove su dužni da obezbijede međusobno obavještanje i pomoć radi sprječavanja i otkrivanja nasilja, otklanjanja uzroka i pružanja pomoći žrtvi u uspostavljanju uslova za bezbjedan život.

Saradnja prethodno navedenih organa, u cilju obezbjeđivanja sveobuhvatne zaštite žrtvama porodičnog nasilja, preciznije je uređena **Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici**, usvojenim 25.11.2011. godine, koji je **definisao procedure i postupke u svakoj relevantnoj službi i između njih**. Posebna pažnja posvećena je postupanju nadležnih institucija u okolnostima kada su djeca uključena u slučaj porodičnog nasilja, bilo kao neposredne žrtve ili njegovi svjedoci. Ministarstvo rada i socijalnog staranja iniciralo je formiranje multidisciplinarnih operativnih timova u svim opštinama, a koordinirajuća uloga u organizaciji i radu ovih timova povjerena je centrima za socijalni rad. Izrađeno je i dodatno **Uputstvo o radu multidisciplinarnog operativnog tima (OMT/MOT) za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici** i tokom septembra **2015. godine organizovane su obuke za predstavnike multidisciplinarnih timova iz svih opština o primjeni ovog uputstva**.

U cilju što potpunije i kvalitetnije implementacije Zakona o zaštiti od nasilja u porodici donijet je poseban strateški dokument posvećen zaštiti od nasilja u porodici – **Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011-2015**, usvojena u junu 2011. godine. Ova strategija je sadržala ocjenu stanja i identifikovala ključne probleme u obezbjeđivanju socijalne i druge zaštite žrtava, te definisala ciljeve i druge mjere relevantne za unapjeđenje zaštite, a naročito u vezi: podizanja nivoa svijesti građana o problemu nasilja i formiranja stavova o neprihvatljivosti nasilja; razvoja programa za prevenciju nasilja; podrške porodici u prevenciji nasilja; daljeg razvoja normativnog okvira u oblasti zaštite; unaprjeđenja saradnje organa, ustanova, organizacija i drugih pravnih i fizičkih lica koja se bave zaštitom; unaprjeđenja sistema za prikupljanje i analizu podataka i izvještavanja o slučajevima nasilja. Vlada Crne Gore je 2012. godine formirala Komisiju za koordinaciju, primjenu, praćenje i procjenu aktivnosti predviđenih Strategijom.

U periodu od 2010. do 2015. godine Crna Gora je uložila napore da izmjeni postojeće i usvoji novo zakonodavstvo koje će omogućiti punu primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i obezbijediti sveobuhvatnu zaštitu žrtava u skladu sa međunarodnim standardima. S usvajanjem prve strategije zaštite od nasilja u porodici, intenziviran je proces donošenja i usvajanja zakona u cilju usklađivanja sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici. Proces usklađivanja obilježila je saradnja svih relevantnih državnih institucija, nevladinog sektora i međunarodnih organizacija.

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku stupio je na snagu 6. januara 2012. godine i počeo da se primjenjuje od 1. septembra 2012. godine. Najznačajnije

novine ovog zakona bile su uvođenje novih alternativnih mjera, proširena primjena vaspitnih naloga, formiranje stručnih službi koje pružaju stručnu podršku sudovima i državnim tužilaštvima, unaprjeđenje tretmana maloljetnika prilikom izvršavanja institucionalnih vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora, kao i **posebne odredbe o zaštiti maloljetnih lica kao učesnika u krivičnom postupku**. Ove odredbe primjenjuju se na maloljetna lica koja su oštećena krivičnim djelom, odnosno koja se saslušavaju kao svjedoci u krivičnom postupku.

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, usvojen 2013. godine, prepoznaje potrebu da se u ostvarivanju ciljeva socijalne i dječje zaštite, pored ostalih, posebno štiti dijete koje je žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i eksploatacije ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva, dijete žrtva trgovine ljudima, kao i odraslo i staro lice koje je žrtva zanemarivanja, zlostavljanja, eksploatacije i nasilja u porodici ili kod kojeg postoji opasnost da će postati žrtva, te odraslo i staro lice koje je žrtva trgovine ljudima. Zakon je obezbjedio uslove za sveobuhvatnije mjere zaštite žrtava nasilja, naročito djece.

Izmjenama i dopunama **Krivičnog zakonika** iz jula 2013. godine uvedene su dvije nove mjere bezbjednosti i to: zabrana približavanja i udaljenje iz stana ili drugog prostora za stanovanje. Cilj uvođenja ovih mjera je eliminisanje rizika od ponovnog činenja određenih krivičnih djela zabranom pristupa učiniocu žrtvi krivičnog djela, ili mjestu gdje žrtva živi, ili njegovim udaljenjem iz stana.

Izmjenama i dopunama **Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći**, koje su usvojene u martu 2015. godine, žrtve nasilja u porodici u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici prepoznate su kao korisnici prava na besplatnu pravnu pomoć na isti način na koji su prepoznate žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovina ljudima.

U junu 2015. godine donijet je **Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela nasilja**, kojim je predviđeno da se, u cilju zaštite i pomoći žrtvama krivičnih djela nasilja učinjenih s umišljajem, iz budžeta Crne Gore žrtvi obezbjedi novčana naknada štete radi pravovremenog otklanjanja štetnih posljedica teškog fizičkog i psihičkog stanja žrtve.

Zakonom o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona iz 2016. godine uvedena je **zabrana tjelesnog kažnjavanja djece** na način da dijete ne smije biti podvrgnuto tjelesnom kažnjavanju ili bilo kom drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Kao nastavak strateškog pristupa pitanjima od značaja za zaštitu od nasilja u porodici, u decembru 2015. godine, donijeta je nova **Strategija zaštite od nasilja u porodici za period 2016-2020 godine**, sa pratećim akcionim planom za njenu implementaciju. Strategija je koncipirana kao **odgovor na ključne izazove identifikovane u oblasti zaštite od nasilja**, koji izazovi su svrstani u tri grupe: društvene vrijednosti i javna svijest; zaštita i podrška žrtvama nasilja i istraga, gonjenje, procesni zakoni i zaštitne mjere. Polazeći od ovih izazova, strategija određuje pet ciljeva: 1) poboljšani pravni okvir za zaštitu od nasilja u porodici; 2) ojačani administrativni i stručni kapaciteti i multidisciplinarni pristup u sprovođenju propisa iz oblasti

zaštite od nasilja u porodici; 3) povećan nivo javne svijesti o nasilju nad ženama i nasilju u porodici; 4) poboljšan sistem institucionalne zaštite od nasilja u porodici; 5) poboljšan pristup pravdi i pravna zaštita od nasilja u porodici. Ciljevi su definisani tako da usmjeravaju resurse države ka jačanju sistema zaštite, i na nivou pojedinačnih sektora i multisektorski, tako da se određene aktivnosti odnose na pojedinačne resore, dok su druge usmjerene na poboljšanje međuresornog i međusektorskog djelovanja. U odnosu na sve ciljeve i aktivnosti uspostavljen je **sistem pokazatelja** koji je usklađen sa zahtjevima i standardima propisanim Istanbulskom konvencijom, CEDAW i UN Konvencijom o pravima djeteta. Strategija zadržava fokus na porodičnom nasilju i nasilju nad ženama kada su one dio porodice i kada su izložene nasilju od strane člana/ova porodice.

Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja sa akcionim planom 2017-2021, usvojena 2017. godine, dalje obogaćuje i sistematski unaprjeđuje nacionalni zakonodavni i institucionalni okvir za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Opšti cilj nacionalnog strateškog dokumenta za prevenciju i zaštitu djece od nasilja jeste ojačati ulogu nacionalnog sistema u okviru multidisciplinarnog odgovora u prevenciji nasilja i zaštiti fizičkog i mentalnog zdravlja djece koja su izložena nasilju ili su u riziku od nasilja, pružanju njege i usluga za djecu žrtve nasilja i ublažavanje zdravstvenih i drugih negativnih posljedica nasilja. Specifični ciljevi Strategije su usmjereni na unaprjeđenje zakonodavnog i institucionalnog okvira, pravosudnog sistema, društvenih normi, razvijanje životnih vještina i otpornosti kod djece, kao i kreiranje sistema za monitoring i evaluaciju. Ono što je izuzetno važno kada je u pitanju praćenje realizacije ciljeva ove Strategije jeste što je u tu svrhu **formulisano i devet indikatora**, mada nedostaju jasnije određeni polazni podaci (baseline). U dosadašnjem izvještavanju po indikatorima, konkretno za indikatore 2, 3 i 4 (**broj prijava djece žrtava nasilja**, uključujući zanemarivanje, na nacionalnom nivou tokom jedne godine povećan za 10 procenata do 2021; **broj prijava slučajeva zanemarivanja djece na nacionalnom nivou** tokom jedne godine povećan za 10 procenata do 2021; **broj prijava slučajeva seksualnog nasilja nad djecom na nacionalnom nivou** tokom jedne godine povećan je za 10 procenata do 2021.), uočeno je da se pratilo samo kretanje broja prijava centrima za socijalni rad, te da bi u skladu sa tim indikatore trebalo preformulisati, iako bi sveobuhvatniji način praćenja bio da i ostali sektori izvještavaju po navedenim indikatorima kako su prvobitno i formulisani.

Važno je napomenuti da se u Crnoj Gori **od 2002. godine započelo sa formiranjem multidisciplinarnih operativnih timova za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja na lokalnom nivou**. Ovi timovi su postepeno uspostavljeni uz podršku UNICEF-a i UNHCR-a, najprije u Nikšiću, a potom i u drugim crnogorskim opštinama, i njihov rad se u početnom periodu fokusirao na najteže slučajeve nasilja nad djecom, bilo gdje da se to nasilje dešava. U jednom periodu timovima je bila obezbijedena i eksterna supervizijska podrška. Multidisciplinarni operativni timovi za zaštitu djece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja postali su dio sistema usvajanjem Zakona o zaštiti od nasilja u porodici 2010. godine, kada se formiraju u svim opštinama i **kada im se mandat proširuje i na odrasle žrtve nasilja u**

porodici, tako da **prerastaju u multidisciplinarne operativne timove za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici**. Ovako (re)uspostavljeni timovi imali su delegirane stalne članove iz svih relevantnih institucija i organizacija, usvojili su poslovnik o radu i redovno se sastajali u dinamici od jedanput mjesečno, a po potrebi i češće. Nadležnost multidisciplinarnih timova vezano za djecu žrtve nasilja kontinuirano se proteže i na djecu koja su izložena nasilju u vanporodičnom kontekstu. Ranije pomenutim Uputstvom o radu multidisciplinarnog operativnog tima za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici, jasno i konkretno su opisani zadaci ovih timova i njihov rad, uzimajući u obzir i metodologiju vođenja slučaja uvedenu u centre za socijalni rad shodno Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti iz 2013. godine.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja je, uz podršku nevladine organizacije “Juventas”, 2017. godine izradilo **smjernice pod nazivom - Ka sigurnom i bezbjednom okruženju za djecu u Dječjem domu “Mladost” i prateći Protokol o postupanju u slučajevima nasilja i/ili sumnje na nasilje**. Takođe, smjernice i procedure za obezbjeđivanje sigurnog okruženja za djecu, odnosno zaštitu djece od nasilja, donijele su i neke druge ustanove i nevladine organizacije koje rade sa djecom, a takve procedure utvrđene su i u ustanovama koje pružaju usluge odraslim i starijim licima.

Istraživanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama koje je 2017. godine sproveo Ipsos Strategic Marketing u okviru Programa “Podrška antidiskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti”, koji finansira Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, a sprovodi Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, u dijelu zaključaka i preporuka **ukazalo je na potrebu umrežavanja i jačanja multidisciplinarnih operativnih timova za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici**. Konkretno, preporuke su: da se radi na razvijanju povjerenja unutar timova kroz češća sastajanja, intenzivniju saradnju i podsticanje dijaloga i razmjene između predstavnika različitih institucija; da se posebna pažnja posveti uključivanju obrazovnih i zdravstvenih institucija u mrežu zaštite žrtava i podsticanju njihove aktivnije uključenosti u ovu problematiku; da se jasnije definišu nadležnosti ovih timova, predviđena učestalost sastanaka, kao i uloge i odgovornosti svih članova tima; da rad tima bude transparentan i da se uspostavi aktivan monitoring i evaluacija njegovog rada; da se formiraju timovi unutar pojedinačnih institucija, zaduženi za problematiku nasilja u porodici, u okviru kojih bi članovi multidisciplinarnih timova izvještavali svoje kolege o aktivnostima i planovima multidisciplinarnih timova, uključivali ih u problematiku partnerskog nasilja i nasilja u porodici, upoznavali ih sa Protokolom i umrežavali sa predstavnicima ostalih institucija. Vezano za Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, prema nalazima citiranog istraživanja, kao jedna od ključnih zamjerki koje se upućuju ovom dokumentu od strane relevantnih aktera uključenih u istraživanje, ističe se to što on nije obavezujući, već samo preporučuje procedure i zadatke za efikasnije postupanje cijelog sistema, te se predlaže da Protokol postane zakonski obavezujući za sve institucije čije postupanje propisuje. Takođe, navodi se da su uočena različita tumačenja pojmova “sumnja na

nasilje” i “hitnost u postupanju” i naglašava potreba za jasnijim i preciznijim određenjem ovih pojmova.

Ipak, u septembru 2018. godine usvojen je novi **Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, kojim se mijenja prethodno opisana konceptualizacija multidisciplinarnih operativnih timova i višegodišnja praksa, tako što se, umjesto stalnih, uvode **fleksibilni multidisciplinarni operativni timovi** koji se obrazuju na inicijativu voditelja slučaja i čine ih **predstavnici relevantnih institucija i organizacija direktno angažovani na konkretnom predmetu nasilja nad ženama i nasilja u porodici**. Prema ovom Protokolu koordinator multidisciplinarnog tima je voditelj slučaja zadužen za konkretni predmet u centru za socijalni rad, koji je obavezan da se poveže sa profesionalcima iz drugih institucija angažovanim na tom istom predmetu. Preporučuje se formiranje takvog internog tima, sastavljenog od stručnjaka čija su znanja i kompetencije od značaja za specifični predmet, u svim situacijama gdje su djeca direktne/primarne žrtve nasilja. Dodatno Protokolom je postulirano uspostavljanje **Operativnog tima za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama** na nacionalnom nivou, čiji glavni zadatak je sagledavanje postojeće prakse analizom postupanja u konkretnim slučajevima, te utvrđivanje daljih smjernica za postupanje i unapređenje na planu prevencije i suzbijanja nasilja u porodici. Predviđeno je da se članovi lokalnih multidisciplinarnih timova, u situacijama kada nijesu u mogućnosti da rješavaju konkretan slučaj, mogu dopisom obratiti Operativnom timu za borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama za mišljenje, kao i da Operativni tim može dati preporuke internom multidisciplinarnom timu kako bi se konkretni slučaj riješio na brz i efikasan način, a u najboljem interesu žrtve. Takođe, Operativni tim svoja opažanja i preporuke u vezi primjene Protokola u praksi, može dostaviti posebnom tijelu za praćenje primjene Protokola – **Koordinacionom odboru za koordinaciju, sprovođenje, praćenje i procjenu politika i mjera za sprječavanje i borbu protiv svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, kojim predsjedava Ministar rada i socijalnog staranja.

Na kraju ovog dijela prikaza, važno je da napomenemo da se prethodno navedenim ne iscrpljuje lista svih relevantnih strateških, zakonskih i podzakonskih dokumenata, te institucionalnih mehanizama, koji se bave pitanjima nasilja u različitim kontekstima, što bi se moglo naći u fokusu neke druge analize.

2.3. ULOGA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD U PREVENCIJI I BORBI PROTIV NASILJA I SISTEMU ZAŠTITE ŽRTAVA NASILJA

Centri za socijalni rad su službe koje imaju važnu ulogu u procesu zaštite od nasilja, koji uključuje posebne aktivnosti centara za socijalni rad i koordinaciju više različitih državnih organa: policije, pravosudnih, zdravstvenih i obrazovnih institucija, kao i organizacija civilnog društva. Uloga centra za socijalni rad primarno se zasniva na ulozi organa starateljstva i odgovornosti u zaštiti najboljeg interesa djece, mladih, odraslih i starijih lica koja su žrtve različitih oblika nasilja, kao i na njegovim nadležnostima koje su definisane Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Porodičnim zakonom, Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, Krivičnim zakonikom, Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, odnosno Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Shodno Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, centar za socijalni rad u vršenju javnih ovlašćenja:

- 1) obavlja procjenu stanja, potreba, snaga i rizika korisnika i drugih lica značajnih za korisnika; procjenu podobnosti staraoca, hranitelja i usvojioca; izradu i praćenje individualnih planova usluga;
- 2) rješava u prvom stepenu o zahtjevima za ostvarivanje prava iz socijalne i dječje zaštite;
- 3) preduzima mjere, pokreće i učestvuje u sudskim i drugim postupcima;
- 4) vodi evidencije i stara se o čuvanju dokumentacije korisnika;
- 5) obavlja i druge poslove u skladu sa zakonom (član 114. Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti).

U okviru drugih poslova centar za socijalni rad pokreće, razvija i učestvuje u realizaciji strategija, planova i programa koji doprinose zadovoljavanju potreba građana i saraduje sa organima državne uprave, opštine i drugim organizacijama u oblasti socijalne i dječje zaštite na teritoriji opštine za koju je osnovan (član 115. Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti).

U oblasti vršenja poslova starateljstva, obaveze centra za socijalni rad propisuje Porodični zakon. Centar za socijalni rad je u skladu sa ovim Zakonom odgovoran za zaštitu najboljeg interesa i prava djeteta, kao i za zaštitu prava i interesa drugih lica koja nijesu u stanju ili nijesu u mogućnosti da se staraju o svojim pravima i interesima. Članom 80. Porodičnog zakona propisana je obaveza organa starateljstva da roditeljima pruža odgovarajuće oblike pomoći i podrške i preduzima potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja. Dalje, u istom članu, dodatno se precizira da su organi pravosuđa, drugi organi, medicinska, obrazovna i druga ustanova, nevladina organizacija i građani dužni da obavjeste organ starateljstva čim saznaju da roditelj nije u mogućnosti da vrši roditeljsko pravo, te da je **organ starateljstva dužan da odmah po prijemu obavještenja ispita slučaj i preduzme mjere za zaštitu prava djeteta.** Član 246. Porodičnog zakona nalaže **postavljanje posebnog staraoca djetetu nad kojim roditelji vrše roditeljsko pravo** za vođenje spora između djeteta i njegovih roditelja, za sklapanje pojedinih poslova između njih, kao i u drugim slučajevima kada su njihovi interesi u suprotnosti. Generalno, sistem socijalne

zaštite najviše je usmjeren na cjelovitu zaštitu djeteta i omogućava kako intervencije usmjerene prema djetetu tako i prema njegovoj porodici.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici propisuje obavezu i određuje mehanizme koordinacije aktivnosti svih organa i ustanova u zaštiti žrtava nasilja i precizira uloge ključnih aktera u zaštiti od porodičnog nasilja, propisujući centrima za socijalni rad da: obrazuju multidisciplinarni stručni tim od predstavnika te ustanove, organa i službi lokalne uprave, policije, nevladinih organizacija i stručnjaka koji se bave pitanjima porodice, radi utvrđivanja plana pomoći žrtvi i koordinacije aktivnosti u procesu pomoći žrtvi, u skladu sa njenim potrebama i izborom i **postupaju hitno**, vodeći računa da su interes i dobrobit žrtve, a naročito ako je žrtva dijete, starije lice, lice sa invaliditetom i lice koje nije sposobno da se o sebi stara, prioritet u tim postupcima. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici postavlja **dodatne garancije zaštite djece sa smetnjama u razvoju i osoba sa invaliditetom**, obavezujući centre za socijalni rad da: ustanove evidencije djece sa smetnjama u razvoju i lica sa invaliditetom na svojoj teritoriji; formiraju posebne timove koji **će najmanje jednom mjesečno obilaziti djecu sa smetnjama u razvoju i lica sa invaliditetom**, kontrolišu postupanje roditelja/staraoca/pružaoca njege prema tim licima i **o tome sačinjavaju pisane izvještaje, te najmanje jednom u šest mjeseci Ministarstvu rada i socijalnog staranja podnesu pisani izvještaj o stepenu ostvarivanja socijalne zaštite djece sa smetnjama u razvoju i lica sa invaliditetom** (član 12. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici). Takođe, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici daje mogućnost centrima za socijalni rad da pokrenu postupak određivanja zaštitnih mjera (član 27. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici), kao i mogućnost sudovima za prekršaje da od centara za socijalni rad traže mišljenje o svrsishodnosti traženih zaštitnih mjera (član 29. stav 2. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici). Pored toga, žrtva može izabrati lice koje će prisustvovati svim postupcima i radnjama u vezi zaštite, tj. povjerljivo lice, koje lice može biti član porodice, lice iz organa, ustanove, nevladine organizacije i drugog pravnog lica ili drugo lice u koje žrtva ima povjerenja.

Postupci u centrima za socijalni rad za zaštitu žrtava nasilja pokreću se po službenoj dužnosti kada se u bilo kojem postupku koji se vodi u centru za socijalni rad posumnja na postojanje nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom, ili po prijavama drugih organa, ustanova i organizacija, same žrtve, članova porodice, građana. Prijave mogu biti usmene (neposredno, putem telefona) i pismene (podnesci upućeni putem pošte, faksa, elektronskom poštom i sl.), a mogu biti i anonimne. Centri za socijalni rad u svim slučajevima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje odmah obavještavaju policiju, osim u slučajevima kada su o nasilju prethodno obavješteni od strane policije.

Osnovne faze stručnog postupka u centrima za socijalni rad su prijem/prijemna procjena, procjena, planiranje, ponovni pregled i evaluacija.

Pravilnikom o organizaciji, normativima, standardima i načinu rada centra za socijalni rad bliže je uređena unutrašnja organizacija centara za socijalni rad, odvijanje radnih procesa i

precizirane obaveze i odgovornosti relevantnih aktera u svim fazama postupanja, uključujući i vođenje dokumentacije o radu.

S obzirom da između centara za socijalni rad, kao i područnih jedinica, postoje značajne razlike u pogledu uspostavljenih unutrašnjih organizacionih shema shodno broju zaposlenih stručnih radnika, to se u manjoj ili većoj mjeri reflektuje i na realizaciju stručnih postupaka, odnosno dovodi do određenih modifikacija u pojedinim fazama postupka. Kao najkritičnija karika identifikuje se organizacija prijema, koji kada je u pitanju vođenje slučaja uglavnom ne funkcionise na planirani način (Milanović, 2018).

Svakako, za prijemne radnike, posebno su izazovne situacije prijava i dolaženja do saznanja o slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece i ranjivih odraslih i starijih osoba, kao i situacije nasilja u partnerskim odnosima. Generalno, da bi prijemni intervju bio efektivan, prijemni radnik treba da uspostavi odgovarajuću ravnotežu između prikupljanja preciznih i validnih informacija i uspostavljanja saradničkog odnosa (Whiston, 2009., prema Žegarac, 2015.). Takođe, naglašavaju se određene osobenosti prijemne procjene u slučajevima nasilja u intimnom partnerskom odnosu i preporučuje uspostavljanje rutinskih skrining procedura za prikupljanje podataka u ovim slučajevima (Ganley and Hobart, 2010., prema Žegarac, 2015.).

Za efikasno pružanje zaštite u slučajevima nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom od naročitog značaja je **obezbjedenje 24-časovnog pristupa neodložnim intervencijama**, što podrazumijeva angažovanje/usluge van uobičajenog radnog vremena za osobe koje imaju neodložnu potrebu za zaštitom. Osnovni cilj 24-časovne pristupačnosti je **osiguranje bezbjednosti** djeci, odraslim i starijim osobama koja/e se nalaze u neposrednoj opasnosti od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja ili kod kojih su okolnosti takve da je razumno pretpostaviti da će se bez neodložnog reagovanja naći u neposrednoj opasnosti. Neophodno je **ustanoviti opšteprihvaćene principe neodložnih intervencija** da bi se obezbjedilo zajedničko razumijevanje i racionalno korišćenje resursa. Efektivna neodložna intervencija u najvećoj mjeri zavisi od kvaliteta prijemne procjene/skrininga, te razvijenosti sistema prijema koji filtrira sve pristigle zahtjeve i prijave. Zajednički usvojeni i jasni kriterijumi za procjenu urgentnosti krizne situacije u vrijeme prijave nužan su uslov za izbjegavanje necjelishodnih intervencija van uobičajenog radnog vremena (Žegarac, 2015.).

3. PROMJENE U KONCEPTUALIZACIJI I RAZUMJEVANJU NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM - RELEVANTNE DEFINICIJE NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM

Nasilje prema ženama je fenomen koji poznaju sve kulture i društveni sistemi u svim vremenima i na svim prostorima. Devedesetih godina prošlog vijeka, na međunarodnom planu, došlo je do bitnih promjena u razumjevanju i tretiranju ovog fenomena kao kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda, te su dokumenti Ujedinjenih nacija, a u evropskom kontekstu Savjeta Evrope i Evropske unije, usloveli promjene u zakonodavstvu država članica i država koje pretenduju da postanu članice, ali i čitav niz sistematskih mjera prevencije i zaštite žena od nasilja.

Koreni nasilja su mnogobrojni – zakonski, historijski, socijalni, psihološki, ali su prisutni i u politikama i praksi, i nijesu statični, već akumulativni i dinamični (Hearn, 2007, prema Ignjatović, 2011).

Nasilje prema ženama je u domaćoj stručnoj javnosti u ranijim godinama bilo unekoliko zanemareno, a u središtu interesovanja nalazilo se nasilje prema djeci, bez dovođenja u vezu ovih fenomena. Nasilje prema ženama došlo je u fokus društvene pažnje preko koncepta nasilja u porodici.

Prisutna su **velika neslaganja autora u određenjima ko se sve smatra članom porodice**, od “klasičnih”, uskih definicija, do širih određenja koja naglašavaju značaj specifičnog odnosa, aktuelan ili raniji život u zajednici, bez obzira na formu zajednice, ili postojanje intimnih odnosa.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, nasilje u porodici definiše **kao činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno** (član 2. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici). Članovima porodice, u smislu ovog zakona, smatraju se: supružnici ili bivši supružnici, njihova djeca i djeca svakog od njih; vanbračni supružnici ili bivši vanbračni supružnici, bez obzira na trajanje vanbračne zajednice, njihova djeca i djeca svakog od njih; krvni srodnici i srodnici iz potpunog usvojenja u pravoj liniji bez ograničenja, a u pobočnoj liniji zaključno sa četvrtim stepenom; srodnici iz nepotpunog usvojenja; tazbinski srodnici zaključno sa drugim stepenom u bračnoj ili vanbračnoj zajednici; lica koja žive u istom porodičnom domaćinstvu, bez obzira na srodstvo, i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete začeto (član 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici).

Stručnjaci koji proučavaju nasilje u porodičnom kontekstu saglasni su oko slijedećih činjenica: žena može biti izložena nasilju u porodici tokom cijelog života; nasilje u porodici uključuje širok spektar ugrožavajućih ponašanja jednog ili više članova porodice; posljedice izloženosti nasilju su brojne i bitno utiču na mentalno i fizičko zdravlje; nasilje se objašnjava interaktivnim

djelovanjem većeg broja faktora; postoji jasna povezanost između prisustva nasilja u porodici i količine nasilja u društvu, uključujući tu i nasilje prikazano u medijima; postoji međugeneracijski prenos nasilja; nasilje predstavlja kršenje temeljnih ljudskih prava. Sagledano u konceptu ljudskih prava, život, tjelesni integritet i ljudsko dostojanstvo su temeljni principi ljudskih prava, i svaki pojedinac, bez obzira na kontekst ili odnos, ima apsolutno podjednaka prava na zaštitu svojih prava, a država ima odgovornost da realizuje ta prava.

Imajući u vidu to da sve statistike potvrđuju da su **“tipične žrtve” nasilja u porodici žene, djeca i starije osobe, a “tipični učinioci” osobe muškog pola**, postavlja se pitanje da li se radi o jednoj ili o tri različite pojave u okviru fenomena nasilja u porodici (nasilje u braku ili partnerskom odnosu, nasilje prema članovima zajedničkog domaćinstva i nasilje prema djeci), odnosno **da li specifičnost relacije nasilnika i žrtve korelira sa različitim uzrocima, oblicima, manifestacijama i efektima nasilja, te različitim institucionalnim reakcijama?** Kada se nasilje u porodici objašnjava konceptima moći, zloupotrebe i kontrole (resursa, prava, povjerenja), kao posljedica disbalansa moći, nasilje prema ženama u partnerskim relacijama, iako predstavlja odnos “formalno jednakih”, dešava se u kontekstu ukupne diskriminacije žena, nejednakih mogućnosti, nedostupnosti ličnih, društvenih, političkih, ekonomskih i drugih resursa, kao i stereotipa vezanih za rodne uloge i marginalizovanje ove vrste nasilja (Lukić, 2003 prema Ignjatović, 2011). S druge strane, nasilje prema djeci i prema starijim osobama bazira se, prije svega, na njihovoj objektivnoj zavisnosti, zloupotrebi povjerenja u kontekstu potreba i zaštite i odsustvu realne mogućnosti njihovog uticaja na ishode.

Nasilje, bilo u porodici ili u vanporodičnom kontekstu, se ispoljava u različitim oblicima, a najčešće kroz pojavne oblike fizičkog, psihičkog/emocionalnog, seksualnog i ekonomskog nasilja. Još preciznija podijela dodaje i **eksploataciju** kao naročito težak i složen fenomen, koji može uključivati sve prethodno navedene oblike nasilja, ali se ne svodi samo na njih. Generalno, **različiti oblici nasilja su često isprepletani i manifestuju se udruženo.** Takođe, sve više se govori o različitim oblicima nasilja u sajber prostoru, a posebno o slučajevima seksualne zloupotrebe i/ili eksploatacije posredstvom informacionih tehnologija.

Nasilju srodni pojmovi, od kojih svaki ima i svoja osobena značenja, koja manje ili više dolaze do izražaja u različitim definicijama, su: zlostavljanje, zloupotreba, zanemarivanje, zapuštanje. Pri tome, svaki od oblika nasilja dobija dodatna značenja vezano za specifičnosti konteksta u kome se dešava i individualna obilježja žrtve (pol, starosna dob i drugi činioci koji mogu doprinijeti posebnoj osjetljivosti/ranjivosti).

Nasilje prema ženama treba shvatiti kao “svako djelo nasilja utemeljeno na rodnoj/polnoj osnovi, koje rezultira, ili bi moglo rezultirati u fizičkoj, seksualnoj ili psihičkoj povredi ili patnji žena, uključujući prijetnje takvim djelima, prisiljavanje ili oduzimanje slobode, bez obzira na to da li se to događa u javnom ili privatnom životu” (Iz UN Deklaracije protiv nasilja prema ženama, 1993). Ovo nasilje, koje čini kombinacija vrsta nasilja, mjesta izvršenja i različitih izvršilaca, obuhvata različite forme.

Nasilje nad ženama označava kršenje ljudskih prava i oblik diskriminacije nad ženama, a predstavlja sva djela rodno zasnovanog nasilja koja dovode ili mogu dovesti do fizičke, seksualne, psihičke, odnosno finansijske povrede ili patnje za žene, obuhvatajući i prijetnje takvim djelima, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, bilo u javnosti bilo u privatnom životu (Vijeće Evrope, Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. maj 2011.). **Rodno zasnovano nasilje** označava nasilje koje je usmjereno protiv žene zato što je žena, odnosno ono koje nesrazmjerno pogađa žene (Vijeće Evrope, Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. maj 2011.). **Nasilje u porodici** označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog odnosno ekonomskog nasilja do kojeg dolazi u okviru porodice ili domaćinstva, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika ili partnera, nezavisno od toga da li učinilac dijeli ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom (Vijeće Evrope, Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. maj 2011. godine). **Žrtva** označava svaku fizičku osobu koja je izložena ponašanju opisanom kao nasilje nad ženama i nasilje u porodici (Vijeće Evrope, Konvencija o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 11. maj 2011.).

Za odgovarajuću institucionalnu reakciju važno je da se sagledaju kontekst nasilja, aktuelni događaj i istorija (ukupna složenost, ozbiljnost i opasnost nasilja) kako bi se predvidjele buduće reakcije nasilnika i kako bi se planirali adekvatni odgovori, odnosno zaustavilo i spriječilo nasilje.

Neki autori podvlače razliku između partnerskog konflikta i nasilja, pri čemu je ono što sukob razlikuje od nasilja reciprocitet uloga i odgovornosti (doživljaj oba partnera da su odgovorni za odnos), nasuprot disbalansu moći i odgovornosti u nasilnom odnosu.

Za nasilje u partnerskoj relaciji karakteristična je određena pravilnost u nastajanju, trajanju i prestanku. Najčešće se opisuju tri međusobno povezane faze u “ciklusu zlostavljanja” (faza narastanja napetosti, faza eskalacije nasilja i faza žaljenja i izvinjavanja). Elementi dominacije i kontrole prisutni su u svim fazama ciklusa, a nasilnici čak ni u fazi “žaljenja i izvinjavanja” ne pokazuju spremnost da preuzmu odgovornost za vlastito ponašanje. Kako se ciklusi nasilja ponavljaju, periodi između stvaranja tenzije i “eksplozije” nasilja sve više se skraćuju, odnosno nasilni incidenti postaju sve češći, nivo stresa nakon svakog ciklusa postaje sve viši, te se tri faze sažimaju, tako da napetost brže raste, “eksplozija” je jača, a žaljenje je kraće ili potpuno iščezava (Mamula, Ajduković, 2000, prema Ignjatović, 2011).

Nasilje u partnerskoj relaciji utiče i na odnos roditelj – dijete i na razvoj djeteta. Međutim istraživanja uticaja nisu jednostavna i jednoznačna zbog preklapanja različitih nepovoljnih faktora (siromaštvo, stresni događaji i krize, alkoholizam člana porodice, uticaj različitih vrsta nasilja i slično). **Djeca su izložena opasnostima, mogućem zapuštanju i zlostavljanju, a odnos djeteta sa majkom i ocem mijenja se na različite načine i ne uvijek jednoznačno.** Rezultati istraživanja upućuju da u 30 do 60% porodica u kojima je nasilan jedan ili oba roditelja postoji i zlostavljanje djece (Appel and Holden, 1998; Pulido and Gupta, 2002; Margolin and Gordis, 2003). Više autora naglašava da je nasilje u porodici uvijek nasilje prema djeci.

U skladu sa članom 19. Konvencije o pravima djeteta, pojam nasilja uključuje sve oblike tjelesnog ili psihičkog nasilja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja i zapuštanja, zlostavljanja ili iskorišćavanja, uključujući seksualno zlostavljanje. U istom članu se navodi da sva djeca imaju pravo na zaštitu od svih oblika tjelesnog ili psihičkog zlostavljanja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja i zapuštanja, zlostavljanja ili iskorišćavanja, uključujući seksualno zlostavljanje, dok o njima brinu roditelji, zakonski staratelji ili neka druga osoba kojoj je povjerena briga o djetetu. Ukoliko roditelj ili drugi značajni odrasli propuste zaštititi dijete od nasilja ili su nasilni prema njemu, tada je država obavezna zaštititi dijete. S obzirom da djeca mogu biti izložena nasilju u različitim okruženjima – u porodici, školi, među vršnjacima i odraslima, u lokalnoj zajednici, u ustanovama socijalne zaštite i u medijima, nastojali smo da od centara za socijalni rad prikupimo podatke o djeci koja su bila izložena nasilju u različitim kontekstima, a ne samo unutar porodice, razumjevajući pri tome da **nasilje u porodici u “lancu” rizika prethodi vršnjačkom nasilju i jedan je od njegovih značajnih prediktora.**

Ovaj dio prikaza zaokružićemo navođenjem često korišćenih definicija pojedinih oblika zlostavljanja djece, a koje se uz određena prilagođavanja mogu primjeniti i na odrasle i starije osobe.

Fizičko zlostavljanje djeteta je ono koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog fizičkog povređivanja uslijed neke interakcije ili odsustva interakcije, a što potpada pod razuman okvir nadzora roditelja, ili osobe koja je na položaju na kome ima odgovornost, moć nad djetetom ili njegovo povjerenje. **Mogu postojati jednokratni ili ponavljani incidenti fizičkog zlostavljanja** (SZO, 1999.)

Seksualna zloupotreba djeteta je uključivanje djeteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti i nije u stanju da za to pruži informisanu saglasnost, ili za koju dijete nije razvojno doraslo i nije u stanju da se sa njom saglasi, ili onu kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva. Seksualna zloupotreba djeteta se očituje kao aktivnost između djeteta i neke odrasle osobe ili drugog djeteta koje ima, zbog svog uzrasta ili razvoja, položaj koji mu daje odgovornost, povjerenje ili moć, ili gdje aktivnost ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe. Navedeno može obuhvatati, ali se ne ograničava samo na: navođenje ili primoravanje djeteta da se upusti u bilo kakvu seksualnu aktivnost; eksploatatorsko korišćenje djeteta za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje i eksploatatorsko korišćenje djece za pornografske predstave i materijale.

Emocionalna zloupotreba djeteta obuhvata propust da se obezbjedi razvojno prikladna, podržavajuća sredina, uključujući i dostupnost primarne figure privrženosti, tako da bi dijete moglo razviti stabilan i pun opseg emocionalnih i socijalnih vještina koje odgovaraju njegovom ličnom potencijalu, a u skladu sa kontekstom društva u kome dijete živi. Takođe, mogu postojati postupci prema djetetu koji uzrokuju, ili koji sa velikom vjerovatnoćom mogu biti uzrok narušavanja zdravlja djeteta, odnosno fizičkog, mentalnog, duhovnog, moralnog i društvenog razvoja. Takvi postupci obuhvataju ograničavanje kretanja, obrasce kojima se vrši

omalovažavanje, ocrnjivanje, okrivljavanje djeteta, kojima se prijeti, zastrašuje, vrši diskriminacija, ismijava i druge oblike nefizičkog, neprijateljskog ili odbacujućeg postupanja.

Zanemarivanje i nemarno postupanje predstavlja nemar ili propust pružaoca njege da obezbjedi razvoj u oblastima zdravlja, obrazovanja, emocionalnog razvoja, ishrane, smještaja i bezbjednih životnih uslova, a u okviru razumno raspoloživih sredstava porodice ili pružaoca njege, što narušava ili može sa velikom vjerovatnoćom narušiti zdravlje djeteta ili njegov fizički, mentalni, duhovni, moralni i društveni razvoj. Ovo obuhvata i propust u obavljanju pravilnog nadzora i zaštite djece od povređivanja u onolikoj mjeri koliko je to izvodljivo (SZO, 1999.). Iako bi samo jedan jedini incident zanemarivanja mogao imati ozbiljne posljedice, većina slučajeva zanemarivanja može se prepoznati po obrascu odsustva njege djeteta (npr. karakter i kvalitet privrženosti između roditelja i djeteta).

Eksploatacija – Komercijalna ili druga vrsta eksploatacije djeteta odnosi se na korišćenje djeteta za rad ili za druge aktivnosti, a u korist drugih osoba. Ovo obuhvata rad djece i prostituciju djece, ali se ne ograničava samo na to.

Različiti oblici zloupotrebe i zanemarivanja djece su često udruženi. Tako je fizička zloupotreba praćena širokim rasponom fizičkog i emocionalnog povređivanja, od blažih do najtežih oblika. U ekstremnim slučajevima fizičke zloupotrebe, kakav je sindrom drmusanja, može doći do smrti djeteta. Ipak, u većini situacija zloupotrebe fizička ozljeda ne predstavlja najtežu ili najdugotrajniju komponentu narušavanja zdravlja, već su to akutne traumatske posljedice i dugotrajno dejstvo na socijalni i emocionalni razvoj djeteta (Išpanović, 2011.). S novim tehnologijama dolaze i novi pojavnici oblici nasilja nad djecom.

4. NASILJE U PORODICI I NASILJE NAD ŽENAMA I DJECOM PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD ZA PERIOD OD 2009. GODINE DO 2019. GODINE SADRŽANIM U RAZLIČITIM IZVORIMA

U ovom segmentu izvještaja prikazaćemo podatke o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom prikupljane od centara za socijalni rad od strane različitih aktera tokom dužih ili kraćih vremenskih intervala, što bi trebalo da omogući sagledavanje određenih trendova. Međutim, u različitim obrascima za prikupljanje podataka od centara za socijalni rad primjenjivane su različite metodologije razvrstavanja podataka, što se (neočekivano) reflektovalo i na neujednačenost izvještavanja o broju žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad od strane različitih izvora i upućuje na ograničenja pouzdanosti podataka koje dostavljaju centri za socijalni rad. Za određene podatke o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom uspostavljen je kontinuitet prikupljanja tokom više godina, pri čemu su samo neki od podataka dostupni u objavljenim dokumentima. U prikazu podataka krenućemo od izvora podataka koji

obezbjeduju praćenje broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom dužeg niza godina ka onim izvorima koji obuhvataju podatke o žrtvama u kraćim periodima. S obzirom da se u različitim dokumentima nalaze različiti podaci o broju žrtava evidentiranih u centrima za socijalni rad u određenim godinama, čak i kada su podaci razvrstani po istoj metodologiji, u svim segmentima prikaza navodićemo izvore koje smo koristili, a ondje gdje je to moguće i svrsishodno uporedno ćemo prikazati podatke iz različitih izvora.

Kroz prethodne izvještaje, prevashodno prema izvještajima Ministarstva za ljudska i manjinska prava koje na godišnjem nivou objavljuje podatke o slučajevima nasilja u porodici i nasilja nad ženama iz različitih izvora shodno Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, moguće je pratiti kretanje ukupnog broja slučajeva nasilja prijavljenih centrima za socijalni rad po godinama, kao i disagregirano po starosnim grupama žrtava (djeca, odrasli i stariji), pri čemu se samo odrasle žrtve nasilja razvrstavaju i po polu. **Prikupljanje podataka od centara za socijalni rad na ovaj način ima najdužu istoriju i tako razvrstani podaci sadržani su u više relevantnih i dostupnih dokumenata.** U pojedinim godinama podaci o žrtvama nasilja razvrstani su i u odnosu na vrstu nasilja kojoj su bile izložene (fizičko, emocionalno, seksualno, ekonomsko), pri čemu nema dosljednog prikazivanja podataka po godinama na ovaj način u analiziranim dokumentima, a i ondje gdje postoje ukupan broj žrtava razvrstanih po vrstama nasilja ne poklapa se sa ukupnim brojem žrtava razvrstanih prema starosnoj dobi, što može imati različite uzroke (npr. nedostatak podataka o vrsti nasilja u određenom broju prijavi; evidentiranje više vrsta nasilja vezano za jedno isto lice, s obzirom da se različite vrste nasilja često manifestuju udruženo i dr.).

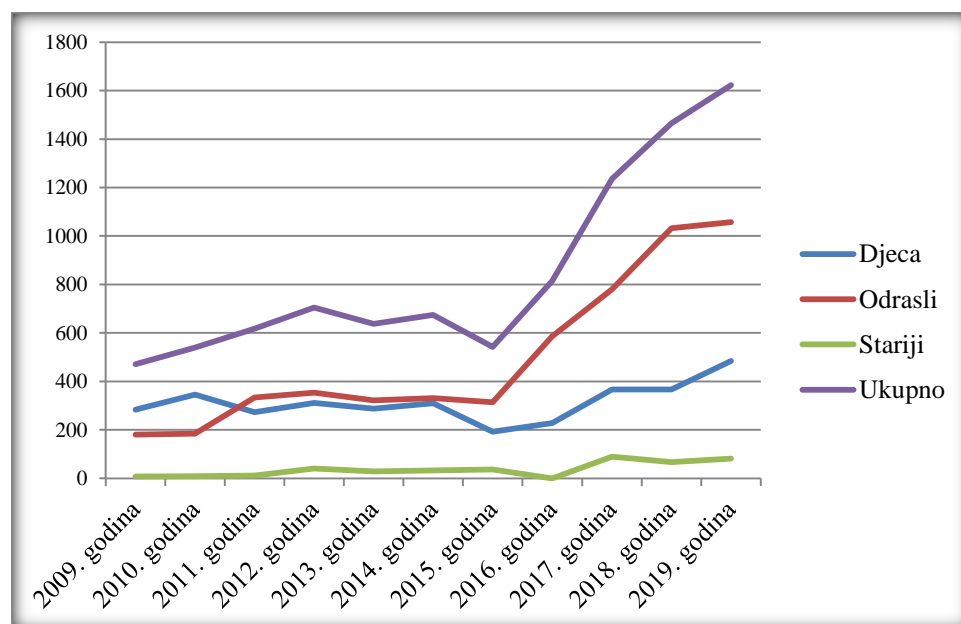
U tabeli broj 1 sistematizovani su podaci o kretanju broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine u skladu sa dostupnim izvještajima (podaci za period od 2009. godine do 2012. godine preuzeti iz izvještaja sa kontrolnog saslušanja Ministra rada i socijalnog staranja mr Predraga Boškovića, direktora Uprave policije Slavka Stojanovića i pomoćnika Ministra zdravlja dr Mensudina Grbovića na temu – Primjena strategije zaštite od nasilja u porodici 2011-2015; podaci od 2013 godine do 2015. godine preuzeti iz izvještaja Ministarstva pravde o sprovođenju Zakona o zaštiti od nasilja u porodici za period 2010-2015 godina; podaci za 2016. godinu preuzeti iz Monitoring studije: Porodično nasilje – teorija i praksa; podaci za period od 2017. godine do 2019. godine preuzeti iz izvještaja Ministarstva za ljudska i manjinska prava o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora), pri čemu ćemo najprije prikazati žrtve nasilja razvrstane prema starosnoj dobi (djeca, odrasli, stariji), a potom u prikaz uključiti i razvrstavanje odraslih žrtava u odnosu na pol. Kada su u pitanju djeca žrtve nasilja, važno je da istaknemo da u prethodno navedenim izvorima podataka nije precizirano da li prezentovani broj djece obuhvata i djecu svjedoke nasilja, te djecu žrtve zanemarivanja i vanporodičnog nasilja.

Tabela br. 1: Kretanje broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine prema starosnoj dobi

Broj žrtava nasilja	Djeca	Odrasli	Stariji	Ukupno
2009. godina	283	181	7	471
2010. godina	345	185	9	539
2011. godina	273	333	11	617
2012. godina	311	353	41	705
2013. godina	287	322	28	637
2014. godina	310	331	33	674
2015. godina	192	314	36	542
2016. godina	228	586	/	814
2017. godina	367	780	89	1236
2018. godina	367	1032	67	1466
2019. godina	484	1057	81	1622

Podatke iz tabele broj 1 ćemo radi bolje preglednosti prikazati i grafički.

Grafikon br. 1: Kretanje broja slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine na nivou cijele grupe i prema starosnim podgrupama žrtava

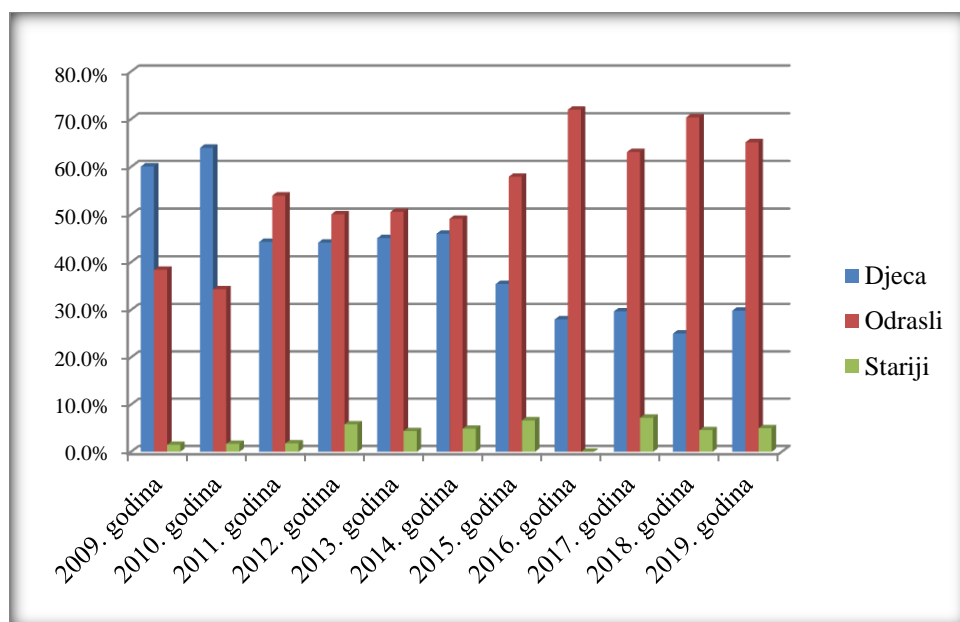

Iz grafikona se uočava da je na nivou ukupnog broja slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad prisutan postepeni uzlazni trend u periodu od 2009. godine do 2012. godine; da je u periodu od 2013. godine do 2015. godine broj slučajeva oscilirao, uz osjetniji pad u 2015. godini,

nakon čega se bilježi kontinuirani porast ukupnog broja žrtava. U poređenju sa 2015. godinom, ukupan broj slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad je u 2019. godini, izraženo u procentima, uvećan za skoro 200% (199,3%). Međutim, zapaža se i da kretanje broja slučajeva, posmatrano po starosnim podgrupama žrtava (djeca, odrasli, stariji) ima unekoliko različitu dinamiku u odnosu na opšti trend, čemu ćemo posvetiti više pažnje u daljem izlaganju.

U grafikonu koji slijedi prikazan je udio žrtava po starosnim podgrupama u ukupnom broju slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u posmatranom vremenskom intervalu.

Grafikon br. 2: Uporedni prikaz udijela žrtava nasilja, difereciranih po starosnim podgrupama, u ukupnom broju žrtava evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine

Iz grafikona je vidljivo da se **tokom posmatranog vremenskog intervala bilježe promjene u odnosu djece i odraslih žrtava nasilja u strukturi žrtava evidentiranih u centrima za socijalni rad**. Djeca su do 2011. godine imala najveći udio u strukturi žrtava nasilja, da bi od 2011. godine primat preuzele odrasle žrtve nasilja, koje su do 2015. godine imale relativno diskretnu prevalenciju u poređenju sa udjelom djece žrtava, a veći disbalans se uočava od 2015. godine, od kada odrasle žrtve imaju ubjedljivu prevalenciju nad djecom. Kontinuirano, u strukturi žrtava najmanji udio imali su stariji.

Detaljniju i kompleksniju sliku, relevantnu za postizanje obuhvatnijeg uvida u slučajeve nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad kroz vrijeme i praćenje trendova, dobijamo diferenciranjem podgrupe odraslih žrtava po polu i sagledavanjem odnosa sa drugim podgrupama (djeca, stariji). Na žalost, u korišćenim prikazima podataka nijesu sadržani podaci o polnoj strukturi djece i starijih žrtava nasilja tokom posmatranog vremenskog perioda, koji podaci se za starije korisnike počinju evidentirati od 2017. godine putem formata za statističko

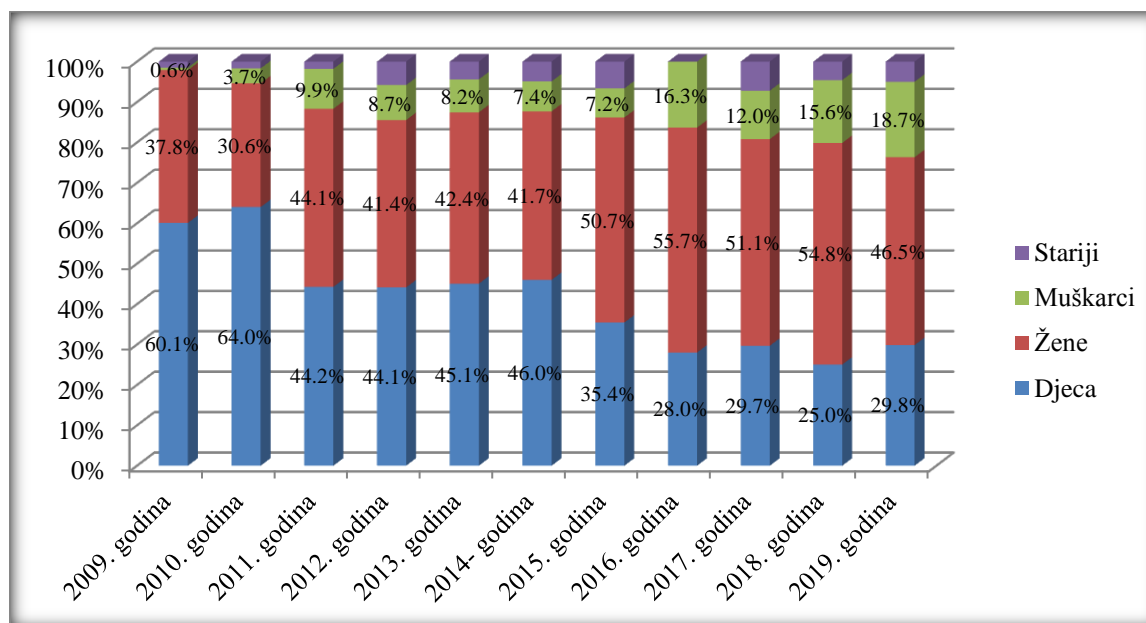
izvještavanje koji je kreirao Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, a za djecu su uključeni tek u format za statističko izvještavanje za 2019. godinu. Napominjemo da se u UNICEF-ovim tabelama za prikupljanje podataka od centara za socijalni rad o porodičnom i vanporodičnom nasilju nad djecom, traži razvrstavanje djece po polu, koje podatke posjedujemo za 2018. godinu i 2019. godinu, kada je Zavod zadužen da ih prikuplja i integriše za potrebe UNICEF-a.

Tabela br. 2: Kretanje broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine prema starosnoj dobi i polu (za odrasle žrtve)

Broj žrtava nasilja	Ukupno	Djeca	Žene	Muškarci	Stariji
2009. godina	471	283	178	3	7
2010. godina	539	345	165	20	9
2011. godina	617	273	272	61	11
2012. godina	705	311	292	61	41
2013. godina	637	287	270	52	28
2014. godina	674	310	281	50	33
2015. godina	542	192	275	39	36
2016. godina	814	228	453	133	0
2017. godina	1236	367	632	148	89
2018. godina	1466	367	804	228	67
2019. godina	1622	484	754	303	81

Radi lakšeg uvida u kretanje broja žrtava nasilja i promjene u strukturi žrtava, u grafikonu koji slijedi prikazan je udio žrtava po navedenim kategorijama (djeca, žene, muškarci, stariji) u ukupnom broju slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom posmatranog vremenskog intervala.

Grafikon br. 3: Usporedni prikaz udijela žrtava nasilja, difereciranim po kategorijama (djeca, žene, muškarci, stariji) u ukupnom broju žrtava evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine

Iz prikazanih podataka može se uočiti da **žene i djeca, posmatrani zajedno, kontinuirano dominiraju u strukturi žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad**. U 2009. godini žene i djeca su činili 97,9% od ukupnog broja žrtava nasilja, dok njihov udio u 2019. godini iznosi 76,3%. Takođe, primjetno je **da se odnos između žena i djece u strukturi žrtava nasilja mijenjao tokom vremena**, od naglašene prevalencije djece u periodu od 2009. do 2010. godine, koja su u 2010. godini imala oko 2 puta veći udio u odnosu na žene, preko približno jednakog udijela djece i žena u periodu od 2011. do 2014. godine, do uspostavljanja jasne prevalencije žena, počevši od 2015. godine, koja se uz manje osciljacije održava do 2019. godine. Najveći disbalans između žena i djece žrtava nasilja “u korist žena” bilježi se u 2018. godini, kada su žene imale oko 2 puta veći udio od udijela djece. U periodu od 2014. do 2016. godine prisutan je trend opadanja udijela djece žrtava nasilja, da bi se u 2017. godini njihov udio diskretno povećao, a zatim ponovo opao u 2018. godini i u 2019. godini se opet vratio na nivo iz 2017. godine. Udio muškaraca u strukturi žrtava nasilja kretao se od 0,6% u 2009. godini do 18,7% u 2019. godini, pri čemu se u periodu od 2009. godine do 2011. godine njihov udio umnogostručio, a potom uz manje oscilacije održavao na približno istom nivou do 2017. godine kada se ponovo bilježi osjetnije povećanje njihovog udijela, koji uz blaži pad u 2017. godini, zadržava sličnu poziciju u narednim godinama. Stariji su kontinuirano najmanje zastupljeni u strukturi žrtava nasilja, sa izuzetkom 2009. godine kada su imali veći udio od udijela odraslih muškaraca, pri čemu se može konstatovati da i udio starijih žrtava nasilja, uprkos povremenim stagnacijama i oscilacijama, pokazuje tendenciju laganog porasta. Udio starijih u strukturi žrtava nasilja kretao se u rasponu od 1,5% u 2009. godini do 7,2% u 2017. godini, a na kraju 2019.

godine stariji su činili 5% od ukupnog broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom te godine.

Na osnovu raspoloživih podataka ne mogu se izvesti pouzdani zaključci o razlozima za uočene promjene u strukturi žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom vremena, što svakako zahtjeva ulaganje dodatnih napora kako bi se prikupili cjelovitiji podaci neophodni za razumjevanje i objašnjenje pojave, te nalaženje primjerenog odgovora. Ipak, možda će i podaci tokom daljeg izlaganja doprinijeti da pojavu osvijetlimo iz više uglova, odnosno sagledamo iz različitih perspektiva i eventualno ponudimo moguće hipoteze kao okvir za dalja istraživanja i promišljanja.

U tabeli broj 3 prikazani su podaci centara za socijalni rad o vrstama nasilja identifikovanim u slučajevima evidentiranim u periodu od 2009. godine do 2018. godine (podaci preuzeti iz ranije navedenih izvora i publikacija “Žene i muškarci u Crnoj Gori”).

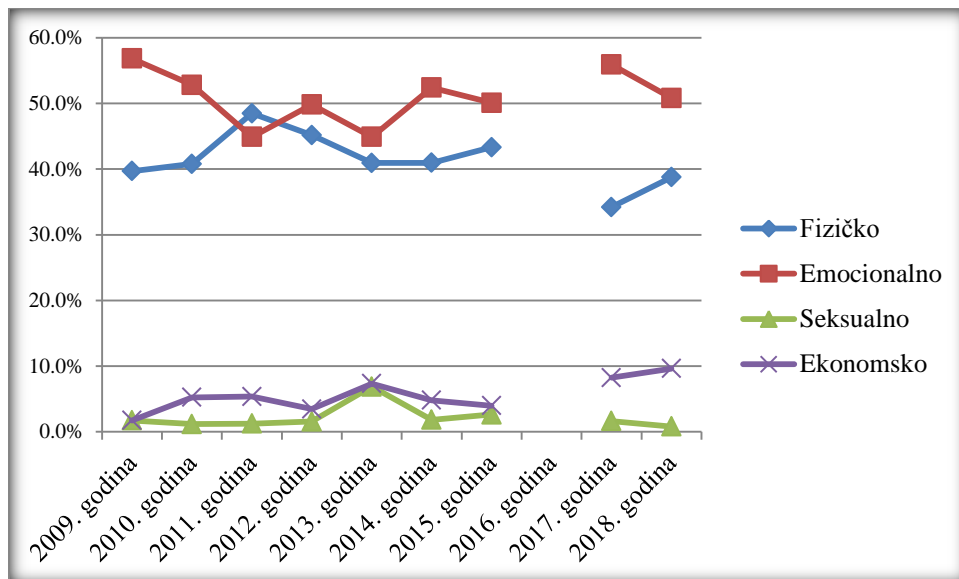
Tabela br. 3: Slučajevi nasilja evidentirani u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine, razvrstani prema vrstama nasilja

Slučajevi nasilja evidentirani u CSR u periodu od 2009. do 2019. godine prema vrsti nasilja	2009. godina	2010. godina	2011. godina	2012. godina	2013. godina	2014. godina	2015. godina	2016. godina	2017. godina	2018. godina
Fizičko	206	210	271	261	268	290	295		415	575
Emocionalno	295	272	251	288	294	371	341		678	754
Seksualno	9	6	7	9	45	13	18		20	12
Ekonomsko	9	27	30	20	48	34	27		100	143
Ukupno	519	515	559	578	655	708	681		1213	1484

Iz podataka u tabeli može se uočiti da su fizičko i emocionalno nasilje kontinuirano najviše prisutni u slučajevima nasilja evidentiranim u centrima za socijalni rad tokom posmatranog perioda, dok je najmanje slučajeva u kojima se navodi seksualno nasilje.

Potpuniju sliku o odnosu različitih vrsta nasilja u slučajevima koje su evidentirali centri za socijalni rad tokom vremena pružiće grafikon broj 4 u kome je prikazan udio pojedinačnih vrsta nasilja u strukturi svih slučajeva razvrstanih na ovaj način u svakoj od navedenih godina.

Grafikon br. 4: Usporedni prikaz zastupljenosti različitih vrsta nasilja u slučajevima koje su evidentirali centri za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2018. godine

Iz grafikona vidimo da su u većini godina tokom posmatranog vremenskog intervala, **najveći udio imali slučajevi u kojima je registrovano emocionalno nasilje**, pri čemu se u pojedinim godinama udio slučajeva u kojima je registrovano fizičko nasilje približava udijelu slučajeva sa emocionalnim nasiljem, dok u drugim godinama emocionalno nasilje ima jasnu prevalenciju nad fizičkim. Udio emocionalnog nasilja kretao se u rasponu od 44,9% u 2011. i 2013. godini do 56,8% u 2009. godini, a udio fizičkog nasilja je varirao u opsegu od 34,2% u 2017. godini do 48,5% u 2011. godini. Interesantno je primjetiti da je u 2011. godini fizičko nasilje bilo čak nešto zastupljenije od emocionalnog. Udio slučajeva u kojima je registrovano ekonomsko nasilje je varijabilan i kretao se u rasponu od 1,7% u 2009. godini do 9,6% u 2018. godini. Kontinuirano, sa izuzetkom 2009. godine u kojoj su ekonomsko i seksualno nasilja bili podjednako zastupljeni, **najmanji udio imali su slučajevi u kojima je evidentirano seksualno nasilje**, sa varijacijama u opsegu od 0,8% u 2018. godini do 6,9% u 2013. godini.

U izvještaju Ministarstva za ljudska i manjinska prava o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici za 2016. godinu, podaci od centara za socijalni rad klasifikovani su na drugačiji način nego u ostalim godinama. Tako se u prikazu za 2016. godinu, slučajevi nasilja nad ženama, uključujući odrasla i starija lica, kao i djecu žrtve nasilja, koje su evidentirali centri za socijalni rad, razvrstavaju na porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje. S obzirom da takav način izvještavanja o slučajevima nasilja evidentiranim u centrima za socijalni rad nema kontinuitet, uslovno ćemo uporediti podatke sadržane u izvještaju Ministarstva za ljudska i manjinska prava za 2016. godinu sa podacima koje je od centara za socijalni rad prikupio Zavod za socijalnu i dječju zaštitu putem formata za statističko izvještavanje za 2017., 2018. i 2019. godinu, a koji takođe uključuju i diferencijaciju slučajeva nasilja na porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje. Pri tome naglašavamo uslovnost poređenja jer je

nedovoljno jasno da li su podacima o žrtvama porodičnog nasilja za 2016. godinu bila obuhvaćena i djeca svjedoci nasilja, koja su uključena u strukturu žrtava porodičnog nasilja u 2017., 2018. i 2019. godini. Takođe, nejasno je da li se podaci o vanporodičnom nasilju i zanemarivanju iz 2016. godine odnose samo na djecu ili uključuju i druge starosne kategorije (odrasle i starije). U Zavodovom formatu za statističko izvještavanje za 2019. godinu prvi put su traženi podaci o zanemarivanju i za punoljetne korisnike, dok su u prethodnim izvještajnim formatima (za 2017. i 2018. godinu) prikupljeni samo za djecu. Podaci Zavoda o vanporodičnom nasilju odnose se isključivo na djecu u svim izvještajnim godinama. Vezano za primjenjenu klasifikaciju podataka postavlja se pitanje opravdanosti izdvajanja zanemarivanja u posebnu kategoriju, bilo da se pojam zanemarivanja definiše isključivo kao specifičan oblik porodičnog nasilja, bilo da se njegovo značenje proširuje i na vanporodični kontekst (npr. zanemarivanje korisnika od strane pružaoca usluge smještaja u ustanovu i dr.). Međutim, **ukoliko se zanemarivanje ne tretira kao posebna kategorija, već se, kao što je to učinjeno u izvještajnim formatima UNICEF-a i Zavoda, zanemarivanje smješta u kontekst različitih vrsta nasilja, postavlja se pitanje da li stručni radnici centara za socijalni rad dosljedno uključuju žrtve zanemarivanja u korpus žrtava (porodičnog) nasilja?**

U tabeli broj 4 dat je pregled broja slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2016. do 2019. godine, razvrstanih po kategorijama - porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje.

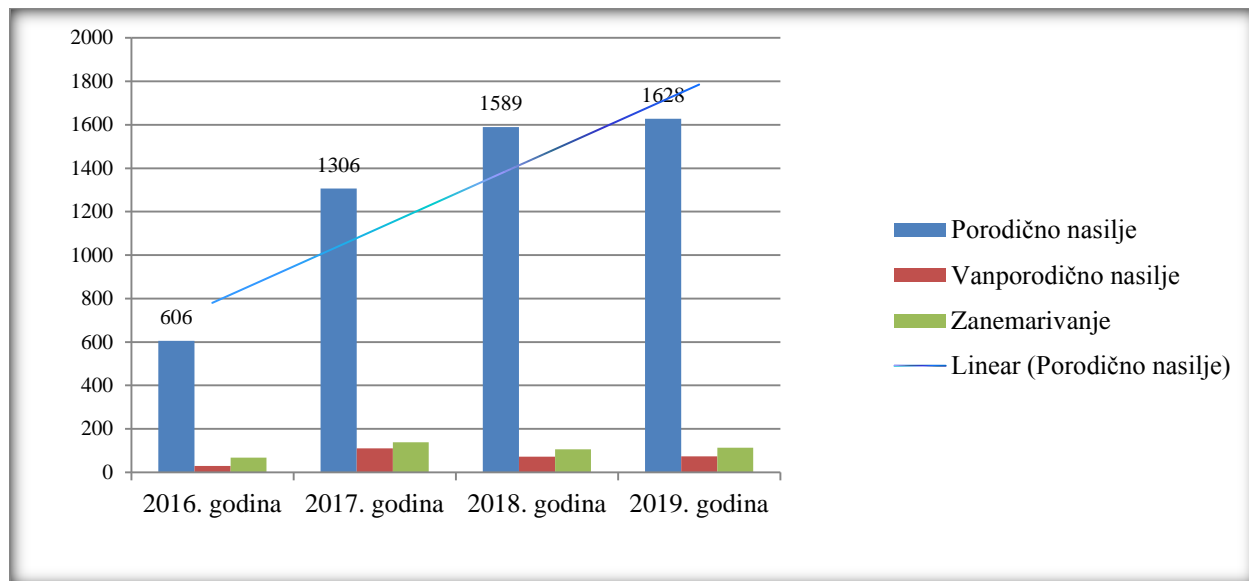
Tabela br. 4: Broj slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2016. do 2019. godine po kategorijama – porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje

Žrtve nasilja	Porodično nasilje	Vanporodično nasilje	Zanemarivanje	Ukupno
2016. godina	606	30	67	703
2017. godina	1306	111	138	1555
2018. godina	1589	72	106	1767
2019. godina	1628	73	114	1815

Podatke iz tabele ćemo radi veće ilustrativnosti prezentovati i grafički.

U grafikonu koji slijedi prikazano je kretanje broja slučajeva nasilja po navedenim kategorijama tokom posmatranog vremenskog intervala.

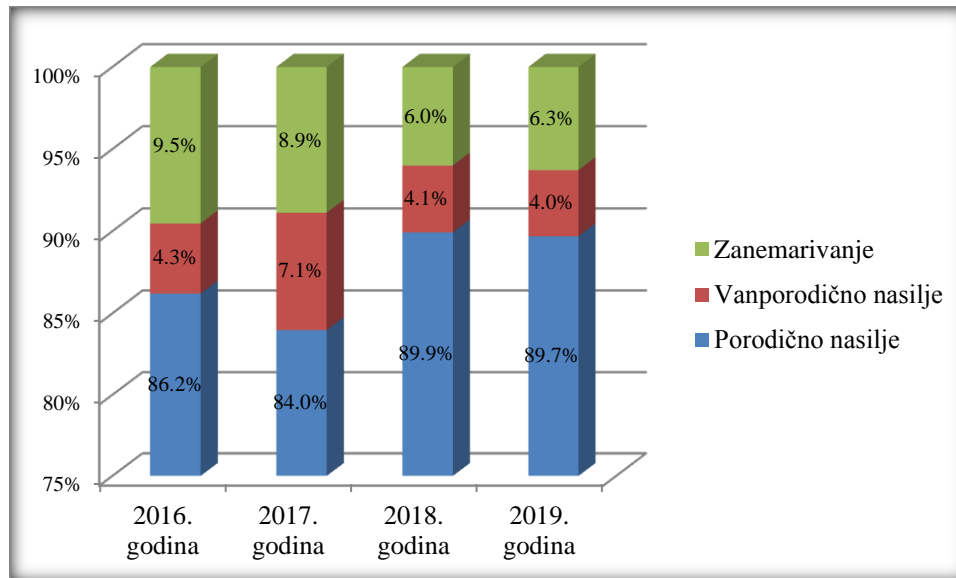
Grafikon br. 5: Kretanje broja slučajeva nasilja, razvrstanih na porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje, u periodu od 2016. godine do 2019. godine

Iz grafikona je vidljivo da je u svim navedenim godinama najveći broj slučajeva evidentiran u kategoriji porodičnog nasilja, kao i da se broj slučajeva porodičnog nasilja okomito povećava tokom posmatranog perioda. Broj slučajeva porodičnog nasilja koje su centri evidentirali u 2019. godini je, procentualno izraženo, uvećan za 168,6% u poređenju sa brojem slučajeva u 2016. godini, dok se **u odnosu na 2017. godinu, broj slučajeva porodičnog nasilja povećao za 53,1% u 2019. godini.** Slučajevi evidentirani po osnovu vanporodičnog nasilja i zanemarivanja su cjelim tokom posmatranog perioda znatno manje zastupljeni spram broja slučajeva porodičnog nasilja, pri čemu je najveći broj slučajeva u ovim podgrupama zabilježen u 2017. godini. U odnosu na 2016. godini, u 2017. godini bilježi se višestruki porast broja slučajeva u kategorijama vanporodičnog nasilja (uvećanje za 270%) i zanemarivanja (uvećanje za 106%).

Više detalja i jasniju sliku pružice uporedni prikaz udijela slučajeva, razvrstanih po kategorijama porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja, u ukupnom broju slučajeva nasilja evidentiranih u pojedinačnim godinama tokom posmatranog vremenskog intervala.

Grafikon br. 6: Usporedni prikaz udijela slučajeva porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja u ukupnom broju slučajeva evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2016. do 2019. godine

Iz grafikona uočavamo da **slučajevi porodičnog nasilja ubjedljivo dominiraju u strukturi slučajeva nasilja, evidentiranim u centrima za socijalni tokom posmatranog perioda**, sa udjelom koji varira od 84% u 2017. godini do 89,9% u 2018. godini. Vanporodično nasilje i zanemarivanje kontinuirano su malo zastupljeni. Udio slučajeva zanemarivanja kreće se od 6% u 2018. godini do 9,5% u 2016. godini, a udio slučajeva vanporodičnog nasilja oscilira u intervalu od 4% u 2018. godini do 7,1% u 2017. godini. Primjetno je da udio slučajeva vanporodičnog nasilja i zanemarivanja u 2018. i 2019. godini diskretno opada u poređenju sa 2017. godinom.

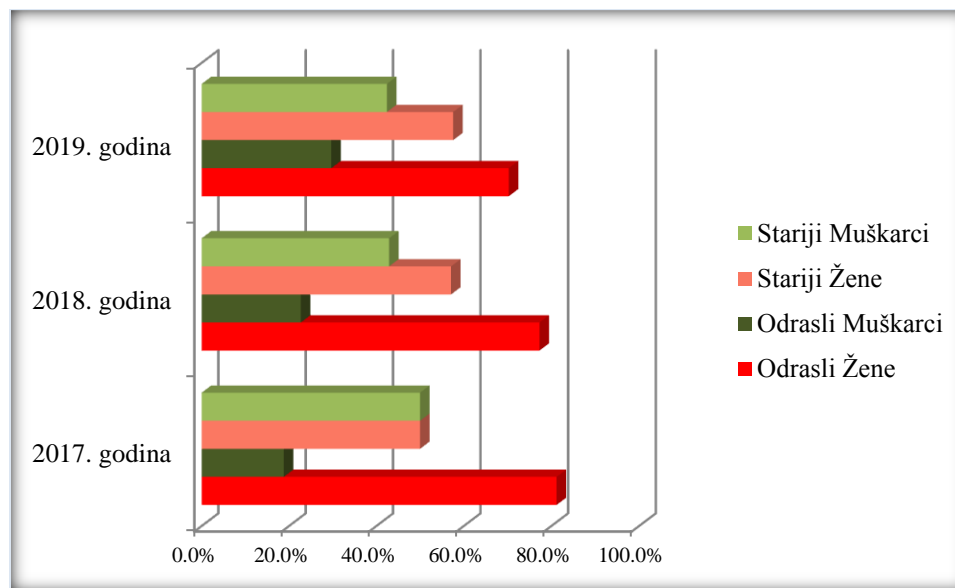
Slijedi prikaz polne strukture odraslih i starijih žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2017. godine do 2019. godine prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu u formatu za statističko izvještavanje, za period od 2017. do 2019. godine, pri čemu je broj punoljetnih žrtava nasilja evidentiranih tokom 2019. godine za koje su centri za socijalni rad pružili podatke o polnoj strukturi manji od ukupnog broja punoljetnih žrtava koje su evidentirali u navedenoj godini (ukupno 1211, od čega 1131 odraslih i 80 starijih lica). Prikazom podataka o polnoj strukturi odraslih i starijih žrtava nasilja za 2019. godinu, sadržanih u tabeli broj 5, obuhvaćeno je 64% odraslih i 82,5% starijih žrtava.

Tabela br. 5: Kretanje broja žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2017. godine do 2019. godine diferencirano prema starosnoj dobi i polu za odrasle i starije korisnike

Žrtve nasilja u periodu 2017-2019 godina prema podacima ZSDZ	Odrasle žene	Odrasli muškarci	Starije žene	Stariji muškarci	Ukupno odraslih i starijih
2017. godina	672	156	56	56	940
2018. godina	778	229	48	36	1091
2019. godina	509	215	38	28	790

Potpuniji uvid u polnu strukturu odraslih i starijih žrtava nasilja pružiće naredni grafikon, koji prikazuje procentualno izraženu zastupljenost muškaraca i žena unutar podgrupa odraslih i starijih žrtava evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom definisanog vremenskog intervala.

Grafikon br. 7: Usporedni prikaz polne strukture odraslih i starijih žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad u periodu od 2017. godine do 2019. godine

Iz grafikona se može zapaziti da u podgrupi odraslih žrtava nasilja, cjelim tokom posmatranog perioda, žene imaju ubjedljivu dominaciju i prevalenciju u odnosu na muškarce, dok je u podgrupi starijih žrtava nasilja disbalans između žena i muškaraca znatno manje izražen.

Prikazani podaci ne mogu se generalizovati niti su dovoljni za izvođenje određenih zaključaka, ali svakako upućuju na važnost uspostavljanja dosljednog prikupljanja podataka o polnoj strukturi žrtava nasilja različite starosne dobi, duž razvojnog kontinuuma - djeca, mladi, odrasli i stariji, tj. tokom cjelokupnog životnog ciklusa. Naime, generalizovanim načinom

prikupljanja i prikazivanja podataka gubimo mogućnost da identifikujemo eventualne specifičnosti nasilja prema pojedinim starosnim grupama.

Ranije smo napomenuli da je u UNICEF-ovim tabelama za prikupljanje podataka od centara za socijalni rad o porodičnom i vanporodičnom nasilju nad djecom, kontinuirano traženo razvrstavanje djece po polu, a da je Zavod za socijalnu zaštitu polno diferencirane podatke o djeci žrtvama nasilja prvi put uključio u format za statističko izvještavanje za 2019. godinu. Ovdje se čini važnim da naglasimo da, kada su u pitanju djeca žrtve nasilja evidentirana u centrima za socijalni rad, podaci kojima raspolaže UNICEF nijesu u skladu sa podacima o broju djece prikazanim u tabelama broj 1 i broj 2, pri čemu su razlike u određenim godinama gotovo zanemarljive, dok su u drugim godinama veoma izražene. Takođe, određene razlike pojavljuju se i između podataka prikupljenih od centara za socijalni rad po metodologiji UNICEF-a i putem formata za statističko izvještavanje koji je kreirao Zavod za socijalnu i dječju zaštitu. Kako bi pokušali da sagledamo moguće razloge neujednačenosti podataka, osvjetličemo postojeće razlike uporednim prikazom podataka.

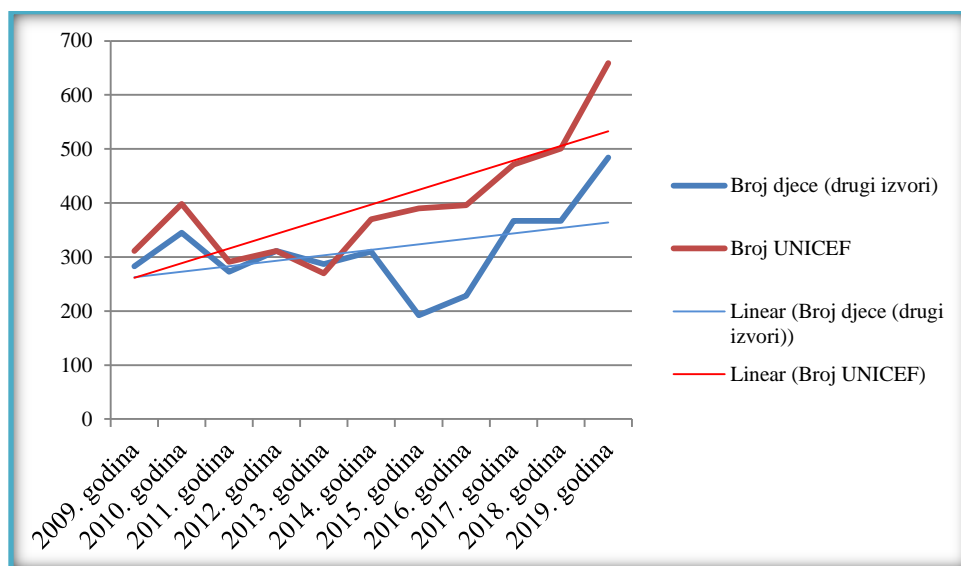
U tabeli broj 6 dat je uporedni prikaz kretanja broja djece koja su evidentirana u centrima za socijalni rad kao žrtve nasilja u periodu od 2009. godine do 2019. godine prema podacima UNICEF-a i prema podacima iz drugih izvora (navedeni uz tabelu broj 1).

Tabela br. 6: Uporedni prikaz broja djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine prema podacima UNICEF-a i prema podacima iz drugih izvora

Broj djece žrtava nasilja po godinama	Broj djece (drugi izvori)	Broj UNICEF	Razlika
2009. godina	283	311	28
2010. godina	345	398	53
2011. godina	273	291	18
2012. godina	311	311	0
2013. godina	287	270	-17
2014. godina	310	370	60
2015. godina	192	390	198
2016. godina	228	396	168
2017. godina	367	471	104
2018. godina	367	501	134
2019. godina	484	659	175

Radi lakšeg upoređivanja podatke iz tabele ćemo prikazati i grafički.

Grafikon br. 8: Usporedni prikaz broja djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja u centrima za socijalni rad u periodu od 2009. godine do 2019. godine prema podacima UNICEF-a i prema podacima iz drugih izvora

Iz grafikona je vidljivo da u periodu od 2009. do 2013. godine razlike između broja djece žrtava nasilja prema podacima UNICEF-a i prema podacima iz drugih izvora nijesu naglašene, a da počevši od 2014. godine postaju jače izražene. Najveći disbalans prisutan je u 2015. godini, kada je broj djece prema podacima UNICEF-a bio oko 2 puta veći nego prema podacima iz drugih izvora. S obzirom da se to podudara sa stupanjem na snagu Istanbulske konvencije (stupila na snagu 01.08.2014. godine), koja zahtjeva da se djeca svjedoci nasilja takođe smatraju žrtvama nasilja, izvori razlika u broju djece žrtava nasilja prema podacima UNICEF-a i prema podacima iz drugih izvora mogu biti vezani za uključivanje ili isključivanje djece svjedoka iz kategorije žrtava nasilja. Takođe, UNICEF-ovim podacima dosljedno su obuhvaćena i djeca žrtve vanporodičnog nasilja, pri čemu drugi izvori u fokusu imaju porodično nasilje, te se čini vjerovatnim da nijesu obuhvatili djecu žrtve vanporodičnog nasilja. Dodatnu složenost unosi mogućnost različitog tretiranja djece izložene zanemarivanju, odnosno pitanje da li se ova djeca svrstavaju samo u zasebnu kategoriju (kada je ponuđena) ili se sistematski tretiraju kao žrtve nasilja, odnosno uključuju u ukupan broj žrtava. Čini se vjerovatnim da se, pri izostanku preciznih i jasnih uputstava, radnici zaduženi za prikupljanje i dostavljanje podataka u centrima za socijalni rad, upravljaju shodno subjektivnim tumačenjima i kriterijumima. **Sve navedeno potencira potrebu za ulaganjem dodatnih napora u definisanje kriterijuma i pažljivo kreiranje uputstava koja će usmjeravati proces prikupljanja i sistematizovanja podataka.**

Za period od 2017. do 2019. godine raspoložemo podacima o broju djece žrtava nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad, prikupljenim za potrebe Ministarstva za ljudska i manjinska prava, UNICEF-a i Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu u različitim izvještajnim

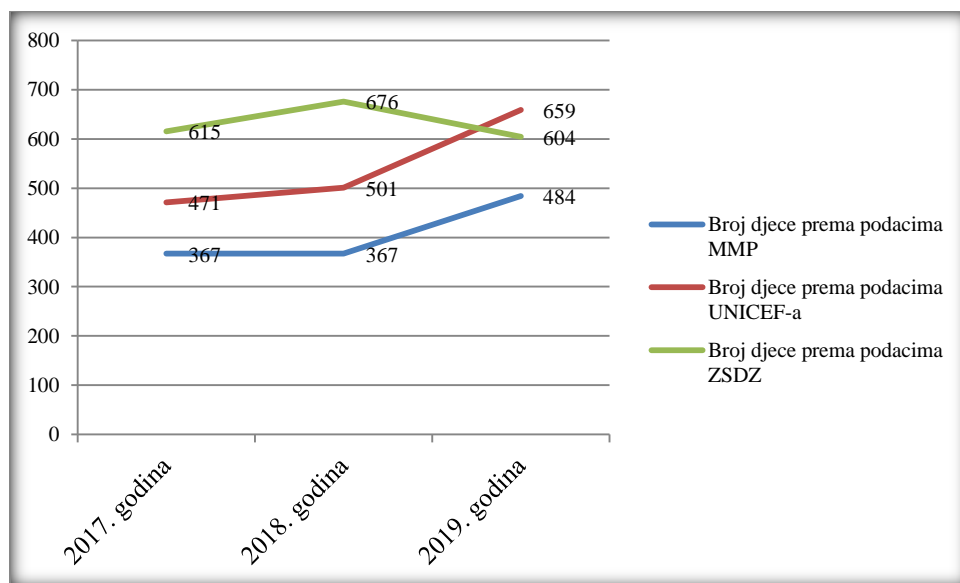
formatima, koje prikazujemo u tabeli koja slijedi, a u cilju produbljanja priče o složenosti dolaženja do ujednačenih i preciznih podataka.

Tabela br. 7: Uporedni prikaz podataka o broju djece žrtava nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad u periodu od 2017. godine do 2019. godine prema različitim izvještajnim formatima

Broj djece žrtava nasilja po godinama	Broj djece prema podacima Ministarstva za ljudska i manjinska prava	Broj djece prema podacima UNICEF-a	Broj djece prema podacima ZSDZ
2017. godina	367	471	615
2018. godina	367	501	676
2019. godina	484	659	604

Podatke iz tabele broj 7 ćemo radi lakšeg uvida prikazati i grafički.

Grafikon br. 9: Uporedni prikaz podataka o broju djece žrtava nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad u periodu od 2017. godine do 2019. godine prema različitim izvještajnim formatima

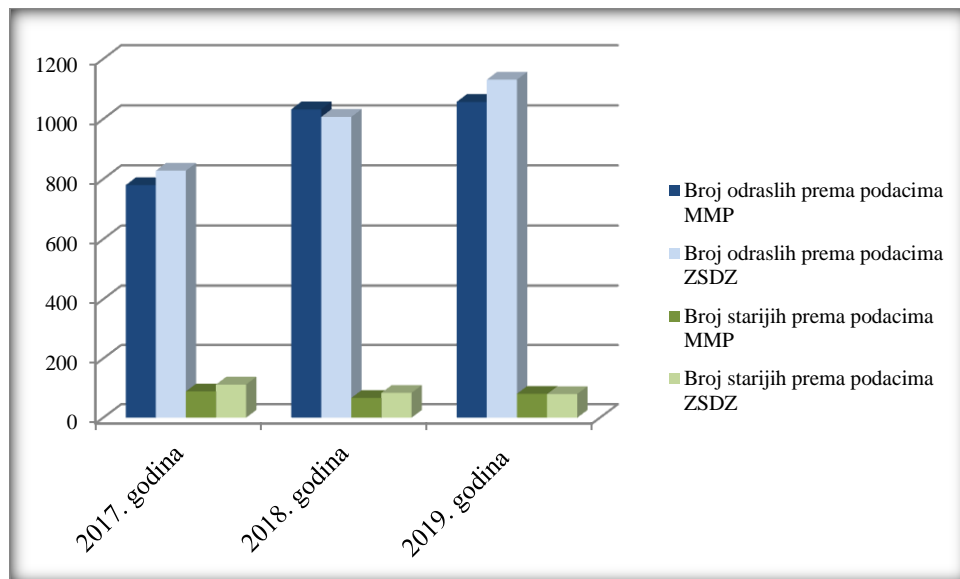

Iz grafikona je jasno vidljiva neusaglašenost podataka dobijenih od centara za socijalni rad u različitim izvještajnim formatima, u svim posmatranim godinama. Prethodno smo naveli neke od mogućih izvora disbalansa između podataka UNICEF-a i podataka iz drugih izvora, pri čemu situaciju dodatno komplikuje neslaganje podataka prikupljenih po metodologiji UNICEF-a i

putem formata za statističko izvještavanje koji je kreirao Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, s obzirom da oba izvještajna formata sadrže podatke o djeci žrtvama porodičnog nasilja, djeci svjedocima nasilja, djeci žrtvama vanporodičnog nasilja i djeci žrtvama zanemarivanja. Jedina razlika je što je u izvještajnom formatu Zavoda traženo razvrstavanje djece žrtava nasilja na djecu direktne žrtve i djecu svjedoke, dok se podaci o djeci svjedocima nasilja po metodologiji UNICEF-a ne izdvajaju kao posebna kategorija, već se svjedočenje nasilju tretira u okviru različitih vrsta nasilja (fizičko, emocionalno, seksualno, zanemarivanje, dijete svjedok nasilja), uz implicitno očekivanje svrstavanja djece svjedoka nasilja u strukturu žrtava nasilja. Moguće je da razvrstavanje djece žrtava nasilja na djecu direktne žrtve i djecu svjedoke doprinosi sistematičnijem evidentiranju i dosljednijem uključivanju djece svjedoka nasilja u strukturu djece žrtava nasilja, dok je kada se svjedočenje djece nasilju tretira kao (pod)vrsta nasilja evidentiranje djece svjedoka proizvoljnije. Ipak, čini se da centri za socijalni rad još uvijek nijesu uspostavili dosljedno evidentiranje djece svjedoka nasilja i da su prisutne velike razlike u praksama pojedinačnih centara vezano za identifikovanje djece svjedoka nasilja. U prilog tome govori činjenica da između podataka UNICEF-a i podataka Zavoda razlike nijesu posebno upadljive kada je riječ o djeci žrtvama vanporodičnog nasilja i zanemarivanja, već su jače izražene jedino vezano za podgrupu djece žrtava porodičnog nasilja, koja obuhvata i djecu svjedoke. Na podatke UNICEF-a ponovo ćemo se vratiti u dijelu izvještaja koji se detaljnije bavi prikazom podataka o nasilju nad djecom.

Podaci o broju odraslih i starijih lica koja su evidentirana u centrima za socijalni rad kao žrtve nasilja u periodu od 2017. godine do 2019. godine prikupljani su od strane Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu i Ministarstva za ljudska i manjinska prava u različitim izvještajnim formatima, pri čemu se takođe pojavljuju određene neusaglašenosti podataka, što je prikazano u grafikonu koji slijedi.

Grafikon br. 10: Uporedni prikaz podataka o broju odraslih i starijih žrtava nasilja u periodu od 2017. godine do 2019. godine prema različitim izvještajnim formatima (MMP i ZSDZ)

Ipak, može se zaključiti da su podaci o broju odraslih i starijih žrtava nasilja, koje su centri za socijalni rad dostavljali Zavodu i Ministarstvu za ljudska i manjinska prava u različitim izvještajnim formatima, znatno manje neusaglašeni, nego kod izvještavanja o broju djece žrtava nasilja (vidjeti grafikon broj 9). Prema podacima iz oba izvora **zapaža se trend rasta broja odraslih osoba sa iskustvom nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom definisanog vremenskog intervala.**

5. NASILJE U PORODICI I NASILJE NAD ŽENAMA I DJECOM U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIM U FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE ZAVODA

U ovom segmentu izvještaja fokusiraćemo se na prikaz podataka o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom u 2019. godini, koje je Zavod za socijalnu i dječju zaštitu prikupio od centara za socijalni rad putem posebno kreiranog formata za statističko izvještavanje.

U tabeli koja slijedi prikazana je distribucija svih slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine, razvrstanih po sjedištima centara za socijalni rad i starosnim podgrupama žrtava određenim shodno Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti (djeca, mladi, odrasli i stariji). Diferenciranjem žrtava nasilja prema starosnim podgrupama gradimo početne pretpostavke za sagledavanje određenih specifičnosti nasilja unutar pojedinih starosnih grupa, što je značajno iz perspektive nalaza različitih istraživanja koji upućuju na osobenu dinamiku faktora

rizika i zaštite, manifestacija nasilja i obilježja počinitelaca kod žrtava različite starosne dobi. Najprije ćemo podatke prikazati generalizovano, a potom se posvetiti analizi podataka diferencirano po starosnim podgrupama.

Tabela br. 8: Distribucija slučajeva nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine, razvrstanih po sjedištima centara za socijalni rad i starosnim podgrupama žrtava (djeca, mladi, odrasli i stariji)

Centri za socijalni rad	Broj djece žrtava nasilja	Broj mladih žrtava nasilja	Broj odraslih žrtava nasilja	Broj starijih žrtava nasilja	Ukupno
Podgorica sa PJ-ama	88	0	401	13	502
Danilovgrad	17	2	5	0	24
Cetinje	10	3	14	2	29
Nikšić sa PJ-ama	133	0	165	20	318
Bar sa PJ	6	1	20	6	33
Kotor sa PJ-ama	67	32	157	10	266
Herceg Novi	86	5	117	4	212
Berane sa PJ-ama	123	12	70	10	215
Plav sa PJ	0	1	2	0	3
Rožaje	3	2	12	1	18
Bijelo Polje	29	0	31	2	62
Mojkovac sa PJ	19	0	27	9	55
Pljevlja sa PJ	23	0	52	3	78
Ukupno	604	58	1073	80	1815

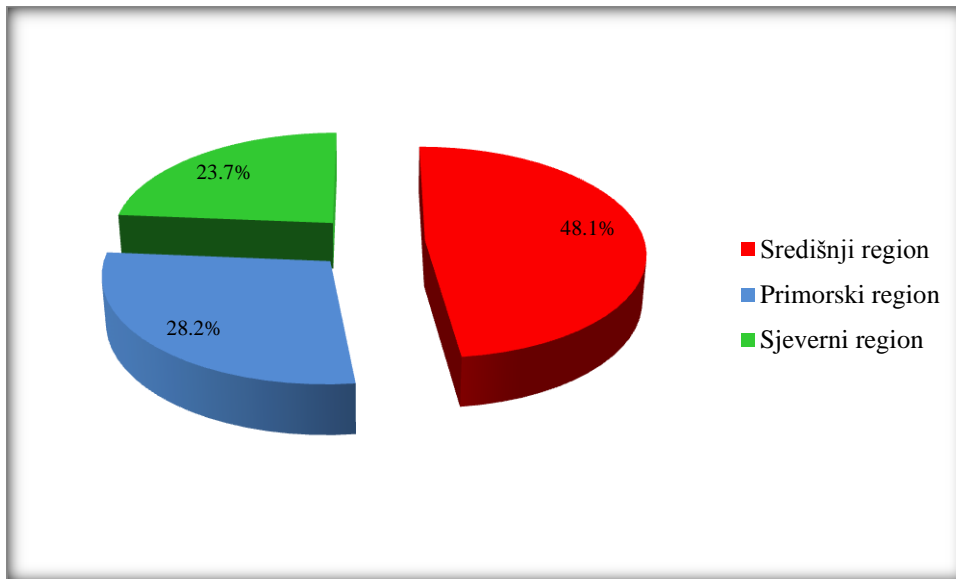
Iz tabele vidimo da su centri za socijalni rad tokom 2019. godine evidentirali **ukupno 1815 žrtava nasilja, što čini 0,3% stanovnika Crne Gore** (korišćeni podaci o broju stanovnika prema popisu stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine). Najveći broj žrtava nasilja evidentiran je u JU Centar za socijalni rad za Glavni grad Podgorica, opštinu u okviru Glavnog grada Golubovci i opštinu Tuzi, što je očekivano s obzirom da je ovaj centar nadležan za oko 30% stanovnika Crne Gore. Najmanji broj žrtava nasilja evidentiran je u JU Centar za socijalni rad za opštine Plav i Gusinje, koji centar je nadležan za 2.1% stanovnika Crne Gore.

U tabeli broj 9 i grafikonu broj 11 prikazana je distribucija žrtava nasilja po regionima Crne Gore.

Tabela br. 9: Distribucija žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine po regionima Crne Gore

Distribucija žrtava nasilja po regionima Crne Gore	Broj žrtava nasilja po regionu	Procenat
Središnji region	873	48.1%
Primorski region	511	28.2%
Sjeverni region	431	23.7%
Ukupno	1815	100.0%

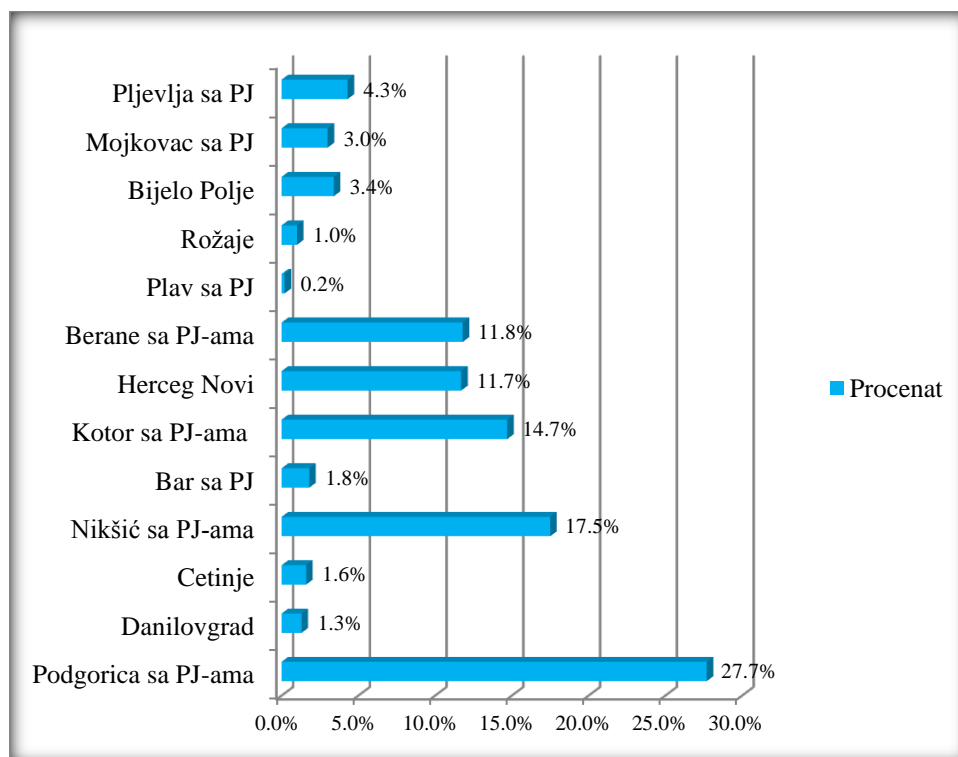
Grafikon br. 11: Distribucija žrtava nasilja po regionima Crne Gore

Iz tabele broj 9 i grafikona broj 11 vidljivo je da je **gotovo 1/2 od ukupnog broja žrtava nasilja koje su centri evidentirali tokom 2019. godine iz središnjeg regiona**, dok je u sjevernom regionu evidentirano oko dva puta manje žrtava.

Precizniji uvid u raspodjelu žrtava nasilja prema geografskoj lokaciji pružiće prikaz udijela žrtava po sjedištima centara za socijalni rad u ukupnom broju žrtava.

Grafikon br. 12: Udio žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad u ukupnom broju žrtava evidentiranih tokom 2019. godine

Iz grafikona vidimo da udio žrtava nasilja evidentiranih po sjedištima centara za socijalni rad (zajedno sa područnim jedinicama) u ukupnom broju žrtava varira u opsegu od 0,2% žrtava evidentiranih u Plavu do 27,7% žrtava evidentiranih u Podgorici. Pri tome varijacije su jače izražene u središnjem i primorskom regionu, a znatno manje u sjevernom regionu.

Prethodno prikazane podatke važno je sagledati u kontekstu udijela žrtava nasilja u broju stanovnika opština u nadležnosti pojedinačnih centara za socijalni rad i indeksirati izražavanjem broja žrtava na 100,000 stanovnika, što će olakšati sistematizacija u tabeli koja slijedi.

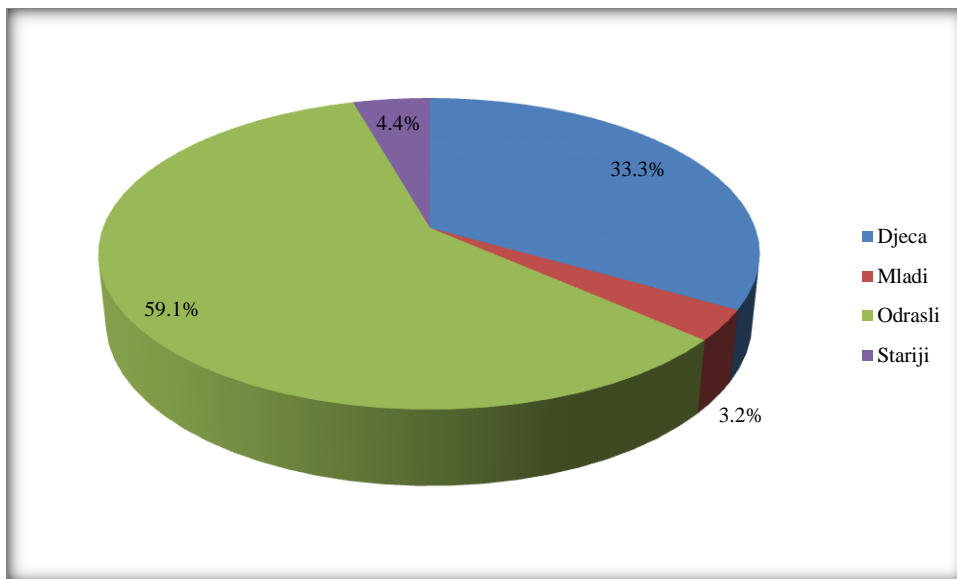
Tabela broj 10: Udio žrtava nasilja u broju stanovnika opština u nadležnosti centara za socijalni rad i broj žrtava nasilja na 100,000 stanovnika

Centri za socijalni rad	Broj stanovnika opština za koje su centri nadležni	Udio žrtava nasilja u broju stanovnika opština	Broj žrtava nasilja na 100,000 stanovnika
Podgorica sa PJ-ama	185,937	0.3%	270
Danilovgrad	18472	0.1%	130
Cetinje	16657	0.2%	174
Nikšić sa PJ-ama	77759	0.4%	409
Bar sa PJ	61969	0.1%	50
Kotor sa PJ-ama	55850	0.5%	476
Herceg Novi	30864	0.7%	687
Berane sa PJ-ama	39041	0.6%	551
Plav sa PJ	13108	0.0%	23
Rožaje	22964	0.1%	78
Bijelo Polje	46051	0.1%	135
Mojkovac sa PJ	17002	0.3%	323
Pljevlja sa PJ	34355	0.2%	227
Ukupno	620,029	0.3%	293

Kada broj žrtava nasilja podvedemo pod 100,000 stanovnika kao zajednički imenitelj, vidimo da su prisutne velike razlike između centara za socijalni rad u obuhvatu žrtava, što može imati višestruke uzroke, koje bi trebalo dodatno istražiti. U četiri centra za socijalni rad, koji pokrivaju 10 opština (Centar za socijalni rad za opštine Nikšić, Plužine i Šavnik; Centar za socijalni rad za opštine Kotor, Tivat i Budva; Centar za socijalni rad za opštine Berane, Andrijevica i Petnjica i Centar za socijalni rad za opštinu Herceg Novi) udio žrtava nasilja je veći nego na nivou cijele Crne Gore.

U grafikonima koji slijedi prikazana je struktura žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine prema starosnim podgrupama (djeca, mladi, odrasli i stariji), shodno podacima sadržanim u tabeli broj 8.

Grafikon br. 13: Struktura žrtava nasilja prema starosnim podgrupama

Iz grafikona vidimo da **1/3 žrtava nasilja, koje su centri za socijalni rad evidentirali u 2019. godini, čine djeca, dok su 2/3 žrtava punoljetna lica** (mladi, odrasli i stariji), pri čemu najveći udio imaju odrasle žrtve.

Podatke o polnoj strukturi žrtava nasilja centri su dostavili za 71,8% od ukupnog broja žrtava o kojima su izvjestili (1815).

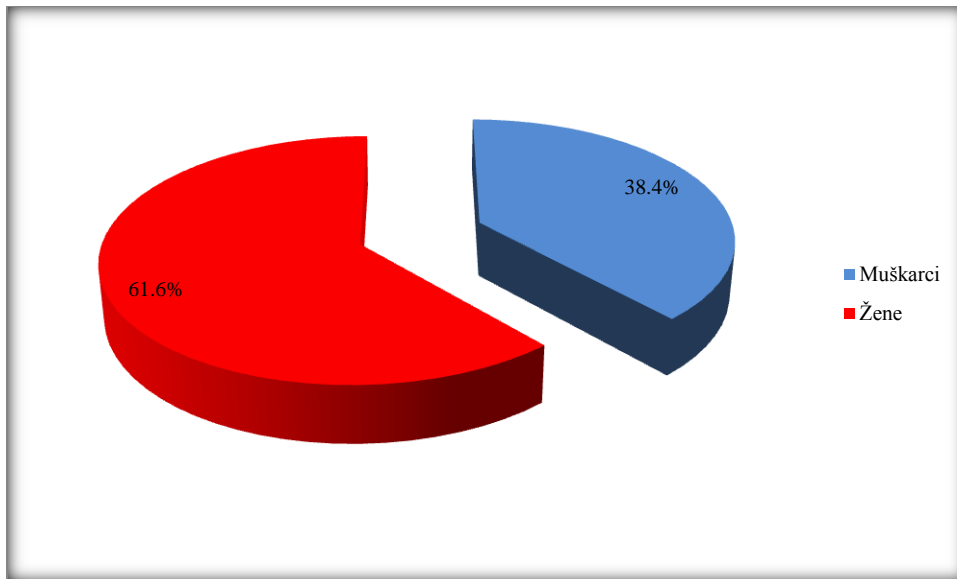
U tabeli koja slijedi prikazana je struktura žrtava nasilja prema polu i starosnoj dobi (djeca, mladi, odrasli, stariji).

Tabela br. 11: Žrtve nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad po polu i starosnoj dobi

Starosna i polna struktura žrtava nasilja u 2019. godini	Muškarci	Žene	Ukupno
Djeca	257	256	513
Mladi	25	33	58
Odrasli	190	476	666
Stariji	28	38	66
Ukupno	500	803	1303

Radi detaljnijeg uvida, grafički ćemo predstaviti podatke iz tabele na tri nivoa. Najprije ćemo prikazati raspodjelu žrtava po polu na nivou cijele grupe, potom starosnu strukturu unutar podgrupa muškaraca i žena, i na kraju polnu strukturu žrtava unutar starosnih podgrupa.

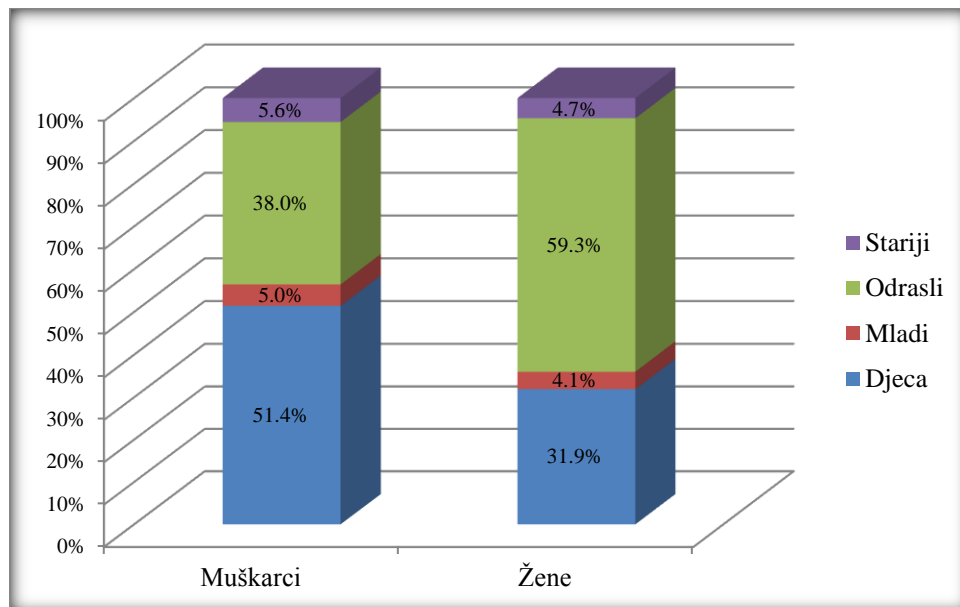
Grafikon br. 14: Distribucija žrtava nasilja po polu

Iz grafikona vidimo da u strukturi žrtava nasilja, u odnosu na broj žrtava za koje su centri dostavili podatke diferencirane po polu, žene imaju primjetno veći udio i čine oko 3/5 žrtava, dok su muškarci zastupljeni sa približno 2/5.

Interesantno je sagledati i starosnu strukturu unutar podgrupa muškaraca i žena žrtava nasilja, što će omogućiti grafikon koji slijedi.

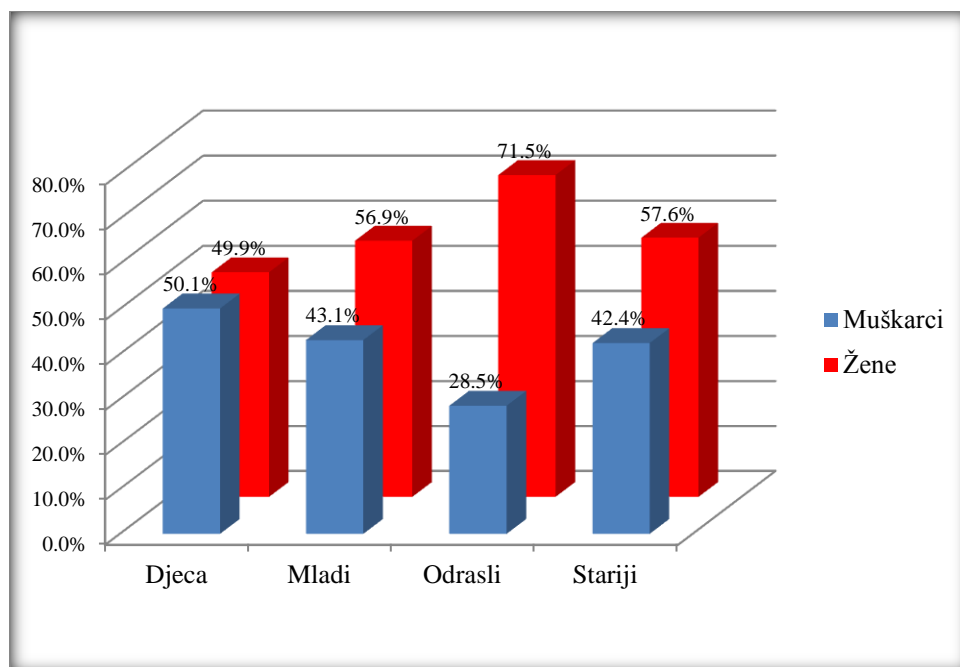
Grafikon br. 15: Uporedni prikaz udijela žrtava različite starosne dobi u podgrupama muškaraca i žena

Iz grafikona vidimo da su između podgrupa muškaraca i žena žrtava nasilja prisutne razlike u starosnoj strukturi žrtava. Tako **u podgrupi žrtava nasilja muškog pola najveći udio imaju dječaci, dok su u podgrupi žrtava ženskog pola najviše zastupljene odrasle žene.** U obje podgrupe najmanji udio imaju mlade osobe, žrtve nasilja, a tek neznatno više su zastupljene starije osobe.

Važno je osvijetliti i odnos muškaraca i žena unutar starosno diferenciranih podgrupa žrtava nasilja, što je prikazano u slijedećem grafikonu.

Grafikon br. 16: Uporedni prikaz polne strukture žrtava nasilja unutar starosnih podgrupa

Iz grafikona vidimo da u podgrupi djece žrtava nasilja, dječaci i djevojčice imaju približno jednak udio u strukturi žrtava, dok je u drugim starosnim podgrupama prisutna jasna prevalencija žena u odnosu na muškarce. **Najveći disbalans između žena i muškaraca uočava se u podgrupi odraslih, unutar koje su žene žrtve nasilja oko dva i po puta više zastupljene od muškaraca.**

U 1756 ili 96,7% od ukupnog broja slučajeva nasilja evidentiranih tokom 2019. godine (ukupno 1815), centri su dostavili podatke o raspodjeli žrtava prema dominantnoj vrsti nasilja. Pri tome samo za podgrupu mladih pojavljuje se nešto veći broj slučajeva od broja prikazanog u tabeli broj 8 (66 naspram 58 mladih), dok je za druge starosne podgrupe broj slučajeva razvrstavih na ovaj način nešto manji nego u pomenutoj tabeli.

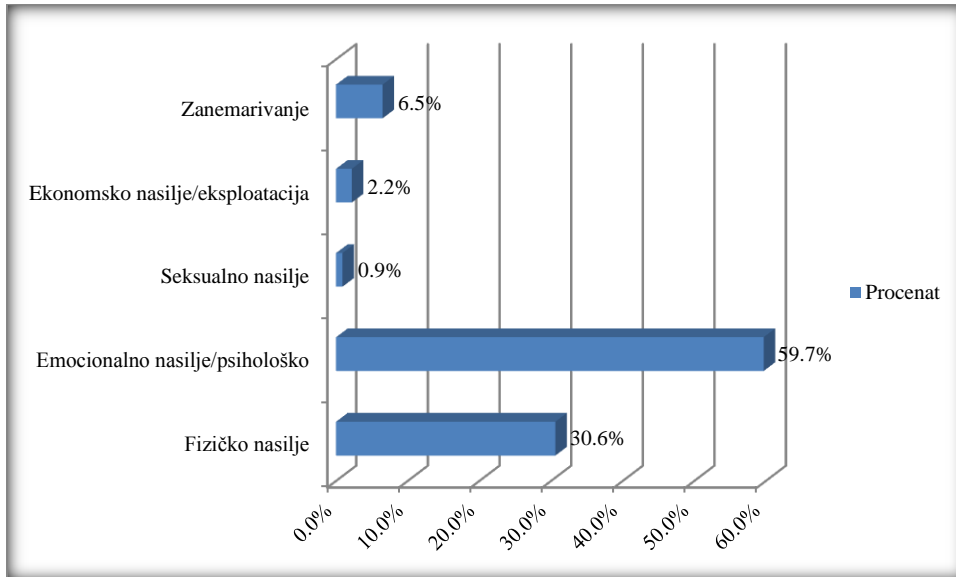
U tabeli broj 12 prikazana je distribucija slučajeva nasilja u odnosu na dominantnu vrstu nasilja, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava.

Tabela br. 12: Distribucija slučajeva nasilja u odnosu na dominantnu vrstu nasilja, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava

Žrtve nasilja prema dominantnoj vrsti nasilja	Djeca	Mladi	Odrasli	Stariji	Ukupno
Fizičko nasilje	107	19	384	28	538
Emocionalno nasilje/psihološko	373	35	603	38	1049
Seksualno nasilje	7	4	4	1	16
Ekonomsko nasilje/eksploatacija	4	3	29	3	39
Zanemarivanje	105	5	2	2	114
Ukupno	596	66	1022	72	1756

Podatke iz tabele ćemo prikazati i grafički, i to najprije distribuciju svih slučajeva po vrstama nasilja, a zatim kako se unutar svake vrste nasilja raspoređuju žrtve različite starosne dobi, kao i raspodjele različitih vrsta nasilja po starosnim podgrupama žrtava. Napominjemo da su **djeca svjedoci nasilja svrstana u kategoriju emocionalnog nasilja.**

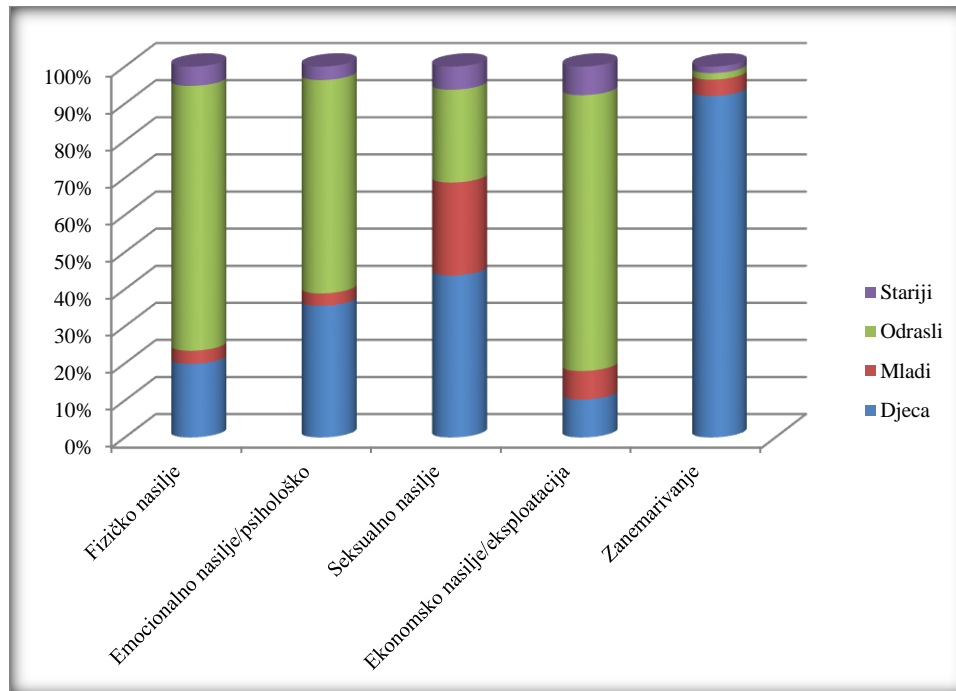
Grafikon br. 17: Distribucija slučajeva nasilja evidentiranih u CSR tokom 2019. godine prema dominantnoj vrsti nasilja

Iz grafikona vidimo da su u strukturi slučajeva nasilja, razvrstanih prema dominantnoj vrsti nasilja, najviše zastupljeni slučajevi emocionalnog nasilja. U približno 1/3 slučajeva dominantno je fizičko nasilje. Najmanji udio imaju slučajevi seksualnog nasilja.

Značajno je uporediti kako se žrtve nasilja različite starosne dobi raspoređuju unutar svake od navedenih vrsta nasilja, što je prikazano u narednom grafikonu.

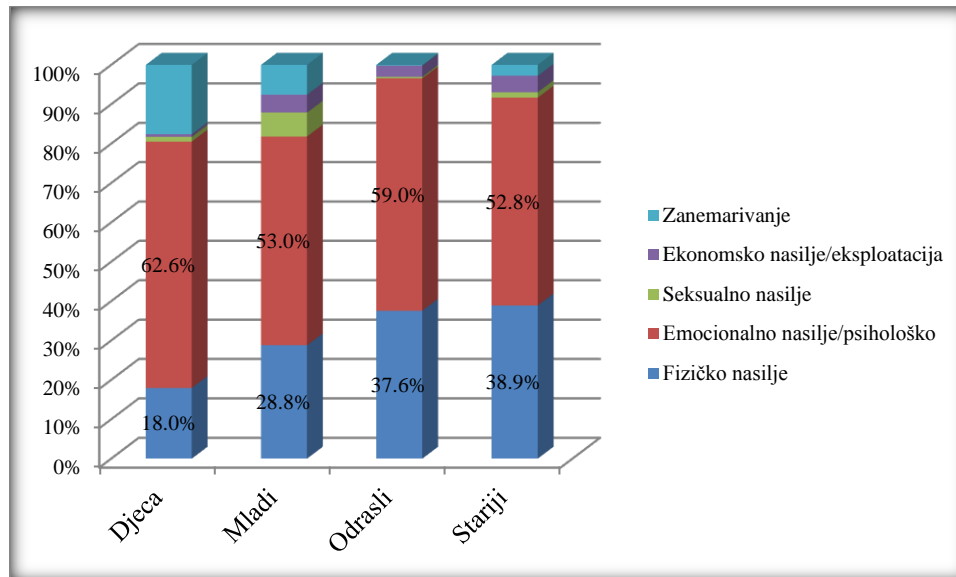
Grafikon br. 18: Uporedni prikaz udijela žrtava različite starosne dobi u pojedinačnim vrstama nasilja

Iz grafikona se uočava da se unutar različitih vrsta/oblika nasilja različito distribuiraju žrtve različite starosne dobi. Tako u strukturi slučajeva identifikovanih kao zanemarivanje, dominiraju djeca, koja čine preko 90% od ukupnog broja žrtava zanemarivanja o kojima su izvjestili centri. Unutar kategorije fizičkog nasilja, kao i kategorije ekonomskog nasilja, većinu žrtava čine odrasla lica, a najveći udio odrasli imaju i u slučajevima emocionalnog nasilja. U strukturi slučajeva seksualnog nasilja, u preko 2/3 ovih slučajeva žrtve su djeca i mladi, posmatrani zajedno, dok su u nešto manje od 1/3 slučajeva žrtve odrasla i starija lica.

Slijedi prikaz raspodjele žrtava po vrstama nasilja unutar starosno diferenciranih podgrupa.

Grafikon br. 19: Usporedni prikaz raspodjele žrtava po vrstama nasilja unutar starosno diferenciranih podgrupa

Iz grafikona je vidljivo da je unutar svih starosnih podgrupa najviše zastupljeno emocionalno nasilje, pri čemu se udio žrtava emocionalnog nasilja kreće od 52,8% u podgrupi starijih do 62,6% u podgrupi djece. Udio žrtava fizičkog nasilja varira u opsegu od 18% u podgrupi djece do 38,9% u podgrupi starijih. Udio žrtava seksualnog nasilja kreće se od 0,4% u podgrupi odraslih do 6,1% u podgrupi mladih. Udio žrtava ekonomskog nasilja kreće se od 0,7% u podgrupi djece do 4,5% u podgrupi mladih. Udio žrtava zanemarivanja varira u rasponu od 0,2% u podgrupi odraslih do 17,6% u podgrupi djece. U podgrupama djece i mladih najmanje je zastupljeno ekonomsko nasilje/eksploatacija. U podgrupi odraslih žrtava nasilja najmanji udio imaju slučajevi zanemarivanja, dok je u podgrupi starijih najmanji udio slučajeva seksualnog nasilja. Varijacije između starosnih podgrupa su najizrazitije vezano za zanemarivanje i fizičko nasilje.

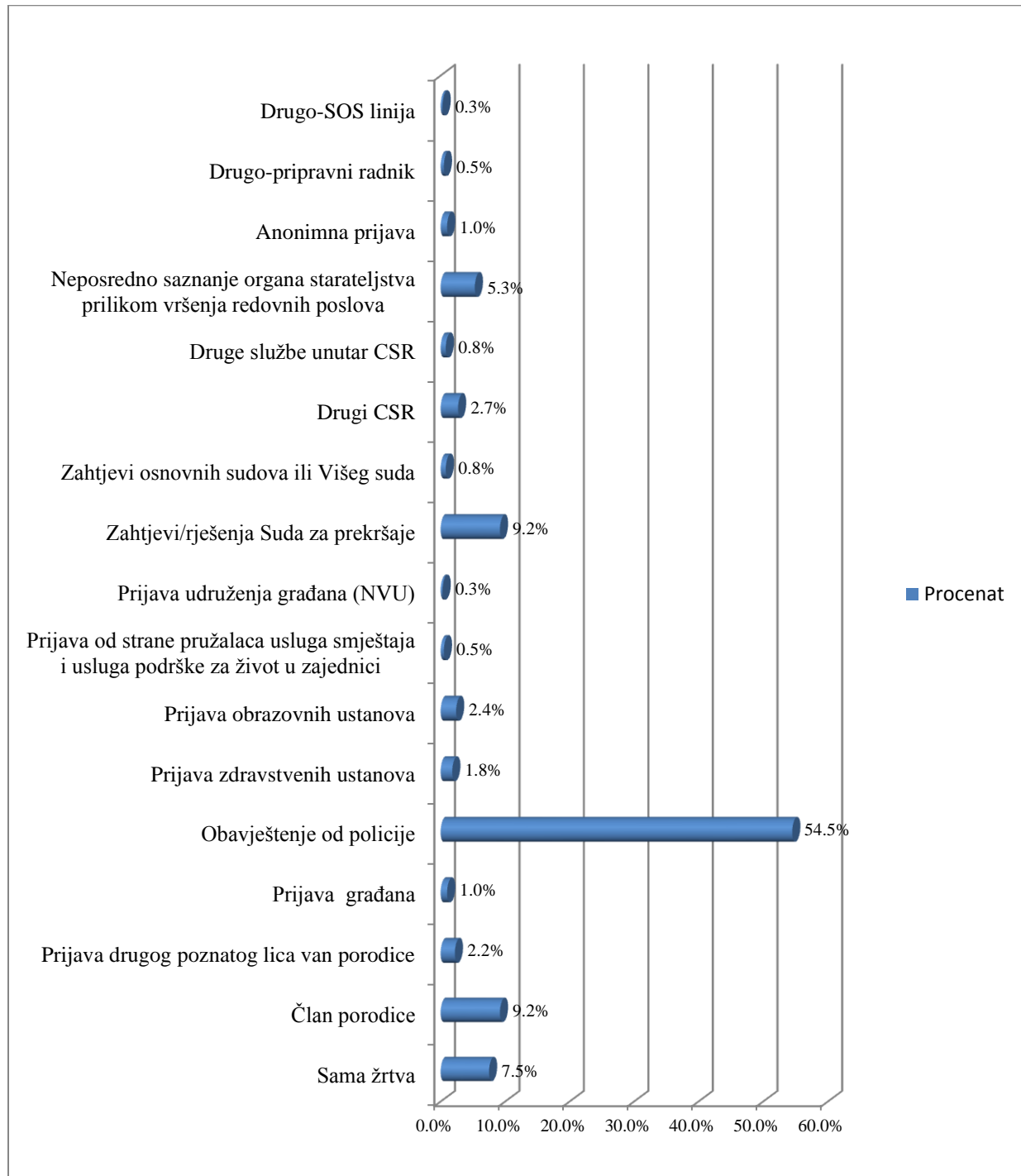
Podatke o izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje, koji su inicirali postupanje centara za socijalni rad, centri su naveli za 1342 ili 73,9% od ukupnog broja slučajeva nasilja evidentiranih tokom 2019. godine (1815 slučajeva). U tabeli broj 13 prikazan je ukupan broj prijava u vezi sa nasiljem u porodici i nasiljem nad ženama i djecom podnijetih centrima za socijalni rad tokom 2019. godine od strane različitih izvora, razvrstanih prema podnosiocima prijava, odnosno izvorima saznanja o nasilju.

Tabela br. 13: Distribucija slučajeva nasilja evidentiranih tokom 2019. godine prema podnosiocima prijave/izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje

Porijeklo prijave/izvor saznanja	Broj prijava	Procenat
Sama žrtva	101	7.5%
Član porodice	123	9.2%
Prijava drugog poznatog lica van porodice	29	2.2%
Prijava građana	13	1.0%
Obavještenje od policije	731	54.5%
Prijava zdravstvenih ustanova	24	1.8%
Prijava obrazovnih ustanova	32	2.4%
Prijava od strane pružalaca usluga smještaja i usluga podrške za život u zajednici	7	0.5%
Prijava udruženja građana (NVU)	4	0.3%
Zahtjevi/rješenja Suda za prekršaje	124	9.2%
Zahtjevi tužilaštva	0	0
Zahtjevi osnovnih sudova ili viših sudova	11	0.8%
Drugi CSR	36	2.7%
Druge službe unutar CSR	11	0.8%
Neposredno saznanje organa starateljstva prilikom vršenja redovnih poslova	71	5.3%
Anonimna prijava	14	1.0%
Drugo-pripravni radnik	7	0.5%
Drugo-SOS linija	4	0.3%
Ukupno	1342	100.0%

Podatke iz tabele broj 13 ćemo radi veće ilustrativnosti prikazati i grafički.

Grafikon br. 20: Distribucija slučajeva nasilja evidentiranih tokom 2019. godine prema podnosiocima prijava/izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje

Iz grafikona je vidljivo da su centri za socijalni rad za **više od 1/2 slučajeva nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom identifikovanih tokom 2019. godine sa događajima nasilja bili inicijalno obavješteni od strane policije**. Drugi izvori saznanja su znatno manje zastupljeni u

strukturi slučajeva za koje su centri za socijalni rad dostavili podatke o podnosiocima prijave. U 9,2% slučajeva centri su o nasilju informisani od strane sudova za prekršaje, a isti udio imaju i slučajevi u kojima su centri za nasilje saznali od članova porodice potencijalnih žrtava. U 7,5% slučajeva žrtve su se direktno obratile centrima za socijalni rad zbog trpljenja nasilja. U 5,3% slučajeva prisustvo nasilja ili rizika za nasilje identifikovao je organ starateljstva prilikom vršenja redovnih poslova, dok su druge službe unutar centra za socijalni rad u 0,8% slučajeva prijavile nasilje ili sumnji na nasilje. U 2,7% slučajeva drugi centri za socijalni rad su obavjestili mjesno nadležne centre o događajima nasilja. U 2,4% slučajeva centri su inicijalne informacije o nasilju ili sumnji na nasilje dobili od obrazovnih ustanova, a u 1,8% slučajeva zdravstvene ustanove su prijavile centrima za socijalni rad nasilje ili sumnju na nasilje. U 2,2% slučajeva centri su o nasilju obavješteni od strane lica poznatih potencijalnoj žrtvi, a koja nijesu članovi porodice žrtve. U 1% slučajeva građani su informisali centre o nasilju ili sumnji na nasilje. Takođe, u 1% slučajeva centri su primili anonimne prijave o nasilju.

Za 1077 ili 80,3% slučajeva od ukupnog broja slučajeva razvrstanih prema podnosiocima prijave (1342), centri su podatke o prijavljenim slučajevima diferencirali i prema starosnoj dobi potencijalnih žrtava.

U tabeli broj 14 prikazana je struktura prijave nasilja razvrstanih prema starosnoj dobi žrtava na koje su se odnosile.

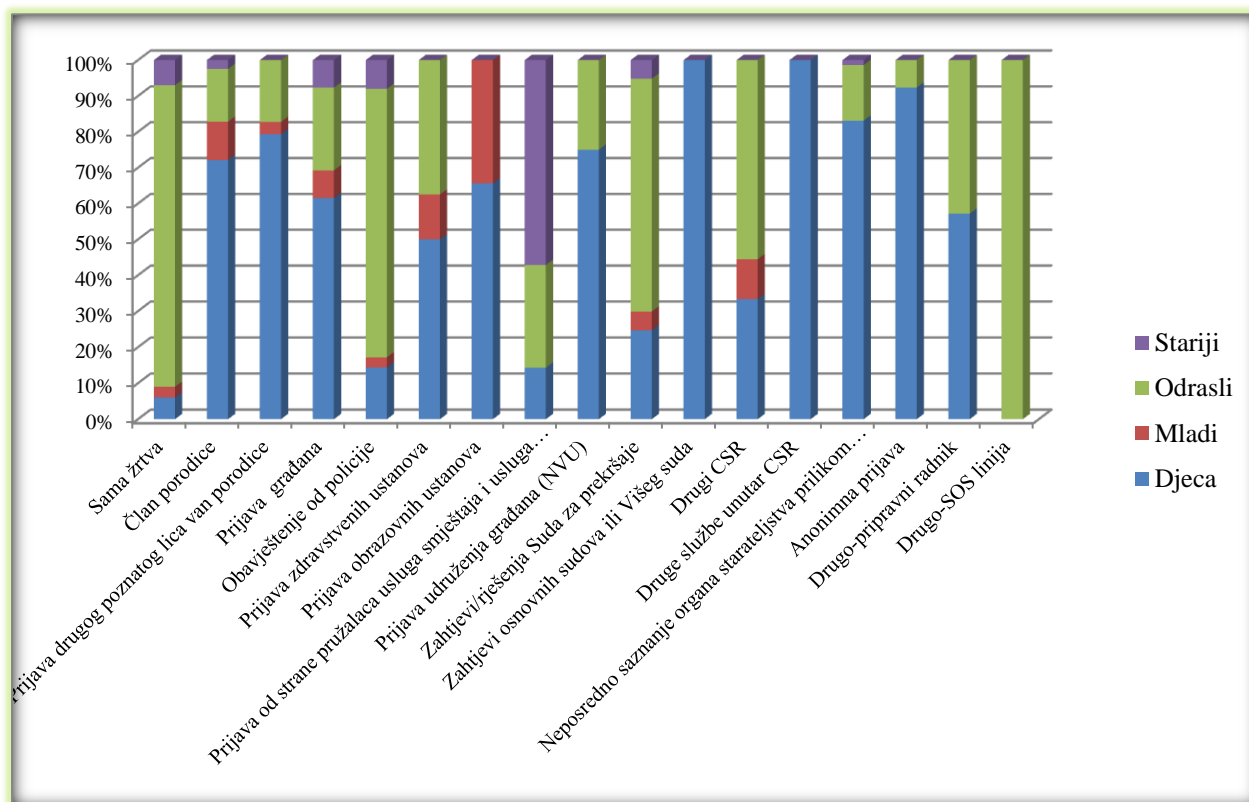
Tabela br. 14: Prijave nasilja razvrstane prema starosnoj dobi potencijalnih žrtava

Prijave nasilja	Broj	Procenat
Djeca	361	33.5%
Mladi	53	4.9%
Odrasli	600	55.7%
Stariji	63	5.8%
Ukupno	1077	100.0%

Struktura prijave razvrstanih prema starosnoj dobi žrtava, iako se odnosi na umanjen broj slučajeva (ukupno 1815), dobro odražava strukturu žrtava prema starosnoj dobi na ukupnom broju slučajeva (uporediti sa podacima prikazanim u grafikonu broj 13).

U grafikonu koji slijedi prikazano je u kojoj mjeri su različiti izvori informacija o nasilju, upućivali na potencijalne žrtve različite starosne dobi (djecu, mlade, odrasle, starije).

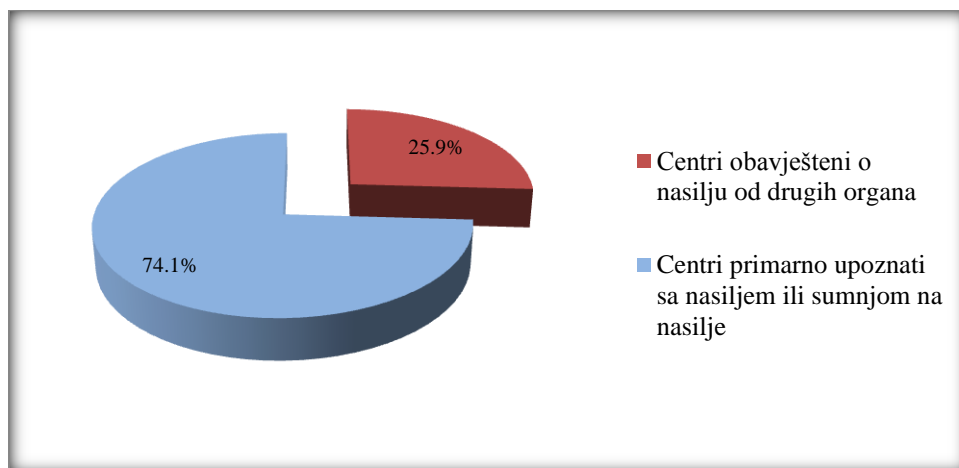
Grafikon br. 21: Udio žrtava različite starosne dobi u strukturi slučajeva diferenciranih prema izvorima informacija o nasilju/podnosiocima prijava

Iz grafikona se uočava da su različiti izvori informacija o nasilju/podnosioci prijava, koji su inicirali uključivanje i postupanje centara za socijalni rad, u različitoj mjeri upućivali na žrtve nasilja različite starosne dobi. Preciznije, informacije o nasilju ili sumnji na nasilje koje su centrima za socijalni rad pružali neki od navedenih izvora odnosile su se na potencijalne žrtve duž cjelog razvojnog kontinuuma (djecu, mlade, odrasle i starije), dok su drugi izvori upućivali samo na žrtve iz pojedinih starosnih kategorija. Tako su informacije o nasilju ili sumnji na nasilje koje su centri za socijalni rad primili od obrazovnih ustanova bile vezane za djecu i mlade, što je i očekivano s obzirom da su upravo djeca i mladi u fokusu obrazovnog sistema. Interesantno je primjetiti da su se obavještenja o nasilju ili sumnji na nasilje dobijena od strane drugih službi unutar centara za socijalni rad odnosila samo na djecu, dok su sve prijave upućene centrima od strane SOS linija bile vezane isključivo za odrasla lica, žrtve nasilja. Izvori informacija od kojih su centri za socijalni rad tokom 2019. godine primili inicijalna obavještenja o nasilju ili sumnji na nasilje vezane za potencijalne žrtve iz svih starosnih kategorija, odnosno duž cijelog razvojnog kontinuuma, bili su: **same žrtve, članovi porodice žrtava, građani, policija i sudovi za prekršaje**. Pri tome, zastupljenost različitih izvora informacija o nasilju ili sumnji na nasilje manje ili više varira unutar starosnih podgrupa žrtava, čime ćemo se dodatno pozabaviti u daljem toku izvještaja, diferencirano prikazujući strukturu prijava vezanih za nasilje nad djecom i prijava koje se odnose na punoljetne korisnike.

Kada prethodno opisane podatke o izvorima saznanja o nasilju, odnosno podnosiocima prijave centrima za socijalni rad, sistematizujemo prema tome da li su centri za socijalni rad bili primarno upoznati sa nasiljem ili sumnjom na nasilje ili su o nasilju informisani od strane drugih organa, ustanova ili organizacija, dobijamo raspodjelu slučajeva prikazanu u grafikonu koji slijedi.

Grafikon br. 22: Distribucija slučajeva nasilja prema redosljedu saznanja o nasilju (primarno upoznat centar; primarno upoznati drugi organi)

Iz grafikona vidimo da su u većini slučajeva centri inicijalne informacije o nasilju dobili od drugih organa, dok su u nešto više od 1/4 slučajeva bili primarno obavješteni o nasilju ili sumnji na nasilje.

5.1. NASILJE NAD DJECOM U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIM U FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE

U ovom segmentu izvještaja posvetićemo dodatnu pažnju prikazu podataka o nasilju nad djecom u 2019. godini, koje je Zavod za socijalnu i dječju zaštitu prikupio od centara za socijalni rad putem posebno kreiranog obrasca za statističko izvještavanje, pri čemu ćemo u cilju osvjetljavanja pojedinih aspekata nasilja nad djecom iz više perspektiva koristiti i podatke UNICEF-a za 2019. godinu. Takođe, predusretljivošću UNICEF-a raspoložemo podacima o broju slučajeva nasilja nad djecom koji su razmatrani na multidisciplinarnim operativnim timovima za period od 2014. do 2019. godine, što omogućava sagledavanje trendova i eventualnih promjena u organizaciji zaštite djece žrtava nasilja, koje podatke ćemo uključiti u ovu izvještajnu cjelinu, u dijelu prikaza mjera i radnji koje su centri za socijalni rad preduzimali u cilju zaštite djece žrtava nasilja.

Najprije ćemo prikazati distribuciju djece, evidentirane u centrima za socijalni rad kao žrtve nasilja tokom 2019. godine, po regionima Crne Gore, a zatim po sjedištima centara za socijalni

rad, shodno podacima koje su dostavili centri za socijalni rad u izvještajnom obrascu Zavoda (vidjeti tabelu broj 8).

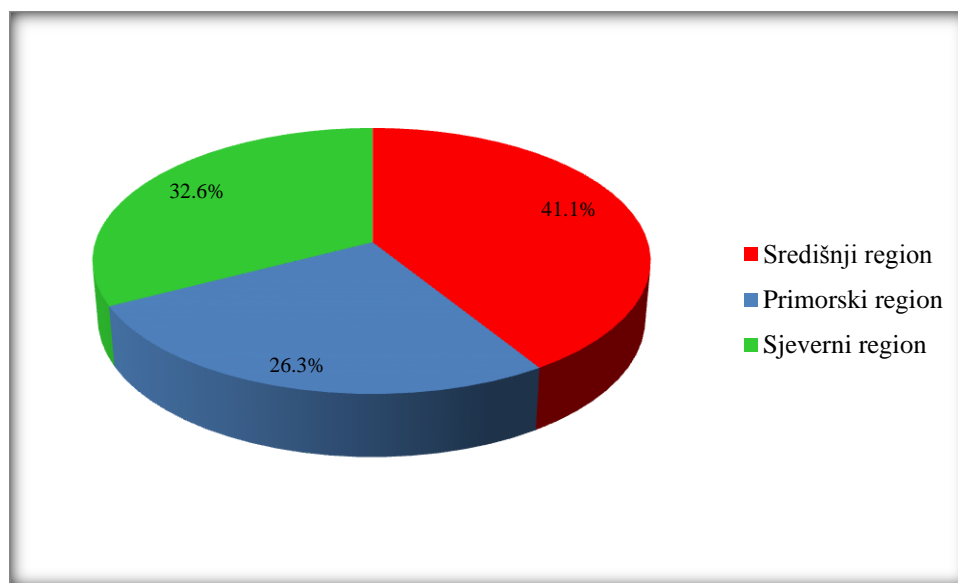
U tabeli broj 15 sistematizovani su podaci o djeci žrtvama nasilja, koju su centri za socijalni rad evidentirali tokom 2019. godine, po regionima Crne Gore.

Tabela br. 15: Distribucija djece, žrtava nasilja, po regionima Crne Gore

Distribucija djece žrtava nasilja po regionima	Broj djece žrtava nasilja po regionu	Procenat
Središnji region	248	41.1%
Primorski region	159	26.3%
Sjeverni region	197	32.6%
Ukupno	604	100.0%

Podatke iz tabele ćemo radi veće ilustrativnosti prikazati i grafički.

Grafikon br. 23: Distribucija djece, žrtava nasilja, po regionima Crne Gore

Iz podataka navedenih u prethodnoj tabeli i prikazanih u grafikonu uočava se da su u strukturi djece, koju su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja tokom 2019. godine, najviše zastupljena djeca iz središnjeg regiona, koja čine oko 2/5 od ukupnog broja djece žrtava nasilja. Slijedeća po zastupljenosti su djeca iz sjevernog regiona, koja obuhvataju približno 1/3 djece žrtava nasilja, dok su djeca iz primorskog regiona, sa udjelom nešto većim od 1/4, najmanje zastupljena u posmatranoj strukturi djece žrtava nasilja.

Po popisu stanovništva iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 145,126 djece uzrasta ispod 18 godina. Ova populacija u ukupnom stanovništvu učestvuje sa 23,4%. **Djeca koja su evidentirana kao žrtve nasilja tokom 2019. godine čine 0,4% navedene populacije djece u Crnoj Gori.**

U tabeli koja slijedi prikazaćemo udio djece žrtava nasilja u populaciji djece, raspodijeljene po regionima i broj djece žrtava po regionima preračunat na 100,000 dječje populacije.

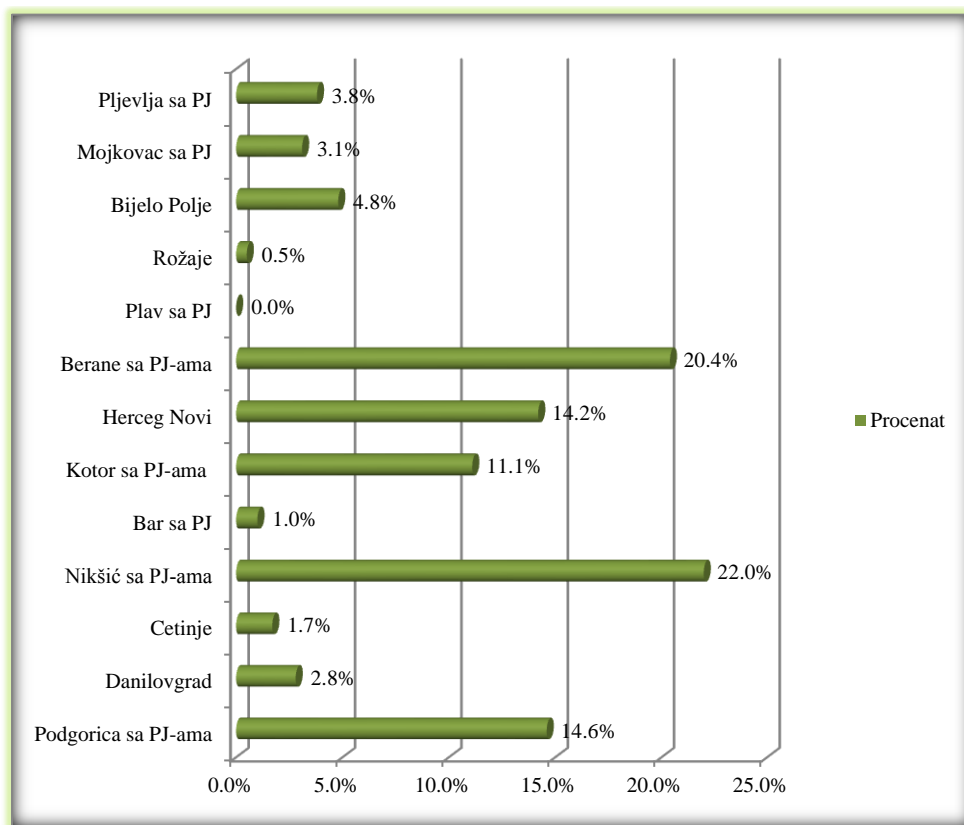
Tabela br. 16: Udio djece žrtava nasilja u populaciji djece, raspodijeljene po regionima i broj djece žrtava nasilja izražen na 100,000 djece

Regioni Crne Gore	Broj djece po regionima (Popis 2011.)	Udio djece žrtava nasilja u broju djece u regionu	Broj djece žrtava nasilja na 100,000 djece
Središnji region	70097	0.4%	354
Primorski region	32299	0.5%	492
Sjeverni region	42730	0.5%	461
Ukupno	145,126	0.4%	416

Iz prethodne tabele vidimo da je **udio djece žrtava nasilja u populaciji djece po regionima najmanji u središnjem regionu**. Izraženo na 100,000 djece, broj djece žrtava nasilja kreće se u rasponu od 354 djeteta u središnjem regionu do 492 djeteta u primorskom regionu. Na 100,000 djece u Crnoj Gori je 416 djece žrtava nasilja.

Radi potpunijeg uvida u raspodjelu djece žrtava nasilja u odnosu na geografsku lokaciju prikazaćemo i udio djece žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad u ukupnom broju djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja na nivou Crne Gore, a potom i udio djece žrtava nasilja u broju djece nastanjene na teritoriji opština u nadležnosti centara za socijalni rad, te izraziti broj djece žrtava po opštinama koje pokrivaju centri za socijalni rad na 100,000 djece.

Grafikon br. 24: Udio djece žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad u broju djece žrtava nasilja koju su centri za socijalni rad evidentirali tokom 2019. godine na nacionalnom nivou

Iz grafikona vidimo da je udio djece žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad u ukupnom broju djece koju su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja tokom 2019. godine najmanji u Plavu, a najveći u Nikšiću. Varijacije udijela djece žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad unutar pojedinačnih regiona najviše su izražene u sjevernom, a najmanje u primorskom regionu.

Prethodno navedene podatke dopuniće sistematizovan prikaz udijela djece žrtava nasilja koja su evidentirana po sjedištima centara za socijalni rad u broju djece nastanjene u opštinama za koje su ovi centri za socijalni rad nadležni, kao i broj djece žrtava nasilja po sjedištima centara za socijalni rad izražen na 100,000 djece.

Tabela br. 17: Udio djece žrtava nasilja u broju djece nastanjene na teritoriji opština grupisanih prema sjedištima centara za socijalni rad i broj djece žrtava nasilja na 100,000 djece

Centri za socijalni rad	Broj djece po opštinama (Popis 2011.)	Udio djece žrtava nasilja u broju djece nastanjene u opštinama	Broj djece žrtava nasilja na 100,000 djece
Podgorica sa PJ-ama	45667	0.19%	193
Danilovgrad	3884	0.44%	438
Cetinje	2998	0.33%	334
Nikšić sa PJ-ama	17548	0.76%	758
Bar sa PJ	14203	0.04%	42
Kotor sa PJ-ama	11867	0.56%	565
Herceg Novi	6229	1.38%	1381
Berane sa PJ-ama	9990	1.23%	1231
Plav sa PJ	3583	0.00%	0
Rožaje	7271	0.04%	41
Bijelo Polje	11729	0.25%	247
Mojkovac sa PJ	3642	0.52%	522
Pljevlja sa PJ	6515	0.35%	353
Ukupno	145,126	0.42%	416

Iz tabele se uočava da su između centara za socijalni rad izražene razlike u odnosu na udio koji djeca žrtve nasilja evidentirana tokom 2019. godine imaju u broju djece nastanjene na teritoriji opština za koje su centri nadležni. Kada se broj djece žrtava izrazi na 100,000 djece, varijacije između centara za socijalni rad se jasnije ističu. U 2 centra za socijalni rad (Centar za socijalni rad za opštinu Herceg Novi i Centar za socijalni rad za opštine Berane, Andrijevica i Petnjica) udio djece žrtava nasilja u dječjoj populaciji u opštinama koje pokrivaju je oko 3 puta veći nego na nivou cijele Crne Gore.

Podatke o podnosiocima prijave, odnosno izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje, koji su inicirali pokretanje procedura u centrima usmjerenih na djecu žrtve, centri su dostavili za 361 dijete, što čini približno 60% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom evidentiranih tokom 2019. godine.

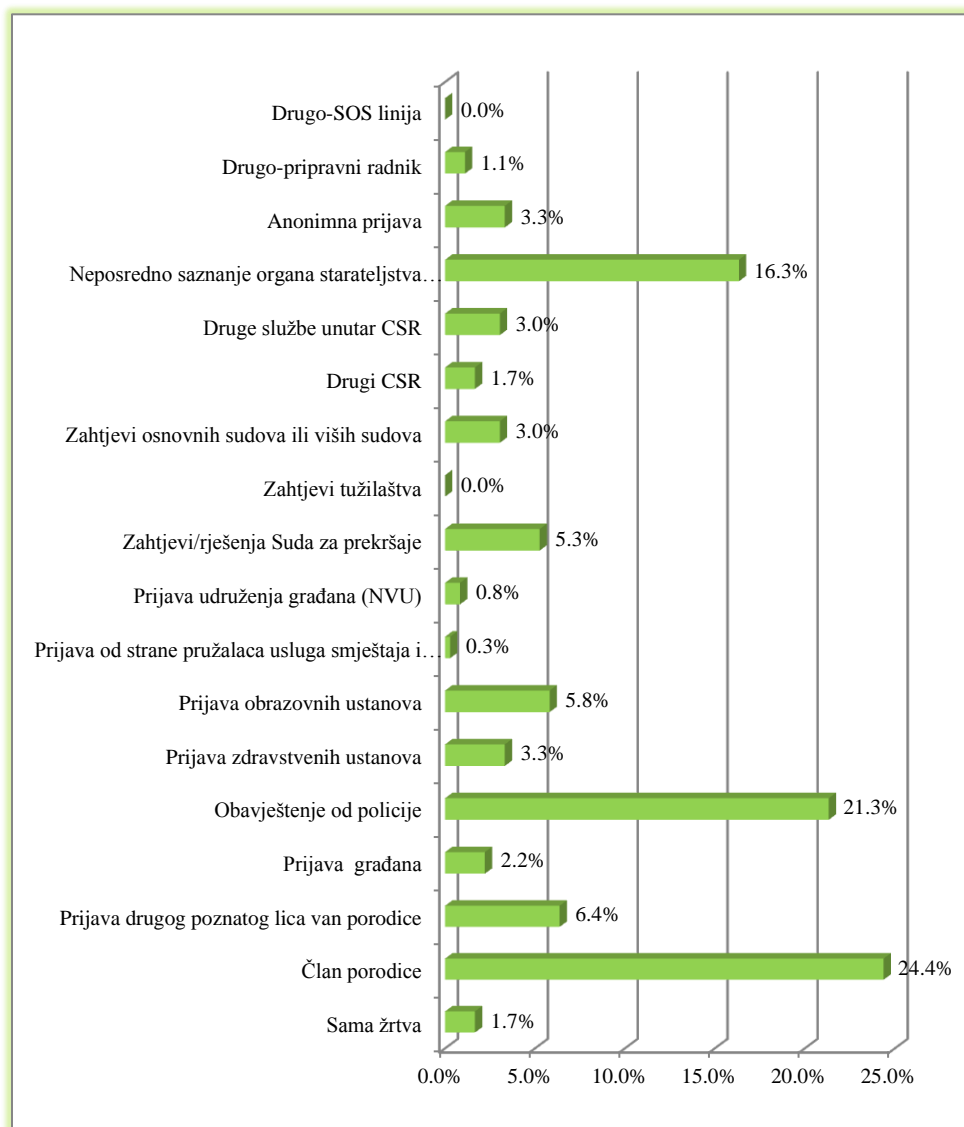
U tabeli broj 18 prikazana je distribucija prijave vezanih za nasilje nad djecom, podnijetih centrima za socijalni rad tokom 2019. godine, razvrstanih prema podnosiocima.

Tabela br. 18: Distribucija slučajeva nasilja nad djecom prema podnosiocima prijave

Porijeklo prijave/izvori saznanja o nasilju nad djecom	Broj prijava	Procenat
Sama žrtva	6	1.7%
Član porodice	88	24.4%
Prijava drugog poznatog lica van porodice	23	6.4%
Prijava građana	8	2.2%
Obavještenje od policije	77	21.3%
Prijava zdravstvenih ustanova	12	3.3%
Prijava obrazovnih ustanova	21	5.8%
Prijava od strane pružalaca usluga smještaja i usluga podrške za život u zajednici	1	0.3%
Prijava udruženja građana (NVU)	3	0.8%
Zahtjevi/rješenja Suda za prekršaje	19	5.3%
Zahtjevi tužilaštva	0	0.0%
Zahtjevi osnovnih sudova ili viših sudova	11	3.0%
Drugi CSR	6	1.7%
Druge službe unutar CSR	11	3.0%
Neposredno saznanje organa starateljstva prilikom vršenja redovnih poslova	59	16.3%
Anonimna prijava	12	3.3%
Drugo-pripravni radnik	4	1.1%
Ukupno	361	100.0%

Podatke iz tabele broj 18 ćemo radi bolje preglednosti prikazati i grafički.

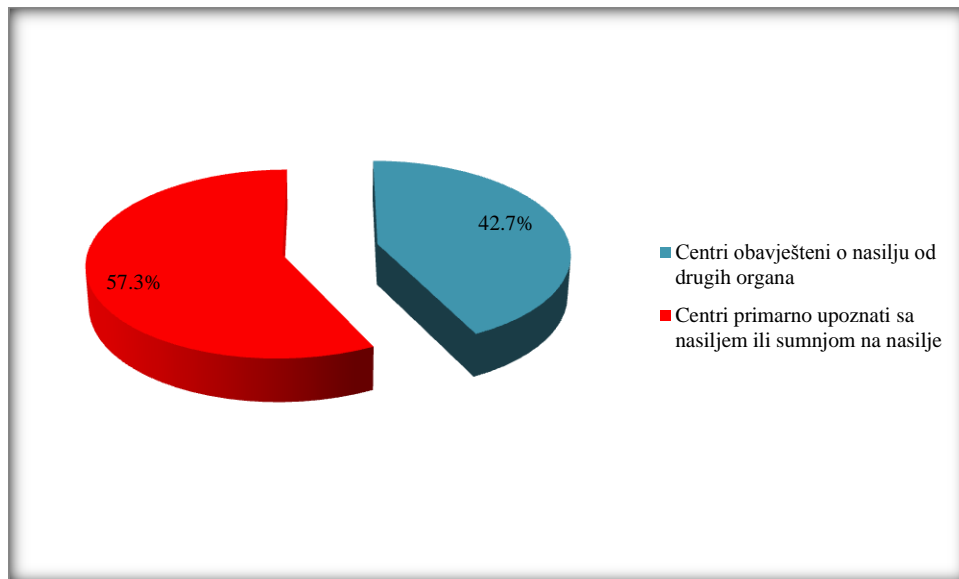
Grafikon br. 25: Distribucija slučajeva nasilja nad djecom prema podnosiocima prijava/izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje

Iz grafikona je vidljivo da su centri za socijalni rad za približno 1/4 slučajeva nasilja nad djecom inicijalna obavještenja o okolnostima nasilja ili sumnje na nasilje prema djetetu dobili od člana porodice djeteta. U nešto više od 1/5 slučajeva policija je informisala centar za socijalni rad o situacijama nasilja nad djecom, a u oko 1/6 slučajeva centri su do saznanja o nasilju nad djetetom/djecom došli neposredno, tokom obavljanja redovnih poslova iz svoje nadležnosti. Tri navedena izvora informacija o nasilju ili sumnji na nasilje nad djecom obuhvataju 62% slučajeva nasilja nad djecom za koje su centri za socijalni rad izvjestili o podnosiocima prijava.

Kada prethodno opisane podatke o izvorima saznanja o nasilju nad djecom, odnosno podnosiocima prijave centrima za socijalni rad, sistematizujemo prema tome da li su centri za socijalni rad bili primarno upoznati sa nasiljem ili sumnjom na nasilje ili su o nasilju informisani od strane drugih organa, ustanova ili organizacija, dobijamo raspodjelu slučajeva prikazanu u grafikonu koji slijedi.

Grafikon br. 26: Distribucija slučajeva nasilja nad djecom prema redosljedu saznanja o nasilju (primarno upoznat centar; primarno upoznati drugi organi)

Iz grafikona vidimo da u strukturi slučajeva nasilja nad djecom preovladavaju slučajevi vezano za koje su centri za socijalni rad primarno bili upoznati sa nasiljem ili sumnjom na nasilje u odnosu na slučajeve u kojima su inicijalne informacije o nasilju centri dobili od drugih organa. Napominjemo da smo u slučajeve obavještavanja centra za socijalni rad od strane drugih organa uvrstili obavještenja o situacijama nasilja primljena od drugih centara za socijalni rad, kao i obavještenja dobijena od pripravnih radnika, s obzirom da je u najvećem broju ovih slučajeva policija tražila uključivanje stručnih radnika centra.

U stručnoj literaturi se mogu naći različite definicije nasilja nad djecom i različite podjele nasilja, koje su manje ili više jasne i dosljedne u koncipiranju različitih kategorija/vrsta/oblika nasilja. Čini se da **nasilje nad djecom** u savremenoj literaturi postaje krovni pojam, kojim se nastoje obuhvatiti različiti oblici nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece, te je potrebno **uložiti dodatne napore da bi se postiglo jedinstveno razumjevanje ovog složenog pojma i dosljedno definisanje i uključivanje potkategorija**. Vrste/oblici nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece o kojima se najčešće govori i koje je potrebno dodatno osvijetliti i prepoznati su: fizičko, emocionalno, seksualno i elektronsko nasilje (korišćenjem informacionih tehnologija). U nekim klasifikacijama diferenciraju se još i socijalno nasilje, ekonomsko nasilje i eksploatacija. **Djeca se smatraju žrtvama nasilja u porodici, ne samo kada ga direktno trpe,**

već i kada su izložena nasilju koje jedan član porodice vrši nad drugim članom/ovima kao svjedoci. Pored toga, djeca mogu biti i svjedoci nasilja koje se događa u vanporodičnom kontekstu, koja iskustva takođe sadrže stresogeni potencijal, uključujući i potencijalno učestvovanje u procedurama prikupljanja obavještenja o kritičnom događaju kojem su svjedočila pred različitim organima, te smo smatrali važnim da tražimo podatke i o ovoj djeci (prvi put uključena u format za statističko izvještavanje za 2019. godinu).

U tabeli broj 19 prikazani su podaci o djeci koju su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja tokom 2019. godine razvrstani prema mjestu/kontekstu odigravanja nasilja (u porodici; van porodice) i poziciji djece u situacijama nasilja (djeca direktne žrtve; djeca svjedoci nasilja).

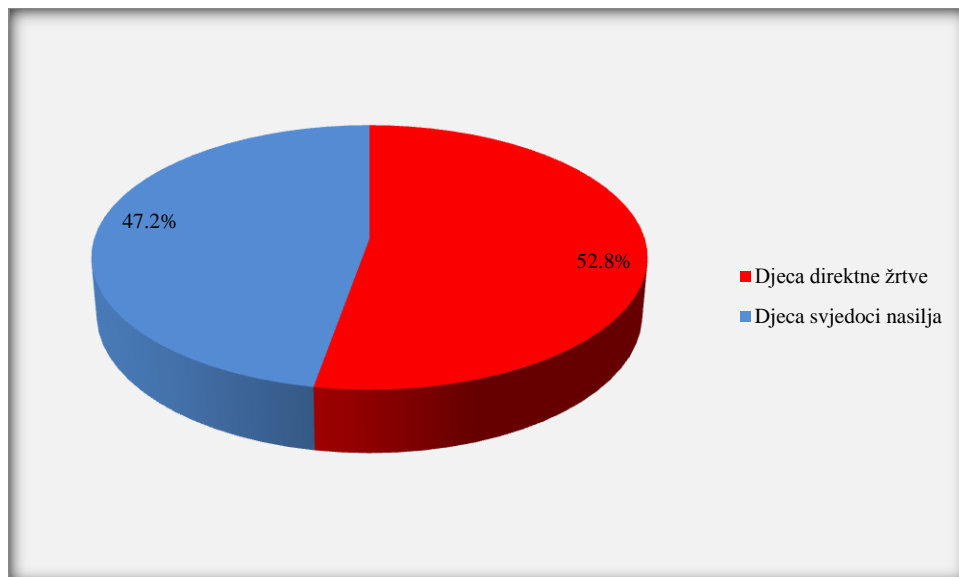
Tabela br.19: Djeca žrtve nasilja razvrstana prema mjestu nasilja i poziciji u situacijama nasilja

Djeca žrtve nasilja prema mjestu nasilja i poziciji	Broj djece direktno izložene nasilju	Broj djece svjedoka nasilja	Ukupno
Nasilje u porodici	248	283	531
Nasilje van porodice	71	2	73
Ukupno	319	285	604

Iz tabele je vidljivo da u strukturi djece koja su evidentirana u centrima za socijalni rad kao žrtve nasilja tokom 2019. godine ubjedljivo **dominiraju djeca koja su nasilje doživjela u porodičnom kontekstu, bilo direktno, bilo kao svjedoci** (531 dijete ili 87,9% od ukupnog broja evidentirane djece). Znatno manje djece centri su evidentirali vezano za nasilje doživljeno van porodice (73 djeteta ili 12,1%).

U grafikonu koji slijedi prikazana je raspodjela djece žrtava porodičnog i vanporodičnog nasilja prema poziciji koju su imala u situacijama nasilja (direktne žrtve; svjedoci nasilja).

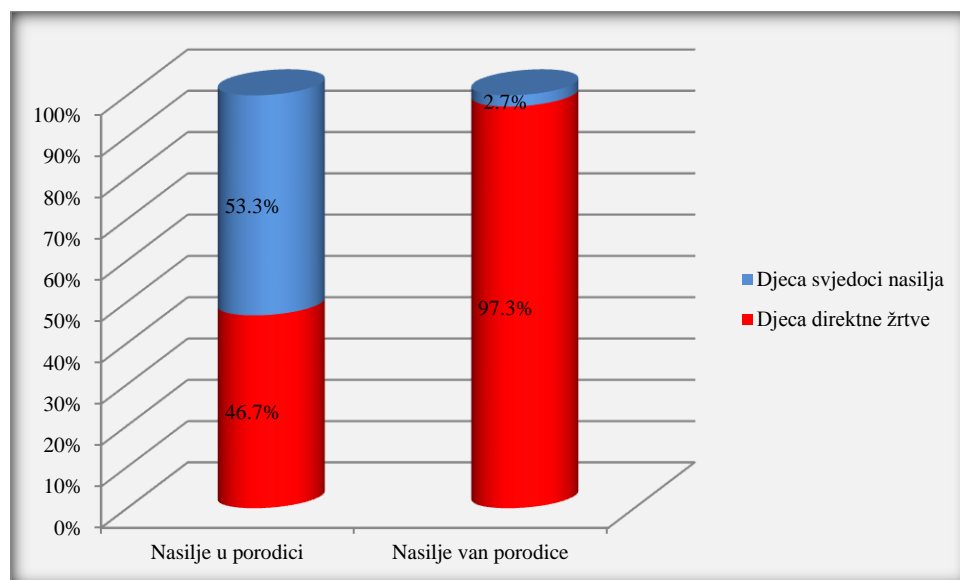
Grafikon br. 27: Struktura djece žrtava nasilja prema poziciji u situacijama nasilja (direktne žrtve; svjedoci nasilja)

Iz grafikona vidimo da djeca direktne žrtve nasilja čine preko 1/2 djece koju su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve porodičnog i vanporodičnog nasilja tokom 2019. godine.

Pri tome se odnos djece direktnih žrtava i djece svjedoka nasilja znatno razlikuje unutar podgrupa djece koja su identifikovana kao žrtve porodičnog nasilja i djece žrtava vanporodičnog nasilja, što je prikazano u grafikonu br. 28.

Grafikon br. 28: Distribucija djece direktnih žrtava nasilja i djece svjedoka nasilja unutar podgrupa djece žrtava porodičnog nasilja i djece žrtava vanporodičnog nasilja

Djeca svjedoci nasilja čine više od 1/2 djece u podgrupi djece žrtava porodičnog nasilja, dok je njihov udio u podgrupi djece žrtava vanporodičnog nasilja gotovo zanemarljiv, što je svakako u vezi i sa praksom evidentiranja, te nedovoljno definisanom ulogom centra za socijalni rad u procedurama zaštite djece žrtava vanporodičnog nasilja, uključujući i djecu svjedoke vanporodičnog nasilja.

Za 571 dijete ili 94,6% od ukupnog broja djece koja su evidentirana kao žrtve porodičnog i vanporodičnog nasilja u 2019. godini (ukupno 604), centri su dostavili podatke diferencirane po uzrasnim podgrupama djece.

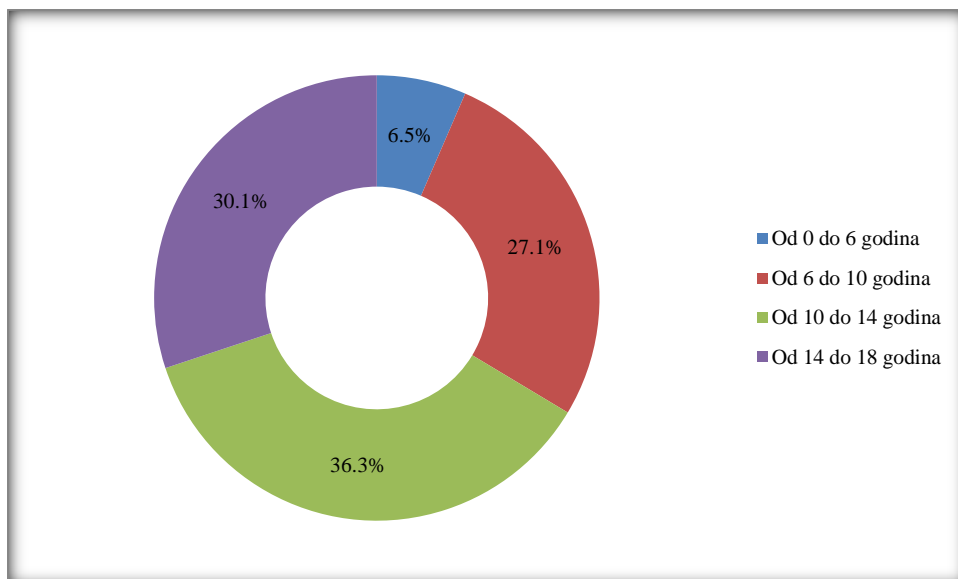
U tabeli broj 20 prikazana je uzrasna struktura djece žrtava porodičnog i vanporodičnog nasilja.

Tabela br. 20: Uzrasna struktura djece žrtava porodičnog i vanporodičnog nasilja

Djeca žrtve nasilja prema uzrastu i mjestu nasilja	Broj djece žrtava nasilja u porodici	Broj djece žrtava nasilja van porodice	Ukupno
Od 0 do 6 godina	37	0	37
Od 6 do 10 godina	151	4	155
Od 10 do 14 godina	182	25	207
Od 14 do 18 godina	152	20	172
Ukupno	522	49	571

Podatke iz tabele broj 20 ćemo radi veće ilustrativnosti prikazati i grafički, i to najprije na nivou ukupnog broja djece žrtava nasilja za koju su centri izvjestili o raspodjeli prema uzrastu, a potom na nivou podgrupa djece, diferenciranih prema mjestu nasilja (nasilje u porodici; nasilje van porodice).

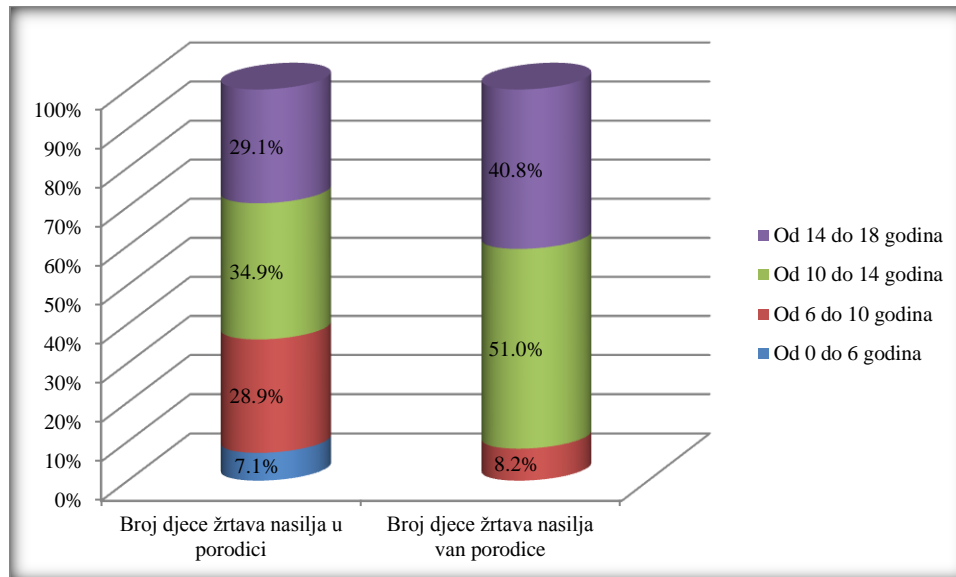
Grafikon br. 29: Distribucija djece žrtava porodičnog i vanporodičnog nasilja prema uzrastu

Iz grafikona je vidljivo da djeca na uzrastu od 10 do 14 godine imaju najveći udio u strukturi djece žrtava nasilja, dok su djeca mlađa od 6 godina najmanje zastupljena. Ako djecu grupišemo prema školskom uzrastu, **skoro 2/3 djece žrtava nasilja čine djeca osnovnoškolskog uzrasta (od 6 do 14 godina)**.

Detaljniji uvid dobićemo sagledavanjem uzrasne strukture djece žrtava nasilja unutar podgrupa diferenciranih prema mjestu nasilja, posebno za djecu žrtve porodičnog nasilja i za djecu žrtve vanporodičnog nasilja, što je prikazano u grafikonu koji slijedi. Napominjemo da su centri za socijalni rad dostavili podatke o djeci razvrstane po uzrastu za 522 djeteta ili 98,3% djece od ukupnog broja djece žrtava porodičnog nasilja (ukupno 531) i za 49 ili 67,1% djece od ukupnog broja djece koja su bila žrtve nasilja van porodice (ukupno 73).

Grafikon br. 30: Usporedni prikaz uzrasne strukture djece žrtava nasilja unutar podgrupa diferenciranih prema mjestu nasilja (nasilje u porodici; nasilje van porodice)

Iz grafikona se zapaža da su izražene razlike u uzrasnoj strukturi između podgrupa djece koja su bila žrtve porodičnog nasilja i djece koja su bila žrtve nasilja van porodice. U podgrupi djece žrtava nasilja u porodici 36% ili više od 1/3 djece su djeca na uzrastu od 0 do 10 godina, pri čemu je udio djece mlađe od 6 godina oko 4 puta manji od udijela djece na uzrastu od 6 do 10 godina. U podgrupi djece koja su bila žrtve nasilja van porodice nijesu evidentirana djeca mlađa od 6 godina, dok je udio djece na uzrastu od 6 do 10 godina oko 3 i po puta manji u poređenju sa udjelom djece ovog uzrasta u strukturi žrtava porodičnog nasilja. U obje podgrupe djece najveći udio imaju djeca na uzrastu od 10 do 14 godina, koja čine 1/2 djece žrtava vanporodičnog nasilja, a tek nešto preko 1/3 djece žrtava nasilja u porodici. **Može se konstatovati da u strukturi djece žrtava vanporodičnog nasilja ubjedljivo dominiraju djeca na uzrastu od 10 do 18 godina, dok u podgrupi djece žrtava porodičnog nasilja, znatan udio imaju i djeca mlađa od 10 godina.** Posebno zabrinjava podatak da je među djecom žrtvama porodičnog nasilja bilo i **25 djece mlađe od 3 godine**, koja čine 13,3% djece žrtava porodičnog nasilja mlađe od 10 godina, a čak 67,6% djece mlađe od 6 godina unutar ove podgrupe.

Centri za socijalni rad izvjestili su o **15 djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju koja su evidentirana kao žrtve nasilja tokom 2019. godine**, pri čemu je 13 ili 86,7% djece na nivou ove podgrupe bilo žrtva nasilja u porodici, dok su 2 djeteta ili 13,3% djece nasilje doživjela van porodice, što u poređenju sa ukupnom strukturom djece žrtava nasilja prema mjestu/kontekstu nasilja (u porodici; van porodice) upućuje na to da **unutar podgrupe djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju djeca koja doživljavaju nasilje u vanporodičnom kontekstu imaju nešto veći udio nego djeca žrtve vanporodičnog nasilja na nivou cijele grupe (12,1%)**, te da su nasilju van porodice potencijalno češće izložena djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

Također, Centri za socijalni rad evidentirali su **60 djece koja su bila žrtve vanporodičnog nasilja počinjenog od strane vršnjaka**, čiju strukturu po polu i uzrastu ćemo prikazati u narednoj tabeli. **Djeca žrtve vršnjačkog nasilja čine 82,2% od ukupnog broja djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja van porodice.**

Tabela br. 21: Uzrasna i polna struktura djece žrtava vršnjačkog nasilja

Djeca žrtve vršnjačkog nasilja po polu i uzrastu	Muški	Ženski	Ukupno
Od 0 do 6 godina	0	0	0
Od 6 do 10 godina	3	1	4
Od 10 do 14 godina	28	9	37
Od 14 do 18 godina	18	1	19
Ukupno	49	11	60

Iz podataka u tabeli proizilazi da u strukturi djece koju su centri evidentirali kao žrtve vršnjačkog nasilja dominiraju dječaci, koji čine preko 80% djece unutar ove podgrupe. Većina djece žrtava vršnjačkog nasilja je na uzrastu od 10 do 18 godina, pri čemu se više od 60% djece koncentriše u uzrasnoj podgrupi od 10 do 14 godina, dok je gotovo duplo manje djece u uzrasnoj podgrupi od 14 do 18 godina. Djeca mlađa od 10 godina imaju najmanji udio u strukturi slučajeva vršnjačkog nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad, a kao žrtva vršnjačkog nasilja ne pojavljuje se nijedno dijete mlađe od 6 godina. Dodatno, centri su naveli podatak da su 19 djece evidentirali i kao žrtve i kao počinioce vršnjačkog nasilja, što čini skoro 1/3 djece u posmatranoj podgrupi.

Djeca mogu biti izložena nasilju i putem interneta, i to kako od strane poznatih, tako i od strane nepoznatih počinilaca, i od vršnjaka i od odraslih lica. Prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili u izvještajnom formatu Zavoda za 2019. godinu, u periodu od 01.01. do 31.01. 2019. godine evidentirano je 13 djece koja su doživjela nasilje putem interneta, od čega 7 dječaka (53,8%) i 6 djevojčica (46,2%). Ova djeca čine 2,2% od ukupnog broja djece žrtava nasilja (ukupno 604 djeteta), a čak 17,8 % djece unutar podgrupe djece žrtava nasilja van porodice (ukupno 73 djeteta). Polna struktura djece žrtava nasilja putem interneta upućuje da su dječaci nešto češće bili izloženi ovom obliku nasilja od djevojčica, dok kada posmatramo polnu

strukturu većine djece žrtava nasilja (vidjeti podatke u tabeli br. 11 i grafikon br. 16) uočavamo tek neznatnu prevalenciju dječaka, odnosno djeca oba pola su približno jednako pojavljuju kao žrtve nasilja u široj strukturi djece žrtava. **To naglašava potrebu i važnost prikupljanja polno diferenciranih podataka o žrtvama nasilja u različitim kontekstima i vezano za različite vidove, oblike i vrste nasilja.**

S obzirom da se djeca žrtve zanemarivanja u mnogim podjelama izdvajaju u posebnu kategoriju, što se čini opravdanim iz ugla složenosti i težine posljedica koje zanemarivanje može imati na sveukupni razvoj djeteta, sada ćemo osvijetliti strukturu djece koju su centri evidentirali kao žrtve nasilja tokom 2019. godine, diferenciranjem zanemarene djece iz grupe djece žrtava porodičnog nasilja na koji način se djeca raspodjeljuju u tri kategorije: porodično nasilje, vanporodično nasilje i zanemarivanje.

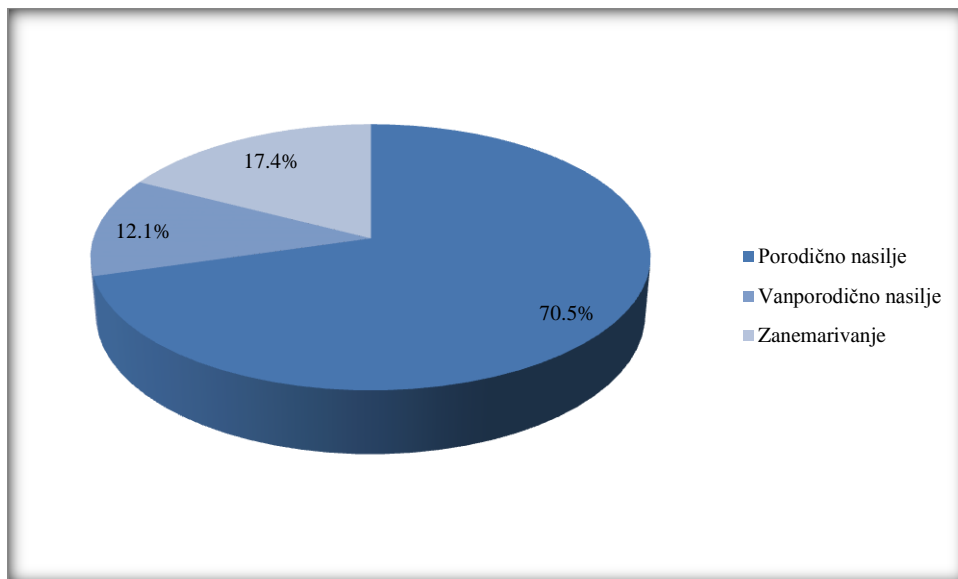
U tabeli koja slijedi prikazana je struktura djece žrtava nasilja rekoncipirana na prethodno opisani način.

Tabela br. 22: Distribucija djece žrtava nasilja po kategorijama porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja

Struktura djece žrtava nasilja	Broj	Procenat
Porodično nasilje	426	70.5%
Vanporodično nasilje	73	12.1%
Zanemarivanje	105	17.4%
Ukupno	604	100.0%

Podatke iz tabele ćemo radi veće ilustrativnosti prikazati i grafički.

Grafikon br. 31: Distribucija djece žrtava nasilja po kategorijama porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja

Iz grafikona je vidljivo da djeca žrtve porodičnog nasilja dominiraju u ukupnoj strukturi djece žrtava nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine. Najmanje su zastupljena djeca žrtve vanporodičnog nasilja, dok djeca žrtve zanemarivanja u odnosu na njih imaju primjetno veći udio u posmatranoj strukturi žrtava. **Bitno je sagledati da djeca žrtve zanemarivanja, koja čine manje od 1/6 u okviru sve djece koja su bila žrtve nasilja, predstavljaju približno 1/5 djece u odnosu na djecu žrtve porodičnog nasilja.**

Shodno prethodno navedenom, i slučajevi porodičnog nasilja nad djecom mogu se razvrstati u odnosu na to da li je dijete bilo direktna/neposredna žrtva nasilja, svjedok nasilja ili je bilo izloženo zanemarivanju, pri čemu se kontinuirano suočavamo sa izazovima koncipiranja preciznih i jasno omeđenih kategorija kako bi se obezbijedila dosljednost razvrstavanja, odnosno smanjili rizici višestrukog uključivanja ili pak isključivanja određenih korisnika. Ovdje ponovo naglašavamo **kompleksnost pitanja klasifikacije podataka** iz razloga što jedno isto dijete može biti i žrtva i svjedok nasilja u porodici, a uz to biti izloženo i zanemarivanju, a moguće su i sve druge kombinacije.

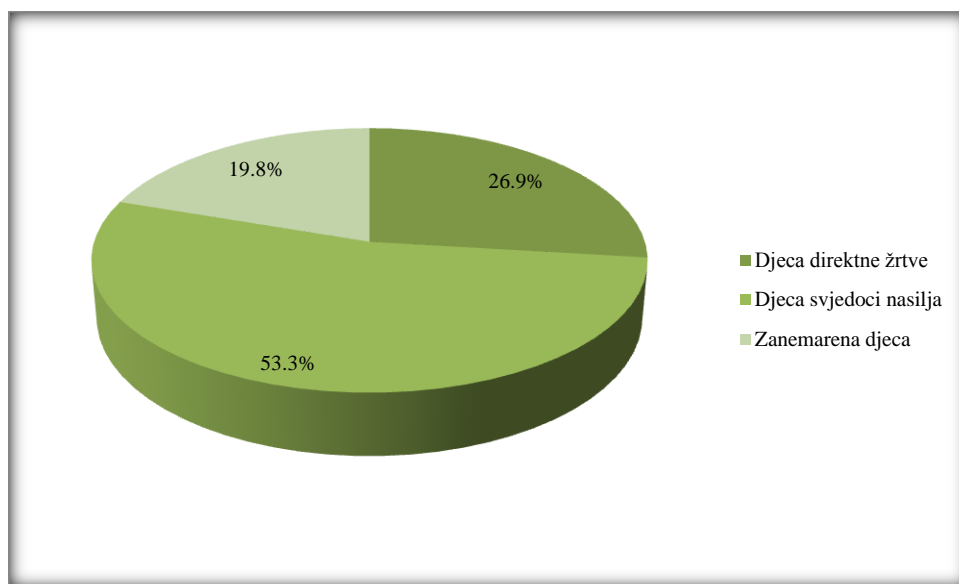
U tabeli broj 23 prikazana je struktura djece žrtava porodičnog nasilja u skladu sa prethodnom podijelom.

Tabela br. 23: Struktura djece žrtava porodičnog nasilja prema kategorijama: djeca direktne žrtve, djeca svjedoci nasilja i zanemarena djeca

Djeca žrtve porodičnog nasilja	Broj djece	Procenat
Djeca direktne žrtve	143	26.9%
Djeca svjedoci nasilja	283	53.3%
Zanemarena djeca	105	19.8%
Ukupno	531	100.0%

Podatke iz tabele ćemo radi bolje preglednosti prikazati i grafički.

Grafikon br. 32: Struktura djece žrtava porodičnog nasilja

Iz grafikona vidimo da djeca svjedoci nasilja čine više od 1/2 djece koju su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve porodičnog nasilja, dok je duplo manje djece koja su porodičnom nasilju bila izložena neposredno, odnosno gdje je nasilje člana/ova porodice direktno bilo usmjereno prema djetetu. **Najmanji udio u strukturi djece žrtava porodičnog nasilja imaju zanemarena djeca, koja obuhvataju 1/5 djece iz ove grupe.**

Slijedi prikaz distribucije djece žrtava nasilja, evidentirane u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine, prema dominantnoj vrsti nasilja kojoj su djeca bila izložena (fizičko, seksualno,

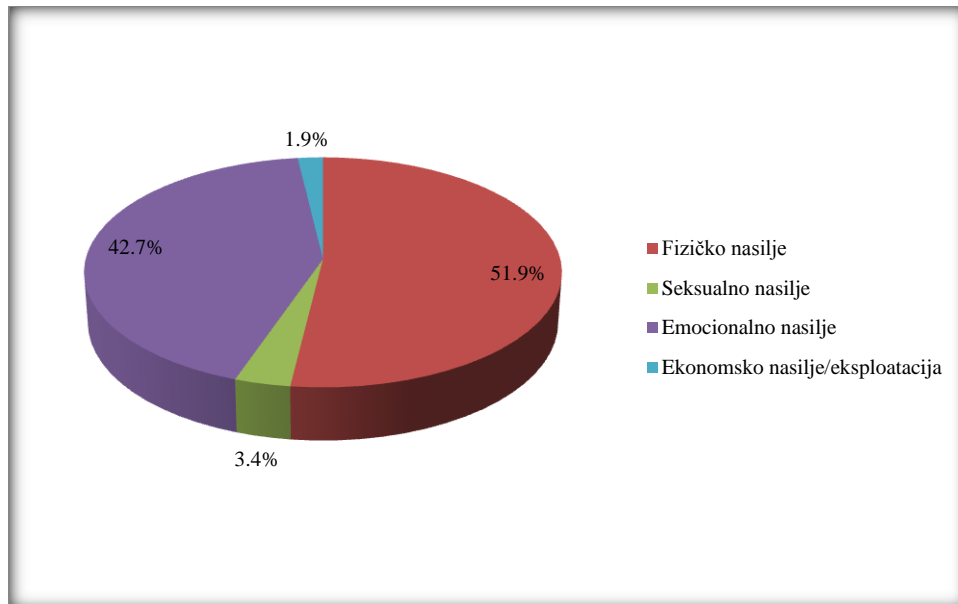
emocionalno i ekonomsko). Napominjemo da su prikazom raspodjele djece prema vrstama nasilja (fizičko, seksualno, emocionalno i ekonomsko) obuhvaćena djeca koja su direktno bila izložena nasilju u porodičnom i vanporodičnom kontekstu (zbirno obje grupe djece). Podaci o djeci svjedocima nasilja i djeci žrtvama zanemarivanja posmatrani su izdvojeno i ovdje nijesu uključeni u analizu strukture djece žrtava nasilja prema vrstama nasilja. Pri tome važno je da imamo u vidu da se svjedočenje djece nasilju može tretirati kao emocionalno nasilje, kao i da se zanemarivanje djece može diferencirati u odnosu na dominantne oblike/vrste zanemarivanja (fizičko/tjelesno, emocionalno, obrazovno i zdravstveno zanemarivanje). **Broj djece direktno izložene nasilju, bez zanemarene djece, iznosi 214**, od čega su 143 djeteta nasilje doživjela u porodičnom kontekstu (66,8% ili oko 2/3 od ukupnog broja djece direktnih žrtava), a 71 dijete van porodice (33,2% ili približno 1/3 od ukupnog broja djece direktnih žrtava). Podatke o djeci direktnim žrtvama nasilja razvrstane prema dominantnoj vrsti nasilja, centri su dostavili za 206 djece, odnosno za 96,3% djece od ukupnog broja djece direktnih žrtava.

Tabela br. 24: Struktura djece direktnih žrtava nasilja prema dominantnoj vrsti nasilja

Distribucija djece direktnih žrtava prema vrsti nasilja	Broj djece	Procenat
Fizičko	107	51.9%
Seksualno	7	3.4%
Emocionalno	88	42.7%
Ekonomsko/eksploatacija	4	1.9%
Ukupno	206	100.0%

Podatke iz tabele ćemo radi efektnijeg uvida prikazati u grafikonu koji slijedi.

Grafikon br. 33: Struktura djece direktnih žrtava nasilja prema dominantnoj vrsti nasilja

Iz grafikona je vidljivo da je više od 1/2 djece, koju su centri za socijalni rad evidentirali kao direktne žrtve nasilja, bilo izloženo fizičkom nasilju. Slijedeća po zastupljenosti su djeca koja su doživjela emocionalno nasilje, koja čine preko 2/5 djece u posmatranoj grupi. Najmanji udio u strukturi djece direktnih žrtava nasilja imaju djeca koja su bila žrtve ekonomskog nasilja, odnosno eksploatacije, u poređenju sa kojima djeca evidentirana kao žrtve seksualnog nasilja imaju skoro 2 puta veći udio.

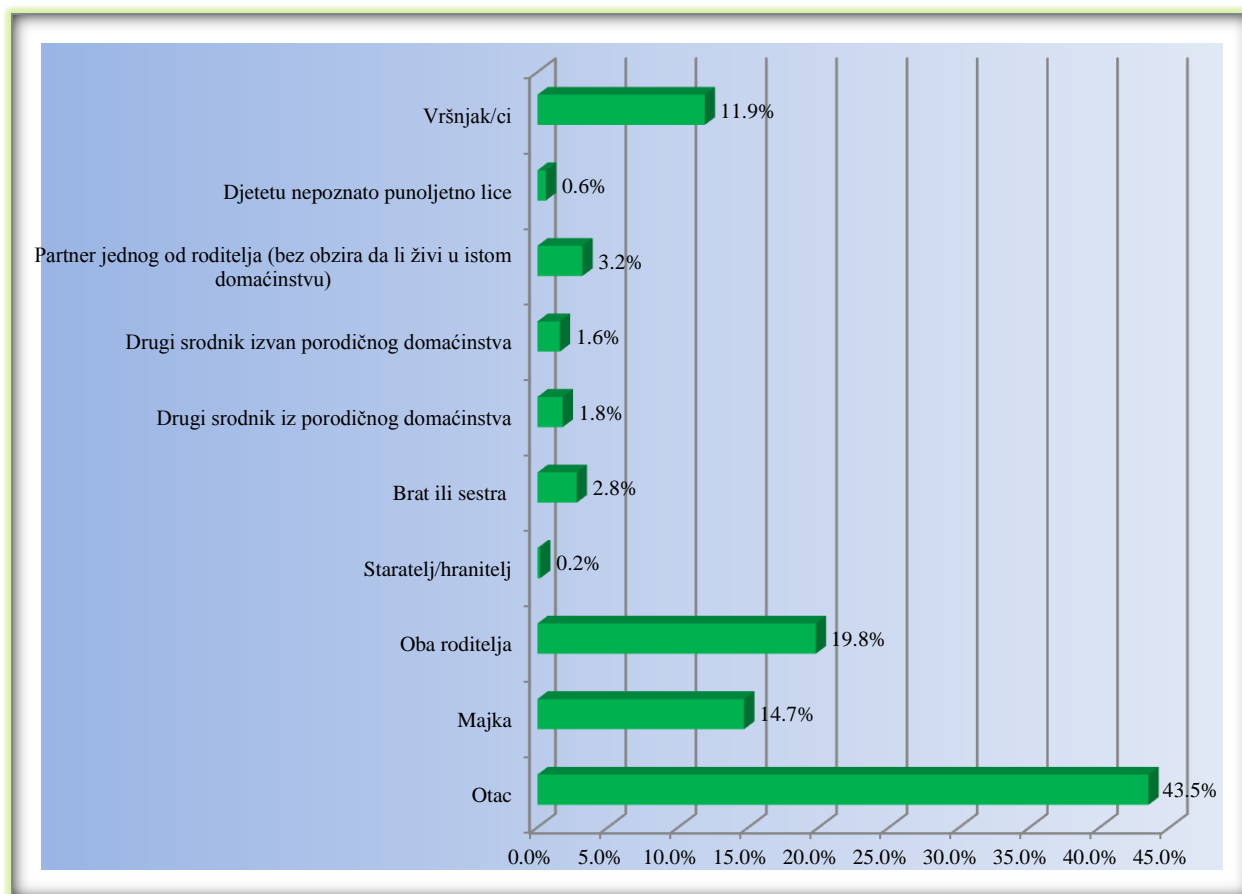
Za 504 djeteta ili 83,4% od ukupnog broja evidentiranih slučajeva nasilja nad djecom (ukupno 604), centri za socijalni rad su dostavili podatke o počiniocima nasilja. Slijedi prikaz djece žrtava nasilja razvrstane u odnosu na to ko su bili počinioci nasilja.

Tabela br. 25: Distribucija djece žrtava nasilja u odnosu na počinioce nasilja

Počinioci nasilja prema djeci	Broj djece žrtava nasilja	Procenat
Otac	219	43.5%
Majka	74	14.7%
Oba roditelja	100	19.8%
Staratelj/hranitelj	1	0.2%
Brat ili sestra	14	2.8%
Drugi srodnik iz porodičnog domaćinstva	9	1.8%
Drugi srodnik izvan porodičnog domaćinstva	8	1.6%
Partner jednog od roditelja (bez obzira da li živi u istom domaćinstvu)	16	3.2%
Drugo punoljetno lice izvan porodice poznato djetetu	0	0.0%
Djetetu nepoznato punoljetno lice	3	0.6%
Vršnjak/ci	60	11.9%
Ukupno	504	100.0%

Distribuciju djece žrtava nasilja u odnosu na to ko su bili počinioci nasilja ćemo radi lakšeg uvida predstaviti i grafički.

Grafikon br. 34: Distribucija djece žrtava nasilja u odnosu na počinioce nasilja

Iz tabelarnog i grafičkog prikaza se može zaključiti da su u većini slučajeva nasilja nad djecom za koje su centri za socijalni rad dostavili podatke o počiniocima nasilja (78% slučajeva), djeca bila izložena nasilju od strane roditelja (oca, majke ili oba roditelja), pri čemu je **gotovo 3 puta više slučajeva u kojima se kao počinioci nasilja pojavljuju očevi, nego onih u kojima su to bile majke**. Oba roditelja su evidentirana kao počinioci u približno 20% ili 1/5 slučajeva nasilja nad djecom. Slijedeća po zastupljenosti su djeca koja su nasilje doživjela od strane vršnjaka (11,9% djece), dok su djeca izložena nasilju od strane drugih počinilaca znatno manje zastupljena i njihov udio varira u opsegu od 0,2% djece prema kojoj je nasilje izvršio staratelj ili hranitelj do 3,2% djece prema kojoj je nasilje izvršio partner jednog od roditelja. Izuzimajući slučajeve vršnjačkog nasilja za koje nijesu traženi podaci o tome da li su počinioci bili poznati djetetu žrtvi, može se konstatovati da **u strukturi počinioca nasilja ubjedljivo dominiraju osobe poznate djetetu** (99,3% od ukupnog broja slučajeva razvrstanih prema počiniocima, bez vršnjaka).

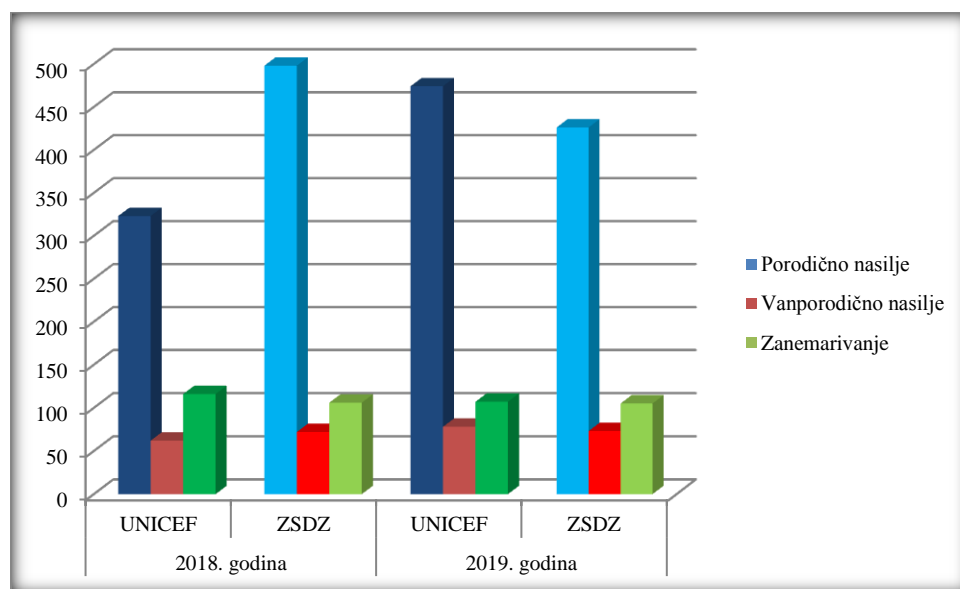
Prije nego što pređemo na razmatranje mjera i radnji koje su centri za socijalni rad preduzimali u cilju zaštite djece žrtava nasilja tokom 2019. godine, prikazaćemo podatke o djeci žrtvama nasilja prikupljane od centara za socijalni rad u izvještajnim formatima Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu i UNICEF-a za period 2018. - 2019. godina.

Tabela br. 26: Uporedni prikaz podataka ZSDZ i UNICEF-a o djeci žrtvama nasilja evidentiranoj u centrima za socijalni rad u periodu od 2018. do 2019. godine po kategorijama porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja

Podaci CSR o djeci žrtvama nasilja	2018. godina		2019. godina	
	UNICEF	ZSDZ	UNICEF	ZSDZ
Porodično nasilje	323	498	474	426
Vanporodično nasilje	62	72	78	73
Zanemarivanje	116	106	107	105
Ukupno	501	676	659	604

Podatke iz tabele ćemo radi jasnijeg uvida prikazati i grafički, najprije na nivou apsolutnih vrednosti, a potom na nivou udijela djece žrtava pojedinačnih oblika nasilja u ukupnom broju djece žrtava po godinama.

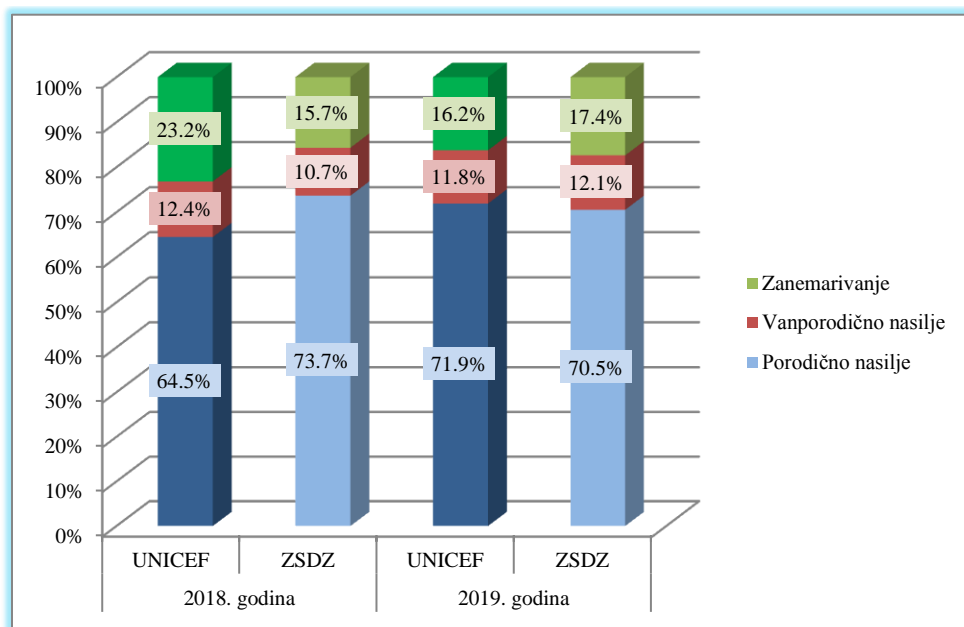
Grafikon br. 35: Uporedni prikaz broja djece žrtava nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad za period 2018. - 2019. godina po kategorijama porodičnog nasilja, vanporodičnog nasilja i zanemarivanja, shodno podacima ZSDZ I UNICEF-a

Iz grafikona se uočava da se broj djece žrtava porodičnog nasilja prema podacima UNICEF-a primjetno povećao u 2019. godini u poređenju sa 2018. godinom (povećanje od 46,7%), dok je prema podacima ZSDZ broj djece žrtava porodičnog nasilja u 2019. godini manji nego u prethodnoj godini (umanjenje od 14,5%). Takođe, prema podacima UNICEF-a bilježi se i osjetno povećanje broja djece žrtava vanporodičnog nasilja u 2019. godini (povećanje za 25,8%), čiji broj se neznatno povećao i prema podacima ZSDZ (povećanje od 1,4%). Kada su u pitanju zanemarena djeca, i prema podacima ZSDZ i prema podacima UNICEF-a njihov broj u 2019. godini opada u odnosu na 2018. godinu, pri čemu je smanjenje naglašenije prema podacima UNICEF-a (umanjenje od 7,7%), nego prema podacima ZSDZ (umanjenje od 0,9%). Generalno, razlike između podataka o djeci žrtvama nasilja, prikupljenih od centara za socijalni rad u izvještajnim formatima ZSDZ i UNICEF-a, najizraženije su u kategoriji porodičnog nasilja, a o mogućim izvorima ovih razlika već je bilo riječi.

Potpuniju sliku omogućiće prikaz udijela djece koja su bila evidentirana kao žrtve pojedinačnih oblika nasilja u ukupnoj strukturi djece žrtava nasilja u posmatranim godinama, shodno podacima iz tabele broj 26.

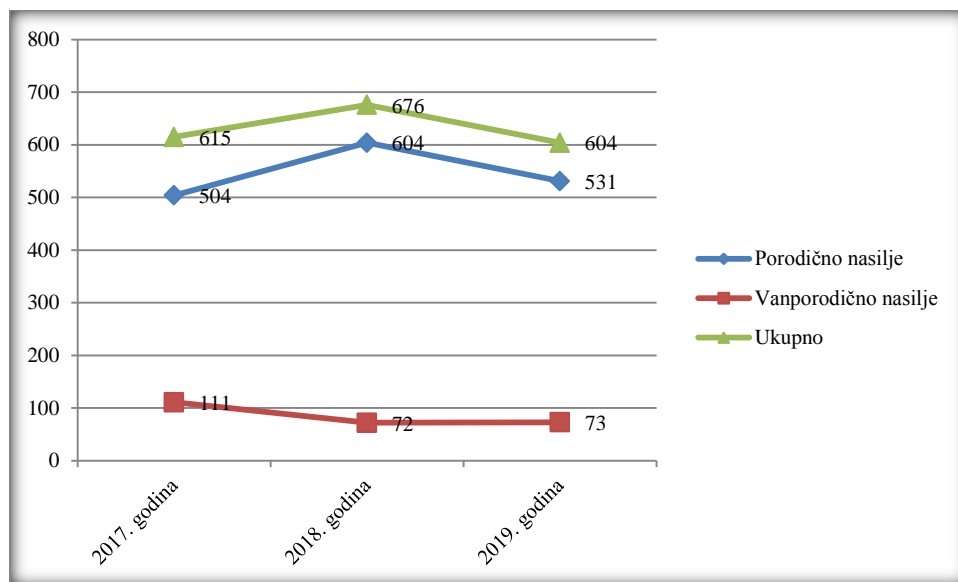
Grafikon br. 36: Udio djece žrtava pojedinačnih oblika nasilja u strukturi djece žrtava prema podacima centara za socijalni rad sadržanim u izvještajnim formatima ZSDZ I UNICEF-a za 2018. i 2019. godinu

Iz grafikona vidimo da u strukturi slučajeva nasilja nad djecom koje su evidentirali centri za socijalni rad, u obje godine i prema oba izvora (UNICEF, ZSDZ), slučajevi nasilja u porodici čine većinu, dok znatno manji udio imaju slučajevi zanemarivanja i vanporodičnog nasilja. Varijacije udijela djece po pojedinačnim kategorijama nasilja, između posmatranih godina, su nešto naglašenije kada pratimo podatke UNICEF-a, nego prema podacima ZSDZ.

Slijedi prikaz kretanja ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom, te slučajeva porodičnog nasilja, uključujući zanemarivanje, i slučajeva vanporodičnog nasilja, prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili u izvještajnim formatima Zavoda za period 2017. - 2019. godina.

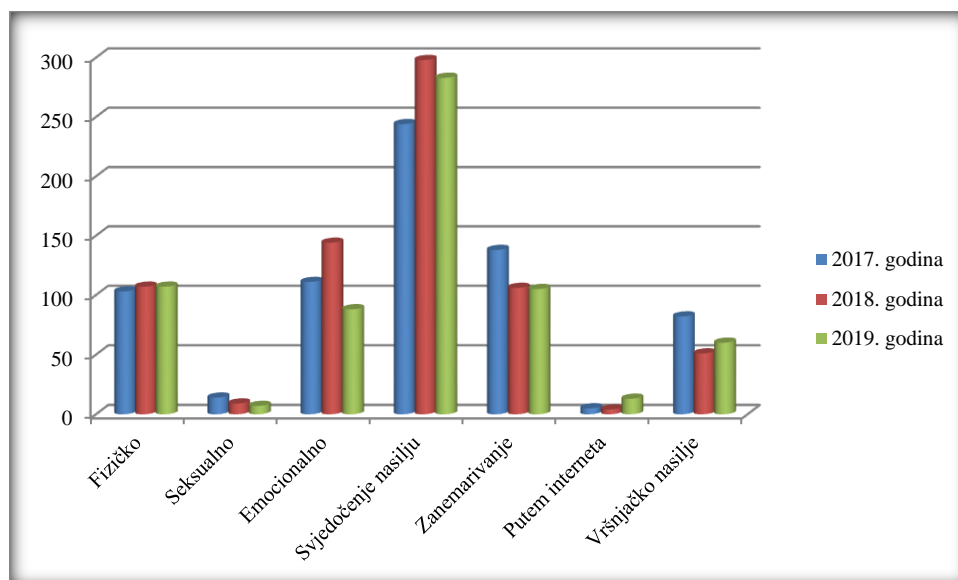
Grafikon br. 37: Kretanje broja slučajeva nasilja nad djecom, evidentiranih u CSR, na nivou cijele grupe i po podgrupama djece izložene porodičnom nasilju, uključujući zanemarivanje, i vanporodičnom nasilju, za period 2017. - 2019. godina

Iz grafikona vidimo da je **ukupan broj slučajeva nasilja nad djecom**, koje su centri za socijalni rad evidentirali tokom 2019. godine, **manji nego u prethodnim godinama**. Izraženo u procentima, ukupan broj slučajeva evidentiranih u 2019. godini umanjen je za 1,8% u poređenju sa 2017. godinom, dok se u poređenju sa 2018. godinom bilježi osjetniji pad u 2019. godini, odnosno ukupan broj slučajeva je umanjen za 10,6%. Pri tome, broj slučajeva djece žrtava porodičnog nasilja se u 2019. godini povećao se za 5,4% u odnosu na 2017. godinu, dok je, **u poređenju sa 2018. godinom, u 2019. godini evidentirano 12,1% manje djece koja su bila žrtve nasilja u porodici**. Broj djece žrtava vanporodičnog nasilja se u 2019. godini uvećao za 1,4% u odnosu na 2018. godinu, ali je u poređenju sa 2017. godinom broj djece evidentirane u 2019. godini manji za čak 34,2%.

Dodatni uvid pružice prikaz kretanja broja djece razvrstane po određenim kategorijama/oblicima nasilja u posmatranom vremenskom intervalu, takođe prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili u izvještajnim formatima Zavoda za period od 2017. do 2019. godine. Izabrane kategorije su relevantne za obuhvatnije praćenje pojave nasilja, pri čemu ih ne treba tretirati kao klasifikaciju, s obzirom da se pojedine kategorije međusobno ne isključuju, odnosno da jedno isto dijete može biti svrstano u više kategorija.

Grafikon br. 38: Kretanje broja djece žrtava nasilja po različitim kategorijama u periodu od 2017. godine do 2019. godine

Iz grafikona vidimo da su u svim posmatranim godinama, prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili Zavodu, najbrojnija djeca koja su svjedočila nasilju, čiji broj se povećava u poređenju sa 2017. godinom. Broj djece koja su bila izložena fizičkom nasilju je na približno istom nivou u svim godinama, dok se uočava opadajući trend u broju slučajeva seksualnog nasilja, pri čemu treba imati u vidu da neki slučajevi nasilja putem interneta mogu imati seksualne konotacije. Takođe, u 2019. godini primjetno je smanjenje broja djece koja su emocionalno zlostavljana u poređenju sa prethodnim godinama, što može biti u vezi sa eksplicitnim metodološkim zahtjevom, sadržanim u formatu za statističko izvještavanje za pomenutu godinu, da se u ovu kategoriju uključe isključivo djeca kod koje nijesu evidentirani drugi oblici nasilja/zlostavljanja. Pri tome imali smo u vidu da je emocionalno nasilje najčešće isprepletano sa drugim oblicima nasilja. Broj djece izložene zanemarivanju je u 2019. godini ostao na gotovo istom nivou kao u 2018. godini, ali je znatno manji u poređenju sa 2017. godinom. U 2019. godini, bilježi se porast broja djece koja su doživjela neki od oblika nasilja putem interneta.

Statističke pokazatelje treba tumačiti vrlo oprezno uzimajući u obzir čitav niz faktora koji mogu značajno uticati na stanje i kretanje neke pojave, pa tako i različitih oblika nasilja. S obzirom na složenost fenomena nasilja prvi korak bi trebalo da bude preciznije definisanje ključnih pojmova, odnosno identifikovanje komponenti različitih vrsta nasilja, uključujući i različite kontekste u kojima se nasilje može odvijati (uspostavljanje operacionalnih definicija i opisa karakteristika svakog “uzorka ponašanja”) kako bi se omogućilo međusobno poređenje podataka iz različitih prikaza. U nedostatku pažljivo razrađene operacionalizacije pojmova, suočavamo se sa nizom proizvoljnosti/relativnosti prilikom tumačenja “rasta” ili “smanjenja” nasilja.

5.1.1. MJERE I RADNJE KOJE SU CENTRI ZA SOCIJALNI RAD PREDUZIMALI U CILJU ZAŠTITE DJECE ŽRTAVA NASILJA

Centri za socijalni rad imaju veoma širok spektar ovlašćenja u oblasti zaštite djece žrtava nasilja, a o čemu je već bilo riječi u odjeljku 2.3. ovog izvještaja. Generalno, sistem socijalne zaštite najviše je usmjeren na cjelovitu zaštitu djeteta i omogućava kako intervencije usmjerene prema djetetu tako i prema njegovoj porodici.

Slijedi tabelarni prikaz mjera i radnji koje su centri za socijalni rad preduzimali u cilju zaštite djece žrtava nasilja tokom 2019. godine, sa podacima o udijelu djece obuhvaćene pojedinačnim intervencijama/ mjerama u odnosu na ukupan broj djece koja su evidentirana kao žrtve nasilja, uključujući i djecu svjedoke nasilja, te posebno u odnosu na broj djece koja su bila direktne žrtve nasilja. S obzirom na kompleksnost uloge centara za socijalni rad u zaštiti dobrobiti djeteta, veoma je teško obuhvatiti cjelokupno polje njihovog djelovanja u slučajevima nasilja nad djecom, tako da mjere navedene u tabeli broj 27 treba shvatiti više kao ilustraciju, odnosno samo kao mali osvetljeni i vidljivi segment, ispod koga ostaje “ledeni brijeg” mnogo obimnijeg nevidljivog, odnosno u brojke teško “uhvatljivog” rada.

Tabela br. 27: Struktura mjera i radnji koje su realizovali centri za socijalni rad u 2019. godini i obuhvat djece žrtava nasilja pojedinačnim mjerama/intervencijama

Preduzete mjere - djeca	Broj slučajeva vezano za koje su preduzimate mjere	Udio pojedinačne mjere u ukupnom broju preduzetih mjera	Udio djece obuhvaćene mjerom u odnosu na ukupan broj djece direktnih žrtava	Udio djece obuhvaćene mjerom u odnosu na ukupan broj djece žrtava
Prijavlivanje policiji	77	2.9%	24.1%	12.7%
Iniciranje izricanja zaštitnih mjera	11	0.4%	3.4%	1.8%
Izmještanje djeteta iz porodice	29	1.1%	9.1%	4.8%
Urađena procjena rizika	420	16.0%	131.7%	69.5%
Određen voditelj slučaja	473	18.0%	148.3%	78.3%
Izrada individualnog plana za žrtvu	421	16.1%	132.0%	69.7%
Pokretanje postupka pred sudom	13	0.5%	4.1%	2.2%
Postavljanje staraoca	27	1.0%	8.5%	4.5%
Savjetodavna pomoć	373	14.2%	116.9%	61.8%
Psihološka podrška	394	15.0%	123.5%	65.2%
Određivanje povjerljivog lica iz CSR	12	0.5%	3.8%	2.0%
Materijalna pomoć	88	3.4%	27.6%	14.6%
Formiran stručni tim u CSR	83	3.2%	26.0%	13.7%
Formiran multidisciplinarni operativni tim za potrebe konkretnog slučaja	43	1.6%	13.5%	7.1%
Održana konferencija slučaja u CSR	38	1.4%	11.9%	6.3%
Učestvovanje na konferenciji slučaja na poziv druge institucije, ustanove ili org.	1	0.0%	0.3%	0.2%
Pravna pomoć	118	4.5%	37.0%	19.5%
Drugo - CSR organizovao konf. slučaja u školi	1	0.0%	0.3%	0.2%
Ukupno	2622	100.0%	319	604

Iz tabele vidimo da su centri za socijalni rad u većini evidentiranih slučajeva nasilja ili sumnje na nasilje nad djecom, odredili voditelja slučaja za dijete (u 78,3% slučajeva od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom). Takođe, u većini slučajeva urađena je procjena rizika i izrađen individualni plan usluga za dijete žrtvu (69,5%, odnosno 69,7% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom). U približno 2/3 slučajeva pružena je psihološka podrška djetetu (65,2% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom), dok je nešto manji udio slučajeva u kojima je djeci pružana savjetodavna pomoć (61,8% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom). Pravna pomoć je obezbjeđena za približno 1/5 djece (19,5% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom), dok je materijalna pomoć pružena za 14,6% djece žrtava nasilja. U 13,7% slučajeva formiran je stručni tim u centru za socijalni rad u cilju sveobuhvatne procjene i planiranja zaštite djeteta, dok je multidisciplinarni operativni tim, koji uključuje predstavnike iz drugih organa, ustanova i organizacija angažovane u radu na konkretnom slučaju, formiran u 7,1% slučajeva nasilja nad djecom u odnosu na ukupan broj djece žrtava. O postojanju nasilja ili sumnje na nasilje nad djetetom, centri su obavjestili policiju u 12,7% slučajeva, pri čemu je kada posmatramo prijavljivanje policiji u odnosu na broj slučajeva u kojima su djeca bila direktne žrtve, policija bila obavještena u približno 1/4 ovih slučajeva. U 6,4% slučajeva nasilja nad djecom centri su organizovali konferenciju slučaja, pri čemu je jedna od konferencija bila realizovana u školi koju dijete pohađa. Takođe, centar za socijalni rad je učestvovao na jednoj konferenciji slučaja organizovanoj od strane druge ustanove/organizacije (0,2% slučajeva). **U 4,8% slučajeva od ukupnog broja slučajeva nasilja nad djecom, odnosno u skoro 10% slučajeva kada je dijete bilo direktna žrtva nasilja, preduzeto je izmještanje djeteta iz porodice.**

Prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu, tokom 2019. godine, 57 djece, odnosno 9,4% djece od ukupnog broja djece koju su centri za socijalni rad evidentirali u izvještajnom periodu kao žrtve nasilja (ukupno 604), bilo je izmješteno iz svojih porodica uslijed nasilnih situacija/događaja. Pri tome 29 djece ili 50,9% od ukupnog broja djece izdvojene iz porodica u okolnostima nasilja (57 djece), je izdvajanjem iz porodice razdvojeno od obaju roditelja, dok je 28 djece ili 49,1% bilo izmješteno iz porodica skupa sa nenasilnim roditeljem.

U tabeli koja slijedi prikazana je struktura djece žrtava nasilja koja su izmještena iz porodice u okolnostima nasilja prema mjestu/vrsti smještaja neposredno nakon izmještanja iz porodice, disagregirano u odnosu na to da li je izmještanje iz porodice realizovano samo za dijete ili je dijete upućeno na smještaj zajedno sa nenasilnim roditeljem.

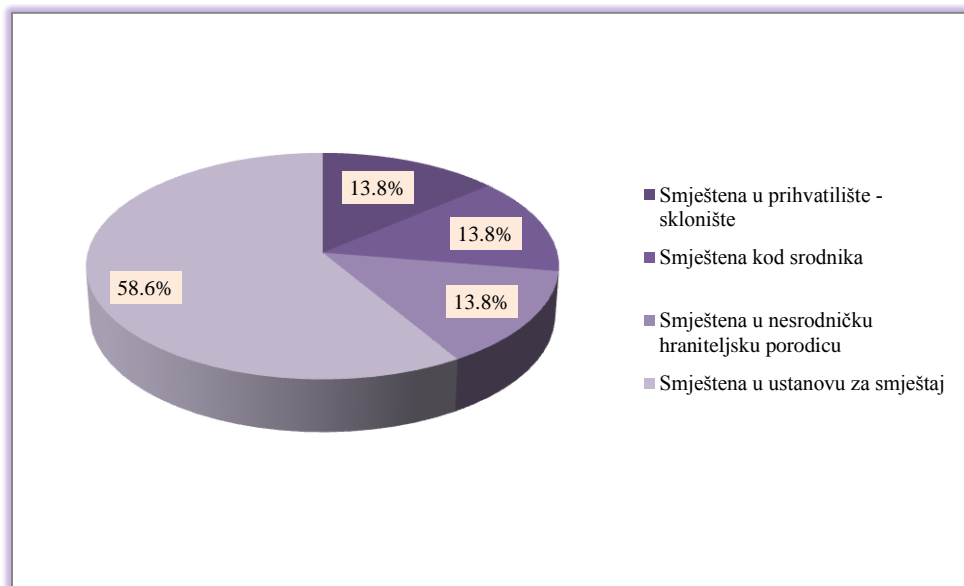
Tabela br. 28: Broj djece izmještene iz porodice u okolnostima nasilja prema mjestu/vrsti smještaja i prisustvu/odsustvu nenasilnog roditelja vezano za realizaciju smještaja

Djeca žrtve nasilja izmještena iz porodice prema mjestu/vrsti smještaja	Broj djece (ne uključuje djecu smještenu zajedno sa nenasilnim roditeljem)	Broj djece koja su smještena zajedno sa nenasilnim roditeljem	Ukupno djece
Smještena u prihvatilište - sklonište	4	19	23
Smještena kod srodnika	4	9	13
Smještena u nesrodničku hraniteljsku porodicu	4	0	4
Smještena u ustanovu za smještaj	17	0	17
Ukupno	29	28	57

Iz tabele vidimo da je u situacijama izmještanja djece iz porodice zajedno sa nenasilnim roditeljem najčešće realizovan smještaj u prihvatilište/sklonište, dok je u situacijama koje su zahtjevale zbrinjavanje samog djeteta najviše djece bilo smješteno u ustanovu za smještaj.

Strukturu djece koja su u okolnostima nasilja bez roditelja izmještena iz porodice prikazaćemo i grafički.

Grafikon br. 39: Struktura djece izmještene iz porodice prema vrsti smještaja

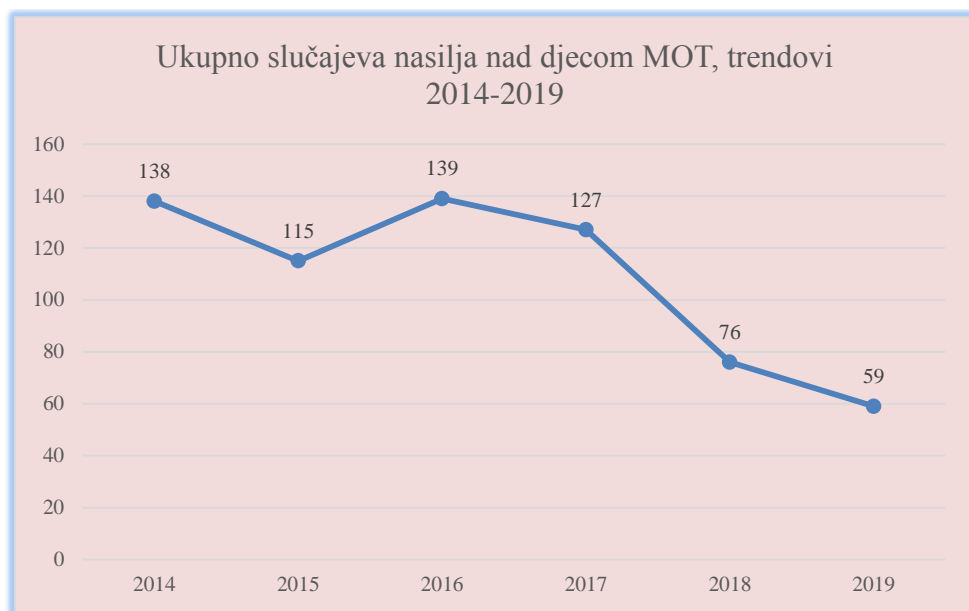

Centri za socijalni rad izvjestili su da su tokom 2019. godine preduzeli **354 neodložne intervencije vezane za zaštitu djece, kojima su bila obuhvaćeno ukupno 374 djeteta**, od čega su se 173 djeteta nalazila u okolnostima nasilja ili sumnje na nasilje, uključujući različite oblike/kontekste nasilja (porodično nasilje, vanporodično nasilje, svjedočenje nasilju, zanemarivanje, eksploatacija). Važno je imati u vidu da se neodložne intervencije, uvijek kada je to moguće, usmjeravaju na obezbjeđenje najmanje restriktivnih, prvenstveno neinstitucionalnih rješenja za krizne situacije koje su procjenjene kao kratkotrajne.

Takođe, centri za socijalni rad su u 2019. godini odredili **mjere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava** prema 27 roditelja, vezano za 47 djece.

Na ovom mjestu ćemo prikazati i kretanje broja slučajeva nasilja nad djecom koji su razmatrani na multidisciplinim operativnim timovima (MOT) u periodu od 2014. do 2019. godine prema podacima UNICEF-a.

Grafikon br. 40: Kretanje broja slučajeva nasilja nad djecom koji su razmatrani na MOT-ovima (prema podacima UNICEF-a)

Iz grafikona se uočava da se broj slučajeva nasilja nad djecom u čijem rješavanju je korišćen multidisciplinarni pristup primjetno smanjio u 2018. i 2019. godini, što potencijalno upućuje na kompleksnost zadatka povjerenog voditeljima slučaja da formiraju ovakav tim za potrebe konkretnih slučajeva u okolnostima nedovoljno formalizovane institucionalne podrške. Naime, zakonodavni okvir ne obezbjeđuje sistematske mehanizme za koordinaciju, niti odgovornost predstavnika drugih sistema da se odazovu na poziv centra za socijalni rad, pa uključivanje drugih aktera ostaje na nivou njihove dobre volje.

Pored prethodno navedenog, centri za socijalni rad su u skladu sa ciljevima Strategije zaštite od nasilja u porodici za period od 2016-2020 godine i Strategije za prevenciju i zaštitu djece od nasilja sa akcionim planom 2017-2021, nastavili sa realizacijom aktivnosti usmjerenih na **povećanje nivoa javne svijesti o posljedicama nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom**. I tokom 2019. godine centri za socijalni rad su **organizovali tzv. “Dane otvorenih vrata” u svim opštinama u Crnoj Gori**, posvećene informisanju šire javnosti o različitim oblicima nasilja, faktorima rizika za nasilje, indikatorima koji mogu upućivati na trpljenje nasilja, posljedicama nasilja, institucionalnim mehanizmima pomoći i podrške žrtvama nasilja, sa posebnim osvrtom na značaj zabrane fizičkog kažnjavanja djece i principe pozitivnog roditeljstva.

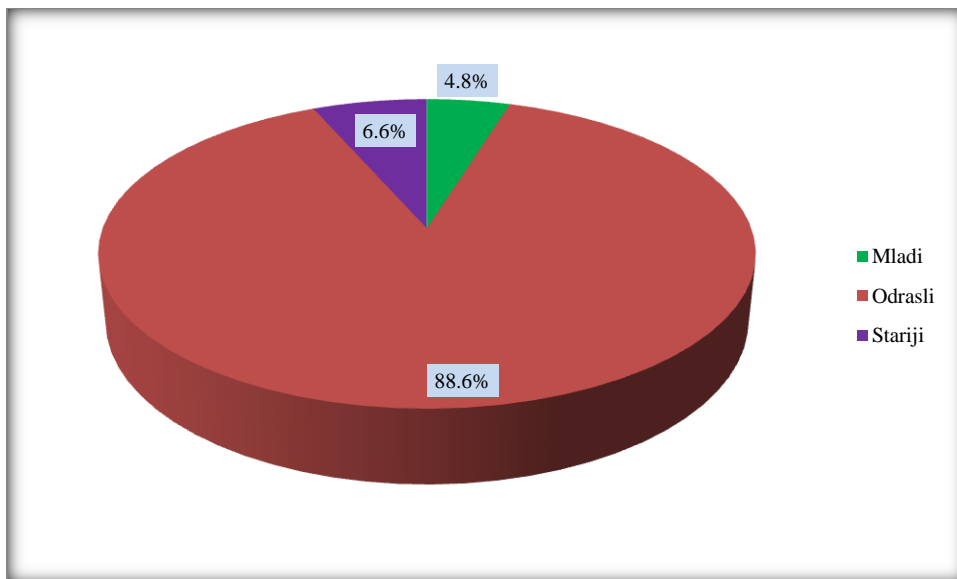
Takođe, u svojim godišnjim izvještajima o radu za 2019. godinu centri za socijalni rad naveli su da su, shodno Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, jednom mjesečno obilazili porodice u kojima su smještena ili žive djeca sa smetnjama u razvoju i osobe sa invaliditetom i o utvrđenim činjenicama sačinjavali pisane izvještaje. Podijeljena su mišljenja stručnjaka o svrsishodnosti ovakvog “preventivnog nadzora”, koji kako ističu pojedini kritičari ima potencijal da narušava privatnost, te da ne razlikuje faktore i stepene rizika od nasilja i nemarnog postupanja. Na taj način se otvaraju mogućnosti i prostor da se mehanizmi socijalne kontrole koriste prema marginalizovanim i socijalno isključenim društvenim grupama, a da izostane adekvatna pomoć i podrška za djecu i porodice koji su izloženi umjerenom i visokom riziku (Žegarac, 2011). Svakako, izvršavanje propisane obaveze iziskuje značajno ulaganje resursa i višestruko uvećava opterećenje stručnih radnika u centrima za socijalni rad, što se u okolnostima nedovoljnog broja stručnih radnika može nepovoljno reflektovati na dostupnost i kvalitet podrške žrtvama nasilja.

5.2. NASILJE NAD PUNOLJETNIM LICIMA U 2019. GODINI PREMA PODACIMA CENTARA ZA SOCIJALNI RAD SADRŽANIMU FORMATU ZA STATISTIČKO IZVJEŠTAVANJE

U ovom segmentu izvještaja dodatno ćemo osvijetliti slučajeve nasilja nad punoljetnim licima (mladim, odraslim i starijim) prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu u formatu za statističko izvještavanje za 2019. godinu.

U grafikonu broj 41 prikazana je struktura punoljetnih žrtava nasilja, evidentiranih tokom 2019. godine u centrima za socijalni rad, prema starosnoj dobi (shodno podacima iz tabele broj 8).

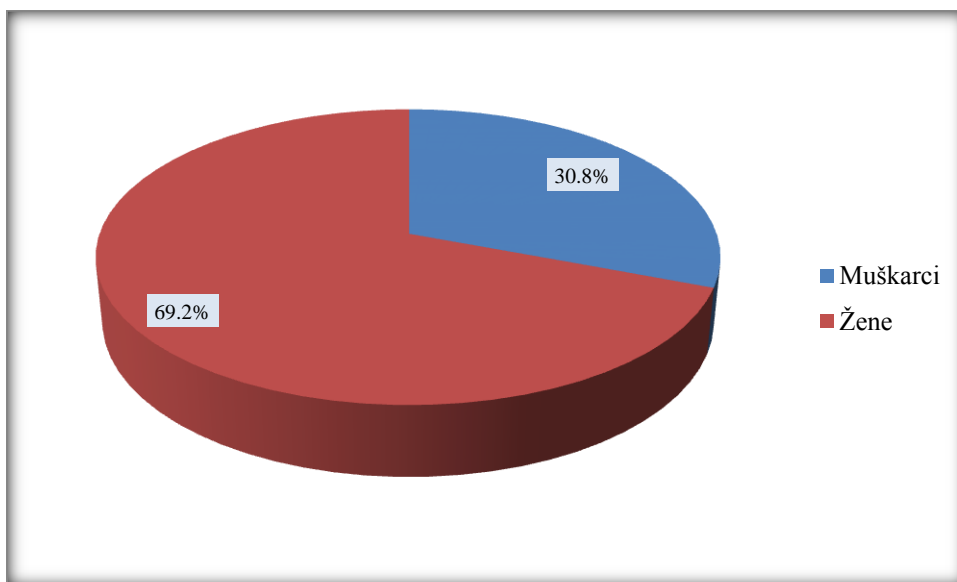
Grafikon br. 41: Struktura punoljetnih žrtava nasilja prema starosnoj dobi

Iz grafikona vidimo da u strukturi punoljetnih žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine **ubjedljivo dominiraju odrasla lica**.

Podatke o polnoj strukturi centri su dostavili za 790 punoljetnih osoba, što čini 65,2% od ukupnog broja punoljetnih osoba koje su evidentirane kao žrtve nasilja tokom 2019. godine (ukupno 1211). S obzirom da smo ranije prikazali polnu strukturu žrtava nasilja, diferencirano po starosnim podgrupama (vidjeti tabelu broj 11 i grafikon broj 16), ovdje ćemo prikazati polnu strukturu svih punoljetnih žrtava za koje su dostavljeni podaci disagregirani po polu.

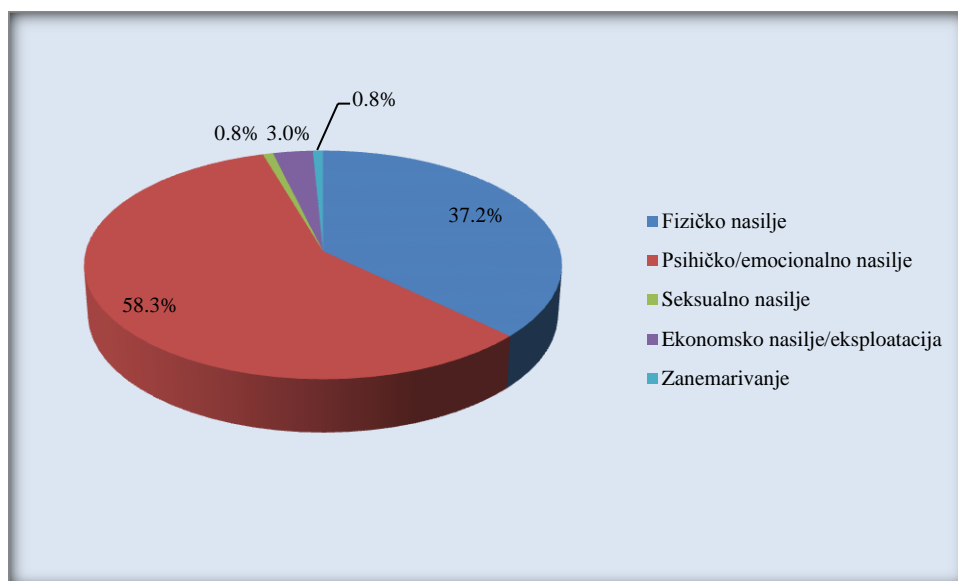
Grafikon br. 42: Polna struktura punoljetnih žrtava nasilja

Iz grafikona vidimo da **žene čine preko 2/3 u strukturi punoljetnih osoba koje su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja u 2019. godini**, što govori u prilog istaknute rodne dimenzije nasilja.

Strukturu žrtava nasilja prema dominantnoj vrsti nasilja diferencirano prema starosnim podgrupama takođe smo već prikazali (vidjeti grafikone broj 18 i broj 19), tako da ćemo na ovom mjestu dodatno prikazati kako se punoljetne žrtve nasilja za koje su centri za socijalni rad dostavili podatke o dominantnoj vrsti nasilja (1160 osoba, što čini 95,8% od ukupnog broja punoljetnih žrtava) generalno raspodjeljuju u odnosu na posmatrane oblike/vrste nasilja (fizičko nasilje, psihičko/emocionalno nasilje, seksualno nasilje, ekonomsko nasilje/eksploatacija i zanemarivanje).

Grafikon br. 43: Distribucija punoljetnih žrtava nasilja evidentiranih u CSR tokom 2019. godine prema dominantnoj vrsti nasilja

Iz grafikona vidimo da su u strukturi slučajeva punoljetnih osoba, koje su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja tokom 2019. godine, **u približno 3/5 slučajeva žrtve dominantno bile izložene emocionalnom nasilju**, dok je **fizičko nasilje kao dominantan oblik nasilja identifikovano u više od 1/3 posmatranih slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama**. Pri tome važno je imati u vidu da se psihičko/emocionalno nasilje najčešće tretira kao pratilac i indikator drugih oblika nasilja, a analize upućuju na to da je **u nasilničkom ponašanju teško razdvojiti nezavisne oblike**. Samostalno prisutno ili u kombinaciji sa drugim oblicima nasilja, smatra se da psihičko nasilje igra ključnu ulogu u “slamanju otpora” i u obezbjeđivanju “dobrovoljne žrtve” (Ignjatović, 2011). U 3% slučajeva evidentirano je ekonomsko nasilje, odnosno eksploatacija, kao dominantan oblik nasilja, a najmanji udio imaju slučajevi u kojima je zabilježeno zanemarivanje punoljetnih osoba, kao i slučajevi u kojima je prijavljeno seksualno nasilje (obje vrste zastupljene sa po 0,8%).

Ekonomsko nasilje percipira se kao kontekst, odnosno faktor nasilja, kao posljedica izloženosti drugim oblicima nasilja i kao nezavisni oblik nasilja prema ženama u porodici, odnosno način na koji nasilnik postiže kontrolu i dominaciju nad partnerkom. To uključuje nejednaku dostupnost zajedničkih sredstava, uskraćivanje/kontrolisanje pristupa novcu, sprječavanje zapošljavanja i/ili obrazovanja i stručnog usavršavanja, uskraćivanje prava na vlasništvo, prisiljavanje da se odrekne vlasništva ili da traži vlasništvo kojeg se odrekla, prodaju stvari bez saglasnosti vlasnika, prodaju pod prinudom i drugo.

Podatke o podnosiocima prijave, odnosno izvorima saznanja o nasilju ili sumnji na nasilje, koji su inicirali pokretanje procedura u centrima za socijalni rad vezano za zaštitu punoljetnih osoba sa iskustvom nasilja, centri su dostavili za 716 lica ili 59,1% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama evidentiranih tokom 2019. godine.

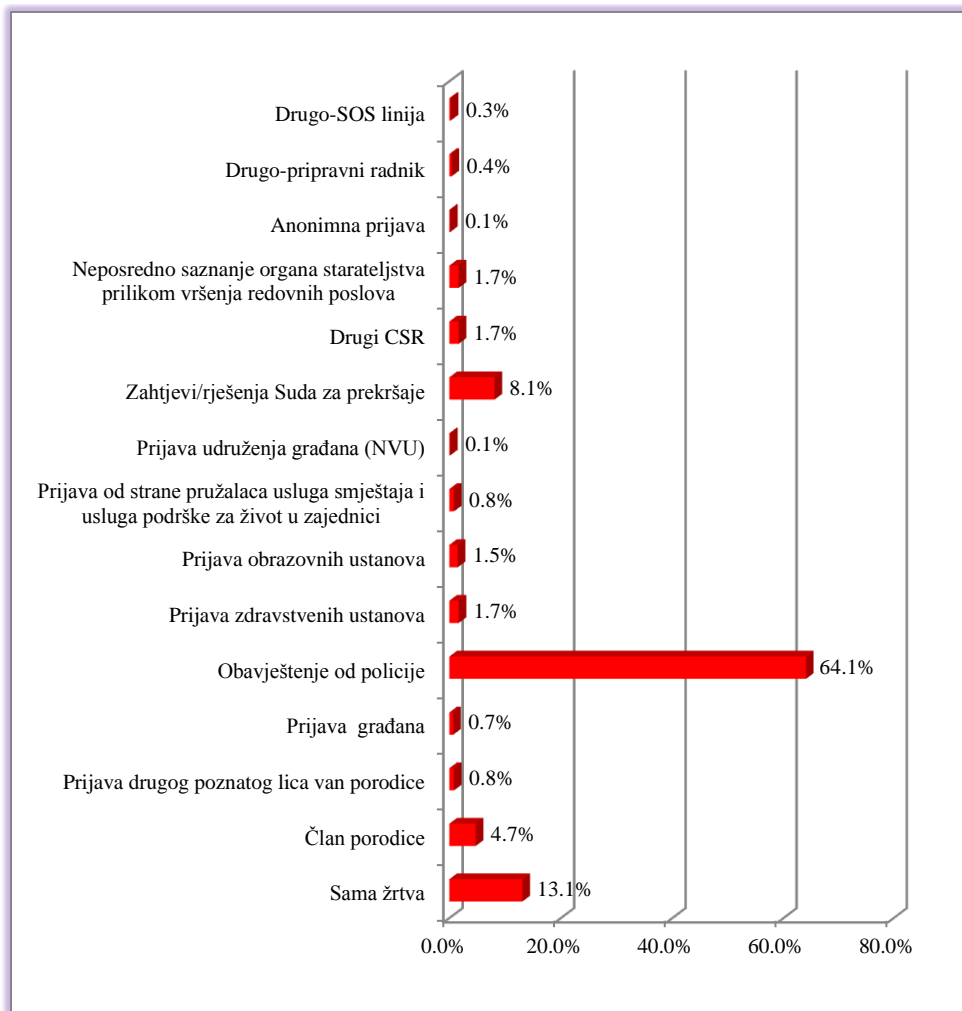
U tabeli broj 29 prikazana je distribucija prijave nasilja ili sumnje na nasilje nad punoljetnim osobama prema podnosiocima prijave, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava (mladi, odrasli, stariji) i na nivou cijele grupe.

Tabela br. 29: Distribucija prijave nasilja nad punoljetnim osobama prema podnosiocima prijave, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava (mladi, odrasli, stariji) i na nivou cijele grupe

Porijeklo prijave/izvor saznanja o nasilju	Mladi	Odrasli	Stariji	Ukupno
Sama žrtva	3	84	7	94
Član porodice	13	18	3	34
Prijava drugog poznatog lica van porodice	1	5	0	6
Prijava građana	1	3	1	5
Obavještenje od policije	15	401	43	459
Prijava zdravstvenih ustanova	3	9	0	12
Prijava obrazovnih ustanova	11	0	0	11
Prijava od strane pružalaca usluga smještaja i usluga podrške za život u zajednici	0	2	4	6
Prijava udruženja građana (NVU)	0	1	0	1
Zahtjevi/rješenja Suda za prekršaje	4	50	4	58
Zahtjevi osnovnih sudova ili Višeg suda	0	0	0	0
Drugi CSR	2	10	0	12
Druge službe unutar CSR	0	0	0	0
Neposredno saznanje organa starateljstva prilikom vršenja redovnih poslova	0	11	1	12
Anonimna prijava	0	1	0	1
Drugo-pripravni radnik	0	3	0	3
Drugo-SOS linija	0	2	0	2
Ukupno	53	600	63	716

Podatke iz tabele ćemo radi bolje preglednosti prikazati i grafički, i to najprije na nivou cijele grupe, a potom uporedno za podgrupe mladih, odraslih i starijih.

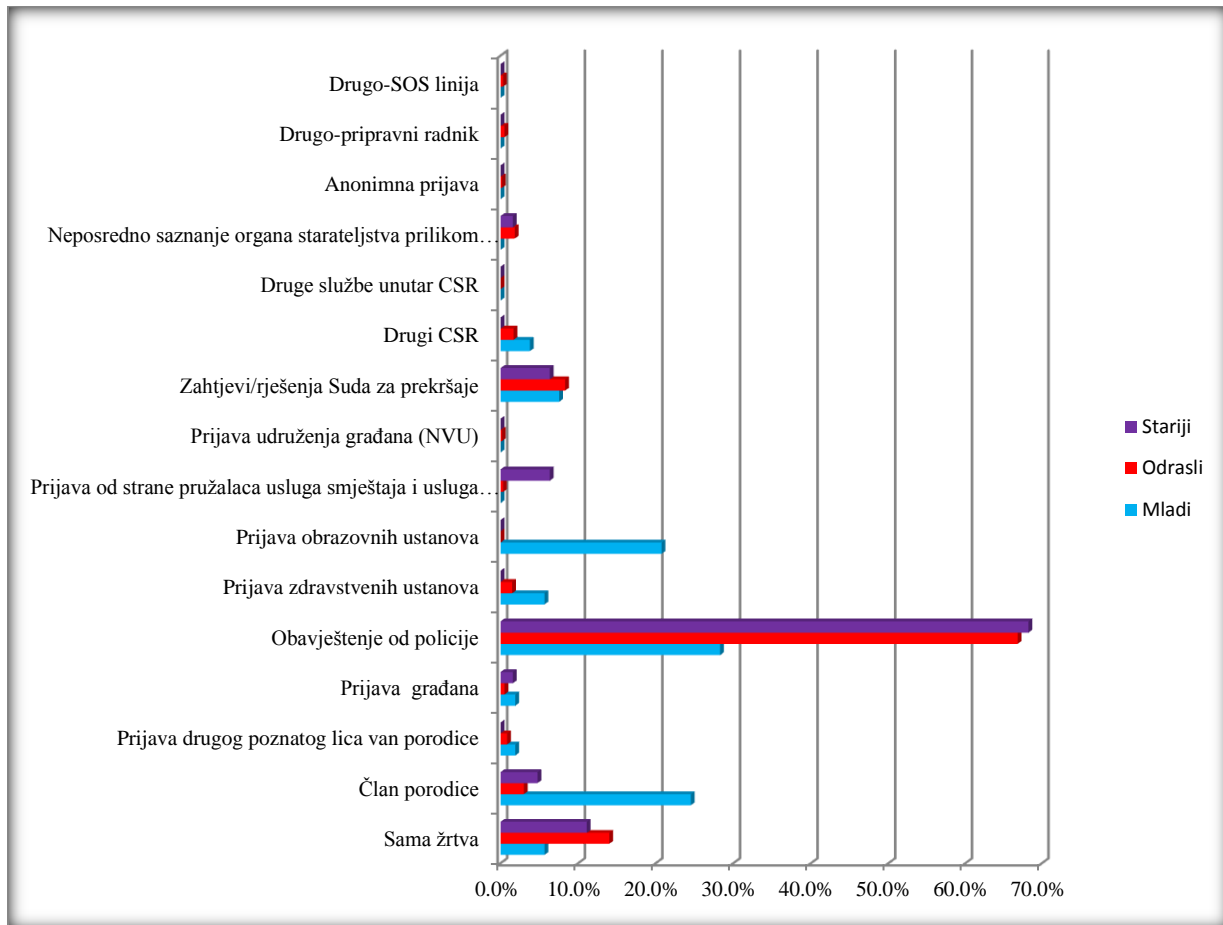
Grafikon br. 44: Distribucija slučajeva nasilja prema podnosiocima prijava

Iz grafikona se uočava da su **centri za socijalni rad za skoro 2/3 slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama inicijalna obavještenja o nasilju dobili od policije**. U 13,1% slučajeva centri su sa okolnostima nasilja upoznati od strane osobe koja trpi nasilje. U 8,1% slučajeva sudovi za prekršaje su informisali centre o nasilju nad punoljetnim osobama. Članovi porodice žrtava obavijestili su centre o nasilju u 4,7% slučajeva. Pet navedenih izvora informacija o nasilju ili sumnji na nasilje obuhvataju oko 90% slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama za koje su centri za socijalni rad izvjestili o podnosiocima prijava.

Radi potpunijeg uvida u grafikonu koji slijedi prikazaćemo kako se različiti izvori informacija distribuiraju unutar starosnih podgrupa punoljetnih osoba.

Grafikon br. 45: Distribucija prijava nasilja prema podnosiocima diferencirano po starosnim podgrupama žrtava

Iz grafikona vidimo da iako su centri za socijalni rad informacije o nasilju vezane za posmatrane starosne podgrupe punoljetnih žrtava najčešće dobijali od policije, **obavještenja od policije su primjetno manje zastupljena u strukturi prijava koje su se odnosile na mlade osobe sa iskustvom nasilja.** U podgrupi mladih koje su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja informacije od policije čine manje od 30% prijava, a znatan udio imaju i prijave podnijete od strane članova porodice mladih osoba koje čine približno 25% ili 1/4 prijava nasilja unutar podgrupe mladih. Takođe, u oko 1/5 slučajeva obrazovne ustanove su izvjestile centre o nasilju ili sumnji na nasilje nad mladim osobama. U 7,5% slučajeva centri su za slučajeve nasilja nad mladim osobama saznali od sudova za prekršaje, dok su u 5,7% slučajeva sa okolnostima nasilja bili upoznati od strane same žrtve. Uz to, informacije od zdravstvenih ustanova čine 5,7% prijava unutar podgrupe mladih.

Kada su u pitanju starije osobe sa iskustvom nasilja evidentirane u centrima za socijalni rad, u preko 2/3 slučajeva centri su o nasilju obavješteni od policije. U 11,1% slučajeva centre je sa okolnostima trpljenja nasilja upoznala sama žrtva. Nije zanemarljiv ni udio slučajeva u kojima su centri informacije o nasilju ili sumnji na nasilje nad starijim osobama dobili od pružaoca usluga

smještaja ili usluga podrške za život u zajednici, koje prijave čine 6,3% u strukturi prijava vezanih za starije osobe sa iskustvom nasilja, a jednak udio imaju i obraćanja sudova za prekršaje. Interesantno je primjetiti da je broj izvora informacija o nasilju sužen u podgrupi starijih koje su centri za socijalni rad evidentirali kao žrtve nasilja, te da prema podacima centara za socijalni rad tokom 2019. godine **nije bilo nijedne prijave nasilja od strane zdravstvenih ustanova koja se odnosila na starije osobe.**

Za 780 punoljetnih osoba ili 64,4% od ukupnog broja slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama koje su evidentirali tokom 2019. godine (ukupno 1211), centri za socijalni rad su dostavili podatke o počiniocima nasilja. Pored toga, centri su izvjestili da su u izvještajnom periodu u 3 slučaja nasilja ili sumnje na nasilje **žrtve bile osobe sa invaliditetom** (0,2% u odnosu na ukupan broj evidentiranih slučajeva punoljetnih osoba sa iskustvom nasilja), dok se u 2 slučaja radilo o licima pod starateljstvom koja su doživjela nasilje (0,2%).

Diferencirano po starosnim podgrupama, podatke o počiniocima centri su dostavili za 29 mladih, 694 odraslih i 57 starijih lica, što čini 50% mladih (ukupno 58), 64,7% odraslih osoba (ukupno 1073) i 71,3% starijih osoba (ukupno 80), u odnosu na ukupan broj osoba sa iskustvom nasilja po navedenim starosnim podgrupama na evidenciji centara za socijalni rad u 2019. godini.

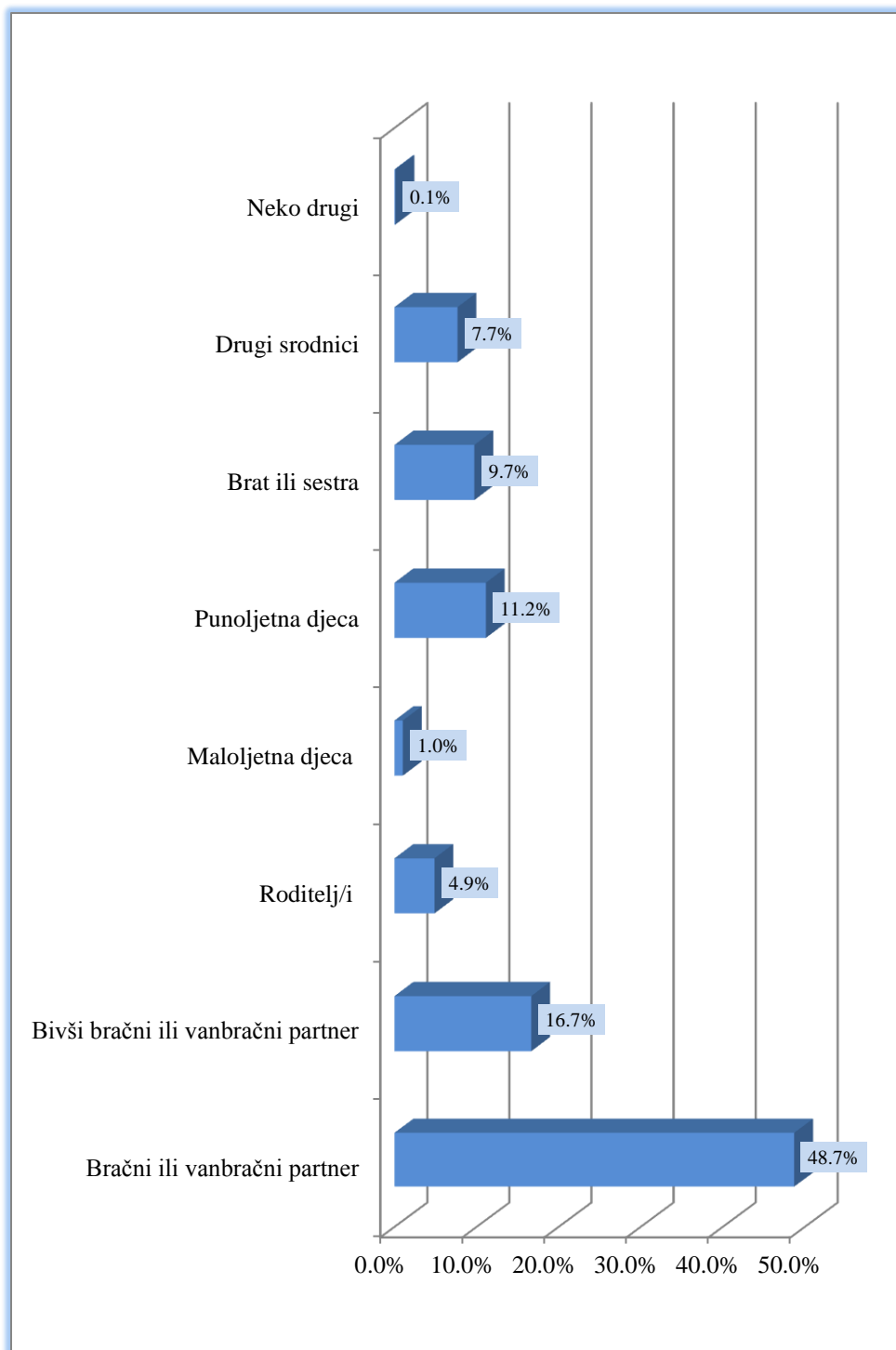
U tabeli koja slijedi prikazana je distribucija punoljetnih žrtava nasilja evidentiranih u centrima za socijalni rad tokom 2019. godine u odnosu na to ko su bili počinioci nasilja, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava i na nivou cijele grupe punoljetnih žrtava za koje su centri dostavili podatke o počiniocima.

Tabela br. 30: Distribucija punoljetnih žrtava nasilja u odnosu na počinioce nasilja, diferencirano po starosnim podgrupama žrtava (mladi, odrasli, stariji)

Počinioci nasilja prema punoljetnim licima	Ukupno punoljetnih žrtava	Mladi	Odrasli	Stariji
Bračni ili vanbračni partner	380	10	351	19
Bivši bračni ili vanbračni partner	130	4	125	1
Roditelj/i	38	10	24	4
Maloljetna djeca	8	0	8	0
Punoljetna djeca	87	0	62	25
Brat ili sestra	76	2	66	8
Drugi srodnici	60	2	58	0
Neko drugi	1	1	0	0
Ukupno	780	29	694	57

Podatke iz tabele ćemo radi efektivnijeg uvida prikazati i grafički, i to najprije na nivou cijele grupe, a potom ćemo sagledati strukturu počinitelja u odnosu na žrtve različite starosne dobi (mladi, odrasli, stariji).

Grafikon br. 46: Distribucija punoljetnih žrtava nasilja u odnosu na počinioce nasilja

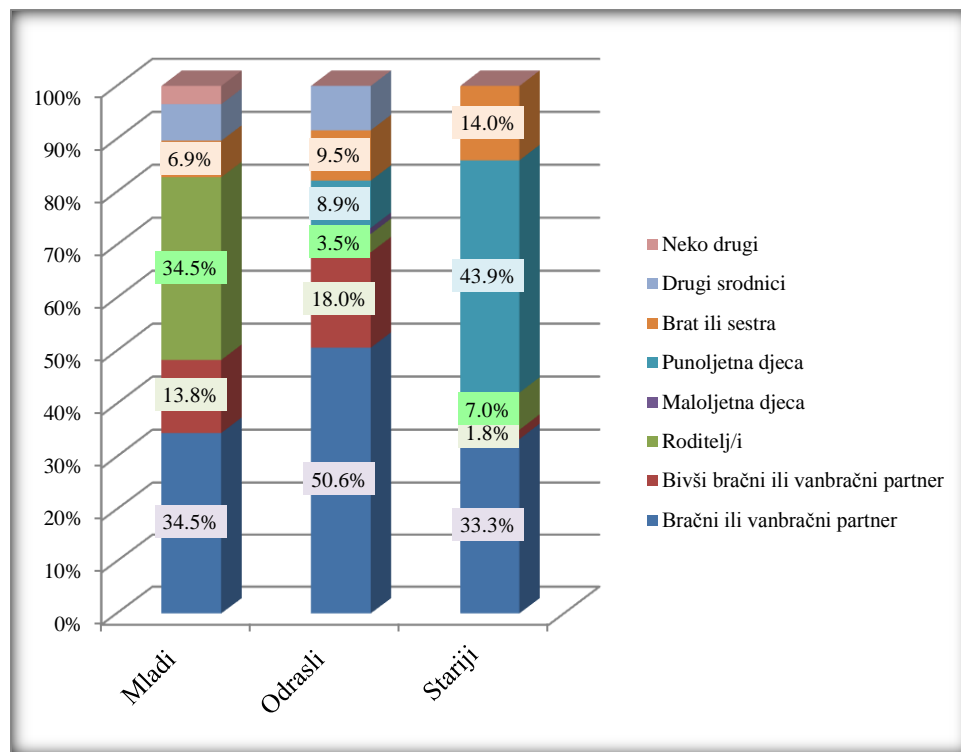

Iz tabelarnog i grafičkog prikaza se može zaključiti da je najveći broj punoljetnih osoba sa iskustvom nasilja, za koje su centri za socijalni rad dostavili podatke o počiniocima, nasilju bilo izloženo od strane bračnih ili vanbračnih partnera. **Slučajevi u kojima se kao počinioci nasilja**

pojavljuju bračni ili vanbračni partner, te bivši bračni ili vanbračni partner, čine gotovo 2/3 slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama, u kojim slučajevima su, kako smo ranije naveli (vidjeti grafikon broj 42), žrtve većinom bile žene.

U grafikonu koji slijedi uporedno je prikazana struktura počinioca nasilja unutar starosno diferenciranih podgrupa žrtava (mladi, odrasli, stariji).

Grafikon br. 47: Struktura počinioca nasilja unutar starosno diferenciranih podgrupa žrtava

Iz grafikona vidimo da su unutar podgrupa žrtava različite starosne dobi prisutne znatne varijacije u odnosu na strukturu počinioca nasilja. Tako, dok su u podgrupi odraslih osoba sa iskustvom nasilja počinioci u najvećem broju slučajeva bili bračni ili vanbračni partneri, **u podgrupi starijih žrtava nasilje su najčešće vršila punoljetna djeca.** U podgrupi mladih osoba sa iskustvom nasilja, kao počinioci nasilja se sa podjednakom učestalošću pojavljuju roditelji i bračni ili vanbračni partneri žrtava.

5.2.1. MJERE I RADNJE KOJE SU CENTRI ZA SOCIJALNI RAD PREDUZIMALI U CILJU ZAŠTITE PUNOLJETNIH ŽRTAVA NASILJA

Shodno Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, socijalna zaštita žrtve obuhvata materijalnu i nematerijalnu pomoć, smještaj i usluge socijalnog rada (član 12. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici). Slijedi tabelarni prikaz mjera i radnji koje su centri za socijalni rad preduzimali u cilju zaštite punoljetnih žrtava nasilja tokom 2019. godine.

Tabela br. 31: Struktura mjera i radnji koje su realizovali centri za socijalni rad u 2019. godini i obuhvat punoljetnih žrtava nasilja pojedinačnim mjerama/intervencijama

Preduzete mjere - punoljetna lica	Broj slučajeva vezano za koje su preduzimate mjere	Udio pojedinačne mjere u ukupnom broju preduzetih mjera	Udio lica obuhvaćenih mjerom u odnosu na ukupan broj punoljetnih žrtava
Prijavljivanje policiji	124	2.2%	10.2%
Iniciranje izricanja zaštitnih mjera	21	0.4%	1.7%
Izmještanje žrtve iz porodice	20	0.4%	1.7%
Urađena procjena rizika	872	15.3%	72.0%
Određen voditelj slučaja	914	16.1%	75.5%
Izrada individualnog plana za žrtvu	944	16.6%	78.0%
Pokretanje postupka pred sudom	5	0.1%	0.4%
Postavljanje staraoca	11	0.2%	0.9%
Savjetodavna pomoć	1178	20.7%	97.3%
Psihološka podrška	763	13.4%	63.0%
Određivanje povjerljivog lica iz CSR	18	0.3%	1.5%
Materijalna pomoć	116	2.0%	9.6%
Pravna pomoć	443	7.8%	36.6%
Formiran stručni tim u CSR	127	2.2%	10.5%
Formiran multidisciplinarni operativni tim za potrebe konkretnog slučaja	44	0.8%	3.6%
Održana konferencija slučaja u CSR	79	1.4%	6.5%
Učestvovanje na konferenciji slučaja na poziv druge institucije, ustanove ili org.	1	0.0%	0.1%
Drugo - Saradnja sa drugim CSR	2	0.0%	0.2%
Drugo - Saradnja sa psihijatrijom	1	0.0%	0.1%
Ukupno	5683	100.0%	1211

Iz tabele vidimo da su centri za socijalni rad u većini evidentiranih slučajeva nasilja ili sumnje na nasilje nad punoljetnim osobama odredili voditelja slučaja za žrtvu, izvršili procjenu rizika i izradili individualni plan usluga za žrtvu (svaka od aktivnosti realizovana u preko 70% slučajeva u odnosu na ukupan broj punoljetnih osoba sa iskustvom nasilja). Ipak, ubjedljivo dominiraju slučajevi u kojima je obezbjeđena savjetodavna pomoć žrtvama (u preko 97% slučajeva), odnosno **gotovo svim punoljetnim osobama sa iskustvom nasilja koje su evidentirali tokom izvještajnog perioda centri su pružali savjetodavnu pomoć**. U preko 60% slučajeva ili u nešto manje od 2/3 slučajeva žrtvama je pružana psihološka podrška, a pravna pomoć je obezbjeđena za više od 1/3 žrtava. U 10,2% slučajeva centri su **obavjestili policiju** o nasilju ili sumnji na nasilje nad punoljetnom osobom, a približno jednako su zastupljeni i slučajevi (10,5% slučajeva) u kojima je **formiran stručni tim u centru za socijalni rad** u cilju sveobuhvatne procjene i planiranja zaštite žrtve. **Materijalna pomoć** žrtvi pružena je u 9,6% slučajeva. U 6,5% slučajeva centri su **organizovali konferenciju slučaja**, dok su u svega 0,1% slučajeva bili pozvani i uzeli učešće na konferenciji slučaja u organizaciji neke druge institucije. **Multidisciplinarni operativni tim**, koji uključuje predstavnike iz drugih organa, ustanova i organizacija neposredno angažovane na rješavanju konkretnog slučaja, formiran je u 3,6% slučajeva nasilja nad punoljetnim osobama. U 1,7% slučajeva centri su **inicirali izricanje zaštitnih mjera** prema učiniocima nasilja, a jednak udio imaju i slučajevi u kojima je realizovano **izmještanje žrtve iz porodice** (takođe 1,7% od ukupnog broja evidentiranih slučajeva punoljetnih osoba sa iskustvom nasilja). Prema podacima koje su centri za socijalni rad dostavili Zavodu, u 17 od ukupno 20 slučajeva izmještanja punoljetnih žrtava nasilja iz porodice, odnosno u **85% ovih slučajeva, žrtve su izmještene iz porodice zajedno sa maloljetnom djecom**. Podsjećamo da je tokom 2019. godine **28-oro djece bilo izmješteno iz porodica zajedno sa nenasilnim roditeljem** (vidjeti tabelu broj 28).

Pored prethodno navedenog, centri su izvjestili o 36 slučajeva u kojima su ovlašćeni policijski službenici izdali naredbu učiniocima nasilja da se udalje iz stana, odnosno zabranili im vraćanje u stan ili drugi prostor za stanovanje. Prema evidenciji centara za socijalni rad, sudovi za prekršaje su u 26 slučajeva donijeli odluku o izricanju zaštitne mjere udaljenja iz stana ili drugog prostora za stanovanje. Takođe, centri za socijalni rad izvjestili su da su sudovima za prekršaje povodom odlučivanja o izricanju zaštitnih mjera dostavili 80 nalaza i mišljenja voditelja slučaja/organa starateljstva tokom 2019. godine.

5.2.2. UNAPRJEĐENJE KOMPETENCIJA STRUČNIH RADNIKA U CENTRIMA ZA SOCIJALNI RAD ZA RAD SA ŽRTVAMA NASILJA U PORODICI I NASILJA NAD ŽENAMA I DJECOM

Uvođenje zakonskih i proceduralnih promjena u odnosu na nasilje u porodici i nasilje nad ženama i djecom podrazumjeva promjene u razumjevanju fenomena, uzimanje u obzir perspektive žrtava nasilja, posebno žena, uspostavljanje jedinstvenih evidencija i baza podataka

i praćenje efekata primjene propisanih mjera, brižljivo usaglašavanje rada službi i temeljne obuke profesionalaca u svim sektorima.

U cilju unaprjeđivanja profesionalnih kompetencija relevantnih za djelotvoran odgovor na izazove u radu sa žrtvama nasilja i osobama u riziku da postanu žrtve, stručni radnici iz centara za socijalni rad su tokom 2019. godine pohađali sljedeće obuke po akreditovanim programima:

- Program obuke za pružanje podrške ženama sa iskustvom nasilja u porodici u skladu sa principima dužne pažnje;
- Nasilje u porodici i institucionalna zaštita;
- Prava djeteta i njihova primjena u socijalnoj i dječjoj zaštiti;
- Program osnovne obuke stručnih radnika/ca, stručnih saradnika/ca i članova/ica multidisciplinarnih timova za prevenciju i suzbijanje dječjih ugovorenih brakova;
- Nevidljivi svjedoci i dvostruke žrtve: Veza između nasilja prema ženama i zlopotrebe djece;
- Procjena i upravljanje bezbjedonosnim rizicima u situacijama nasilja u partnerskim odnosima i u porodici;
- Otudivanje djeteta kao oblik porodičnog nasilja;
- Samopovređivanje adolescenata, praktične smjernice za procjenu i savjetodavni rad;
- Program osnovne obuke osoblja za rad u specijalizovanim servisima pomoći i podrške – skloništima za žene i djecu sa iskustvom nasilja;
- Program osnovne obuke osoblja za rad u specijalizovanim servisima pomoći i podrške – SOS linija za žene i djecu sa iskustvom nasilja;
- Program osnovne obuke stručnih radnika/ca, stručnih saradnika/ca i drugih profesionalaca u oblasti socijalne i dječje zaštite o pojavi, vidovima, mehanizmima prevencije i sprječavanja prosjačenja od strane djece;
- Unaprjeđenje kapaciteta stručnih radnika/ca za rad sa LGBT osobama;
- Osnovna obuka za rad sa porodicama djece, mladih i odraslih sa smetnjama u razvoju;
- Program za pružaoce usluga urgentnog smještaja;
- Prevladavanje stresa na poslu i prevencija profesionalnog izgaranja.

Prethodno navedenim obukama bilo je obuhvaćeno 267 stručnih radnika iz centara za socijalni rad, pri čemu ovaj broj treba shvatiti više kao ilustraciju s obzirom da je jedan/isti stručni radnik mogao pohađati više obuka. U odnosu na ukupan broj stručnih radnika zaposlenih u centrima za socijalni rad na dan 31.12.2019. godine, neposredno angažovanih u radu s korisnicima (ukupno 173 stručna radnika, uključujući i rukovodioce stručnih službi i supervizore), okvirni udio stručnjaka iz ovih ustanova koji su tokom 2019. godine pohađali programe obuke značajne za efikasno i efektivno postupanje u slučajevima nasilja iznosi 154,3%.

I pored toga što je znatan broj stručnih radnika iz centara za socijalni rad tokom proteklog perioda pohađao neki od akreditovanih programa obuka u vezi sa problematikom nasilja,

kvalitativna analiza odgovora stručnih radnika o programima obuka za kojima imaju potrebu i koje bi željeli da pohađaju u narednom periodu, upućuje da ovi programi imaju/zadržavaju visoko mjesto na listi prioriteta stručnih radnika u pogledu stručnog usavršavanja. Posebno je istaknuta potreba za obukama fokusiranim na: rad u okviru multidisciplinarnih operativnih timova; procjenu i upravljanje bezbjedonosnim rizicima; rad sa djecom sa smetnjama u razvoju sa iskustvom nasilja; rad sa djecom žrtvama seksualnog nasilja; rad sa starijim osobama sa iskustvom nasilja; rad sa počiniocima nasilja; rad sa djecom žrtvama i počiniocima vršnjačkog nasilja. Sve navedeno upućuje da stručni radnici jasno percipiraju kompleksnost, delikatnost i zahtjevnost rada sa žrtvama nasilja, te da kroz iskazane potrebe za unaprjeđenjem svojih profesionalnih kompetencija manifestuju visok doživljaj zainteresovanosti i lične odgovornosti za pružanje kvalitetnije podrške korisnicima sa iskustvom nasilja.

Važno je imati u vidu da mogućnosti i sposobnosti stručnih radnika u centrima za socijalni rad da podrže žrtve nasilja zavise ne samo od postojanja razvijene svijesti, obučenosti i prakse, već i od aktivnosti ostalih službi, posebno od krivičnog sistema koji interveniše prema učiniocima.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

U izvještaju su prikazani podaci o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom prema statističkim izvještajima koje su centri za socijalni rad dostavljali na metodološki različito koncipirane zahtjeve različitih tražioca u različitim vremenskim intervalima, sa fokusom na podatke iz 2019. godine prikupljene putem formata za statističko izvještavanje, posebno kreiranom od strane zaposlenih u Zavodu za socijalnu i dječju zaštitu. Ukazali smo na ograničenja pouzdanosti podataka koje dostavljaju centri za socijalni rad i ponudili potencijalna objašnjenja za neusaglašenosti između podataka prikupljenih od centara za socijalni rad u različitim izvještajnim formatima. Ilustrovali smo kako različite metodologije prikupljanja i bilježenja podataka o nasilju rezultiraju različitim pokazateljima o kretanju broja žrtava nasilja evidentiranim u centrima za socijalni rad na godišnjem nivou, kako ukupno, tako i u odnosu na pojedine oblike nasilja.

Disagregacija ili razvrstavanje podataka o nasilju izuzetno je značajna, jer se na taj način dobijaju podaci koji nijesu očigledni iz posmatranja cjelokupne grupe i koji omogućavaju ispitivanje situacije posebno ranjivih podgrupa žrtava. **Minimalan nivo disagregacije podataka o nasilju** trebalo bi da obuhvati razvrstavanje žrtava po polu, starosnoj dobi, geografskom obilježju, prisustvu smetnji u razvoju, vrsti nasilja, počiniocu. Pri tome, prepoznaje se kao važno da razvrstavanje žrtava nasilja po polu i starosnoj dobi kontinuirano bude ukršteno sa drugim aspektima (oblicima/vrstama nasilja, nacionalnom pripadnošću, prisustvom smetnji u razvoju i dr.), te potreba da se i podaci o počiniocima nasilja takođe razvrstaju po polu i starosnoj dobi. U svakom slučaju, **neophodno je uspostavljanje usaglašenog okvira unutar kojeg će se evidentirati i prikupljati podaci o nasilju od centara za socijalni rad.**

Sistem socijalne zaštite koji ima u fokusu potrebe žrtava izloženih nasilju ima najveći potencijal za prikupljanje i praćenje podataka o prijavljenim događajima nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom i preduzimanim društvenim reakcijama.

Centri za socijalni rad su službe koje imaju važnu ulogu u procesu zaštite od nasilja, koji uključuje posebne aktivnosti centara za socijalni rad i koordinaciju više različitih državnih organa: policije, pravosudnih, zdravstvenih i obrazovnih institucija, kao i organizacija civilnog društva. Uloga centra za socijalni rad primarno se zasniva na ulozi organa starateljstva i odgovornosti u zaštiti najboljeg interesa djece, mladih, odraslih i starijih lica koja su žrtve različitih oblika nasilja, kao i na njegovim nadležnostima koje su definisane Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Porodičnim zakonom, Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, Krivičnim zakonikom, Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, odnosno Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Generalno, centri za socijalni rad u svim slučajevima saznanja o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom, neposredno ili iz drugih izvora, pružaju žrtvama nasilja sveobuhvatne informacije o daljim procedurama i mogućnostima zaštite, u saradnji sa žrtvom vrše procjenu snaga i rizika, kontinuirano obezbjeđuju psihosocijalnu podršku žrtvi, saraduju sa drugim institucijama i organizacijama, izrađuju individualne planove zaštite i angažuju se da obezbjede različite usluge u skladu sa iskazanim željama i potrebama žrtve, a nerijetko ove usluge i direktno pružaju. **Kvalitet podrške žrtvama nasilja umnogome zavisi od razvijenosti mreže usluga u lokalnoj zajednici, a kako u mnogim sredinama takve usluge nedostaju, centri za socijalni rad ostaju usamljeni u ispunjavanju ovog odgovornog i izazovnog zadatka.**

Očekuje se da se broj prijava nasilja povećava paralelno sa unaprjeđivanjem zaštitnog okruženja koje obuhvata: kapacitete državnih organa da zaštite žrtve; postojanje usluga za prevenciju, oporavak i reintegraciju; redukovanje štetnih praksi, stavova i običaja u zajednici; punu participaciju osoba sa iskustvom nasilja u ostvarivanju svojih prava; angažovanje i korišćenje kapaciteta porodice i zajednice, i slično. Sa unaprjeđenjem zaštitnog okruženja smanjuje se tolerancija na nasilje u društvu, slučajevi nasilja se bolje prepoznaju, povećava se spremnost za prijavljivanje nasilja i raste povjerenje u institucije da će adekvatno zaštititi žrtvu. S druge strane, istovremeno se očekuje smanjenje nasilja na nivou društva, jer građani nasilje percipiraju kao neprihvatljiv način ponašanja, a dobro funkcionisanje zaštitnog okruženja odvraća potencijalne počiniocce od vršenja nasilnih akata.

Činjenica da nasilje u porodici i nasilje nad ženama i djecom predstavljaju kompleksan fenomen zahtijeva strateški pristup koji je formulisan na jasnom teorijskom konceptu, ključnim principima i ciljevima koji će usmjeriti praksu, odnosno procedure i postupke u svakoj relevantnoj službi i između njih. Takođe, iskustva dobrih modela postupanja u situacijama nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom upućuju na važnost evidencije i dokumentacije i na značaj prikupljanja

podataka, njihove analize i razmjene informacija između svih relevantnih službi u cilju postizanja holističkog i sveobuhvatnog pristupa zaštiti žrtve.

Efekat povezivanja službi i intervencija direktno zavisi od koncepta i principa na kojima počiva struktura i veze između njih. Kritična tačka umrežavanja je saradnja, koja počiva na usaglašavanju koncepata i stvaranju zajedničkog “referentnog okvira”, odnosno uzajamne povezanosti bazirane na zajedničkom razumjevanju problema. **Izgradnja zajedničkog stava kod predstavnika institucija je kontinuiran proces koji uvijek zahtjeva više vremena na početku i tokom implementacije aktivnosti.** Umreženost pretpostavlja pluralizam pružalaca usluga, te je postojanje standarda usluga, pružalaca i obuke, važan element sistemskog rješenja. Prednosti koordinacije i saradnje ogledaju se i u podizanju nivoa stručnosti, zajedničkoj odgovornosti prema korisnicima, demokratizaciji procesa, povećanoj efikasnosti, racionalnom korišćenju resursa u zajednici, ali i u boljim kapacitetima za rješavanje naročito teških i kompleksnih slučajeva nasilja, kao i međusobnog neslaganja i potencijalnih konflikata između službi i profesionalaca. Jasni postupci i procedure trebalo bi da doprinesu boljoj zaštiti žrtve, ali i dugoročnom i efikasnom korišćenju institucionalnih resursa (uključujući tu i finansijske), kao i zaštiti od doživljaja profesionalne neefikasnosti, stresa i posljedičnog sagorijevanja.

Opšta politika i principi za djelovanje profesionalaca predstavljaju okvir za postupanje, ali zaštita žrtava nasilja zahtjeva složen sistem postupaka i procesa koji ne slijede uvijek sukcesivno i po unaprijed zamišljenom redosledu.

Uobičajeno je da se pojedinačni elementi postupaka/procesa grupišu u nekoliko kategorija, i to: prepoznavanje/identifikovanje i utvrđivanje/dokazivanje nasilja, procjena rizika (stepena ugroženosti) i resursa, odnosno protektivnih faktora, planiranje i sprovođenje kratkoročnih i dugoročnih intervencija i mjera sigurnosti i zaštite, praćenje postupaka, procjena efekata zaštite i revizija postupaka. Evidentiranje, dokumentovanje i prikupljanje podataka o nasilju i intervencijama uključeni su u sve faze rada.

Podaci su nužni za definisanje indikatora, a način definisanja indikatora ima povratni i neposredni uticaj na to koji podaci će se prikupljati.

Kvalitetni podaci omogućavaju povećanje društvene svjesnosti o problemu nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom i problemu zanemarivanja posebno osjetljivih članova društva, optimalno korišćenje resursa, praćenje napretka prema usvojenim nacionalnim ciljevima, te bolje ispunjavanje obaveza vezanih za relevantna međunarodna dokumenta čiji je Crna Gora potpisnik, prije svega Konvencije UN o pravima djeteta, Ciljeva održivog razvoja (COR) i Konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija).

Bez obzira na sve veće mogućnosti povezivanja i analiza baza podataka koje pružaju savremene informacione tehnologije, važno je imati u vidu da je **kvalitet ovih evidencija uslovljen motivacijom onih koji vode slučajeve i unose podatke u odgovarajuće baze.** Njihovoj

motivaciji može doprinijeti razvoj kulture dokumentovanja prakse i donošenja odluka utemeljenih na činjenicama i dokazima (Tomison, 1996, prema Ajduković, 2012). Da bi se ostvarila takva organizaciona kultura neophodno je da nadležna tijela kreiraju uslove koji bi obezbjedili da stručni radnici u centrima za socijalni rad imaju za to dovoljno vremena, da su obučeni kako da ispunjavaju odgovarajuće obrasce, da su jasno definisani podaci koji će se prikupljati i pratiti, kao i da stručni radnici imaju dostupnog savjetnika u nadležnim službama koji će im brzo i efikasno pružiti pomoć u kategorizaciji slučajeva oko kojih postoje nedoumice. Bilo bi važno periodično organizovati kratke edukativne susrete na temu vođenja evidencije o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom, te **omogućiti stručnjacima iz prakse da imaju veći uticaj na promjene i prilagođavanja obrazaca za prikupljanje i praćenje podataka realnim uslovima rada.**

Nužno je unapređenje i kritičko promišljanje vođenja evidencije identifikovanih i prijavljenih slučajeva nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom, kao i kreiranje statističkih pokazatelja koji će se na osnovu ovih evidencija pratiti. Međutim, to nije dovoljno za razvoj politika i kreiranje i procjenu potreba djece, mladih, odraslih i starijih lica koja su izložena nasilju i/ili zanemarivanju, već su **neophodna i sistemska istraživanja sa stručnjacima, žrtvama nasilja i njihovim porodicama.** Naime, samo pažljivo planiranim i dobro osmišljenim povezivanjem različitih strategija prikupljanja podataka mogu se dobiti cjeloviti i pouzdani pokazatelji potreba djece, mladih, odraslih i starijih koji su izloženi nasilju i napretka u prevenciji i zaštiti svih žrtava nasilja.

Polazeći od toga da su nasilje u porodici i nasilje nad ženama i djecom složeni problemi uslovljeni različitim činiocima povezanim sa obilježjima pojedinca, porodice i zajednice, te sljedeći nalaze iz brojnih istraživanja, **kao ključni podaci koje bi trebalo prikupljati za sve identifikovane i prijavljene slučajeve nasilja u porodici i nasilja nad ženama i djecom ističu se:**

- **obilježja žrtve** – pol, uzrast, nacionalnost, s kim živi, obrazovni status, radni status, prethodne prijave nasilja, psihičke ili tjelesne poteškoće/ograničenja;
- **okolnosti nasilja ili rizika** – izvor prijave, oblik/ci nasilja, mjesto gdje se nasilje dogodilo, trajanje nasilja, institucije koje su uključene u procjenu, preduzete intervencije, status prijave (sumnja, potvrđena, odbačena);
- **obilježja počinioca** – pol, uzrast, nacionalnost, obrazovni status, radni status, bračni status, odnos/srodstvo sa žrtvom, prethodne optužbe za slična djela, specifični socijalni i/ili zdravstveni problemi (npr. korišćenje alkohola ili drugih psihoaktivnih supstanci);
- **obilježja staraoca (ako je žrtva dijete ili lice pod starateljstvom, te ako staraoc nije počinioc nasilja)** – pol, starost, nacionalnost, obrazovni

status, radni status, bračni status, specifični socijalni i/ili zdravstveni problemi;

- **obilježja domaćinstva** – visina prihoda domaćinstva, broj članova domaćinstva, broj djece u domaćinstvu, odnos druge djece s djetetom žrtvom, uslovi stanovanja, prethodne prijave nasilja, prisutnost drugih oblika nasilja (partnerskog) u porodici.

Nadamo se da će ovaj izvještaj doprinijeti ujednačavanju praksi prikupljanja podataka od centara za socijalni rad o nasilju u porodici i nasilju nad ženama i djecom, te unaprjeđenju kvaliteta evidentiranja podataka u centrima za socijalni rad. **Neophodno je kontinuirano usavršavanje sistema evidentiranja, kao i formata za prikupljanje statističkih podataka o nasilju, što mora biti rezultat zajedničkih napora svih relevantnih aktera, uključujući šire konsultativne procese.**

S obzirom na složenost fenomena nasilja **prvi korak bi trebalo da bude** preciznije definisanje ključnih pojmova, odnosno identifikovanje komponenti različitih vrsta nasilja, uključujući i različite kontekste u kojima se nasilje može odvijati (uspostavljanje operacionalnih definicija i opisa karakteristika svakog “uzorka ponašanja”) kako bi se omogućilo međusobno poređenje podataka iz različitih prikaza. U nedostatku pažljivo razrađene operacionalizacije pojmova, suočavamo se sa nizom proizvoljnosti/relativnosti prilikom tumačenja “rasta” ili “smanjenja” nasilja.

7. LITERATURA

Ajduković, M., Ogresta, J., Rimac, I. (2012). Značaj kvalitetnih podataka za kreiranje politika za prevenciju nasilja nad djecom u obitelji. Ljetopis socijalnog rada 19(3), 413-437.

Ajduković, M., Pećnik, N. (1994). Zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji. Revija socijalne politike 1-3, 269-276, Zagreb.

Ajduković, M., Rusac, S., Ogresta, J. (2008). Izloženost starijih osoba nasilju u obitelji. Revija za socijalnu politiku, 15(1), 3-22.

Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H (2012). Nasilje nad djecom i među djecom. Slap, Zagreb.

Brajša-Žganec, A., Franc, R, Merkaš, M., Radačić, I., Šerić, M.& Sušac, N. (2011). Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj. UNICEF-ov ured za Hrvatsku, Zagreb.

Brčvak, Dž. (2019). Predlog praktične politike – Ključni nalazi, problemi i preporuke za borbu protiv nasilja u porodici, dječjeg prosjačenja i prisilnih brakova, Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM, Podgorica.

Gvozdić, K. et al. (2018). Nasilje u mladenačkim vezama: Priručnik za stručnjake. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Deklaracija o eliminaciji svih oblika nasilja nad ženama i akcioni program, Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1993., 48/104.

Direktiva 2011/92/EU o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije.

Djeca u Crnoj Gori – Podaci iz Popisa 2011. (2012) Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT&UNICEF Crna Gora, Podgorica.

Žegarac, N. (2011). Izvještaj o kapacitetima centara za socijalni rad u Crnoj Gori – Izazovi i mogućnosti reorganizacije, standardizacije i unapređenja stručne prakse. Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica.

Žegarac, N. (2015). Od problema do prilika u vođenju slučaja – Priručnik za praktičare. Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori, Podgorica.

Žene i muškarci u Crnoj Gori (2016). Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT&Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Podgorica.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. („Službeni list Crne Gore", br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011).

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti. („Službeni list Crne Gore“, br. 027/13 od 11.06.2013, 001/15 od 05.01.2015, 047/15 od 18.08.2015., 056/16 od 23.08.2016, 066/16 od 20.10.2016, 001/17 od 09.01.2017, 031/17 od 12.05.2017, 042/17 od 30.06.2017, 050/17 od 31.07.2017).

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. („Službeni list Crne Gore“, br. 064/11 od 29.12.2011, 001/18 od 04.01.2018).

Zakon o prekšajima. („Službeni list Crne Gore“, br. 1/2011, 6/2011 - ispr., 39/2011, 32/2014, 43/2017 – odluka US i 51/2017).

Zakon o rodnoj ravnopravnosti. („Službeni list RCG“, br. 46/2007 od 31.07.2007 i „Službeni list Crne Gore“, br. 073/10 od 10.12.2010, 040/11 od 08.08.2011, 035/15 od 07.07.2015).

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći. („Službeni list Crne Gore“, br. 20/2011 i 20/2015).

Zakon o zabrani diskriminacije. („Službeni list CG“, br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 018/14 od 11.04.2014, 042/17 od 30.06.2017).

Zakon o naknadi štete žrtvama krivičnih djela. („Službeni list Crne Gore“, br. 035/15 od 07.07.2015).

Zakon o upravnom postupku. („Službeni list CG“, br. 56/2014, 20/2015, 40/2016 i 37/2017).

Zakon o izvršenju i obezbjeđenju („Službeni list Crne Gore“, br. 36/2011, 28/2014, 20/2015, 22/2017, 76/2017).

Zakon o zaštiti svjedoka („Službeni list RCG“, br. 65/2004 i „Službeni list Crne Gore“, br. 73/2010, 31/2014).

Zakonik o krivičnom postupku. („Službeni list Crne Gore“, br. 57/2009, 49/2010, 47/2014, 2/2015, 35/2015, 58/2015, 28/2018).

Zeković, B., Radulović, J., Vučelić, M. (2017). Porodično nasilje u Crnoj Gori – teorija i praksa (monitoring studija). SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica, Podgorica.

Zeković, B., Gligorović, A. (2014). Institucionalni mehanizmi zaštite od nasilja u porodici i njihova primjena u Crnoj Gori. SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja, Podgorica.

Ignjatović, T. (2015). Posljedice koje ima nasilje prema ženama u partnerskom odnosu na djecu i odgovor javnih službi na ovaj problem. Autonomni ženski centar, Beograd.

Ignjatović, T. (2011). Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu – Model koordiniranog odgovora zajednice. Rekonstrukcija ženski fond, Beograd.

Izveštaj sa kontrolnog saslušanja Ministra rada i socijalnog staranja mr Predraga Boškovića, direktora Uprave policije Slavka Stojanovića i pomoćnika Ministra zdravlja dr Mensudina

Grbovića na temu – Primjena strategije zaštite od nasilja u porodici 2011-2015 (2013). Skupština Crne Gore, Odbor za rodnu ravnopravnost, 19. decembar 2013.

Izvještaj o sprovođenju Zakona o zaštiti od nasilja u porodici za period 2010-2015 godina (2016). Ministarstvo pravde, Podgorica.

Izvještaj o radu centara za socijalni rad za 2017. godinu (2018). Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, Podgorica.

Izvještaj o nasilju u porodici i nasilju nad djecom prema podacima centara za socijalni rad za period od 2012. godine do 2018. godine (2019). Zavod za socijalnu i dječju zaštitu Crne Gore, Podgorica.

Izvještaj o organizacionoj i kadrovskoj strukturi centara za socijalni rad Crne Gore za 2019. godinu (2020). Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, Podgorica.

Izvještaj o ispunjavanju preporuka CEDAW Komiteta Ujedinjenih nacija (2014). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Podgorica.

Izvještaj o radu Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu za 2019. godinu (2020). Zavod za socijalnu i dječju zaštitu Crne Gore, Podgorica.

Istraživanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama (2017). UNDP&Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Podgorica.

Išpanović-Radojković, V. et al. (2011). Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja: Primjena Opšteg protokola. Centar za prava deteta, Beograd.

Jovanović, V. (2017). Podsticanje rasta socijalne odgovornosti – Analiza primjene strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori za period od 2013 do 2017 godine, Podgorica.

Karišik, M. (2019). Pregled i procjena administrativnih izvora podataka o nasilju nad djecom. UNICEF Crna Gora, Podgorica.

Konvencija Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 2011. („Službeni list CG - Međunarodni ugovori”, br. 4/2013).

Konvencija UN o pravima djeteta, 1989 („Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i “Službeni listu SRJ - Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97).

Konvencija UN o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Generalna skupština Ujedinjenih nacija, 1979.

Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarotska konvencija). Odbor ministara, 2007.

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Rim, 1950.

Krivični zakonik. („Službeni list RCG”, br. 70/2003, 13/2004, 47/2006 i „Službeni list CG”, br. 40/2008, 25/2010, 73/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018).

Križan, H. (2018). Obiteljsko nasilje: Priručnik za stručnjake. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Marušić, D. (2018). Trgovanje djecom: Priručnik za stručnjake. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Milanović, M.&IDEAS (2019). Analiza rada centara za socijalni rad u Crnoj Gori. Predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori, Podgorica.

Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni ciljeva, 2000.

Nacionalni plan za unapređenje opštih usluga podrške žrtvama nasilja u skladu sa Istanbulskom konvencijom 2019-2021 (2019). Vlada Crne Gore, Podgorica.

Nacionalni plan za unapređenje specijalizovanih usluga podrške žrtvama nasilja u skladu sa Istanbulskom konvencijom (2019). Vlada Crne Gore, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica

Ogresta, J., Rimac, I., Ajduković, M. & Skokandić, L. (2012). Analiza obilježja prijavljenih događaja nasilja nad djecom u obitelji evidentiranih u centrima za socijalnu skrb. Ljetopis socijalnog rada, 19 (3), 439-477.

Odeljan, R. (2018). Zlostavljanje i zapuštanje djece: Priručnik za stručnjake. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Odeljan, R. (2018). Seksualni zlostavljanje i iskorištavanje djece: Priručnik za stručnjake. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u Zagrebu, Zagreb.

Pekinška deklaracija i platforma za akciju, Ujedinjene nacije, Četvrta svjetska konferencija o ženama, 1995.

Poseban izvještaj o stanju podataka i praćenju rodno zasnovanog nasilja u Republici Srpskoj sa preporukama za djelovanje (2016). Vlada Republike Srpske & Gender centar – centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka.

Poseban protokol o postupanju centara za socijalni rad – organa starateljstva u slučajevima nasilja u porodici i ženama u partnerskim odnosima (2013). Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Beograd.

Porodični zakon. („Službeni list RCG”, br. 1/2007 i „Službeni list CG br. 053/16).

Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora za 2017. godinu (2018). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore, Podgorica.

Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora za 2018. godinu (2019). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore, Podgorica.

Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora za 2019. godinu (2020). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore, Podgorica.

Pravilnik o organizaciji, normativima, standardima i načinu rada centra za socijalni rad („Službeni list Crne Gore”, br. 058/13 od 20.12.2013, 030/15 od 12.06.2015, 017/16 od 11.03.2016, 043/19 od 31.07.2019)

Pravilnik o bližim uslovima i standardima za obavljanje stručnih poslova u socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list Crne Gore”, br. 056/13 od 06.12.2013, 014/14 od 22.03.2014, 073/19 od 27.12.2019).

Preporuka Rec (2002)5 Odbora ministara Vijeća Evrope o zaštiti žena od nasilja.

Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici (2011). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Podgorica

Protokol o međusektorskoj saradnji u prevenciji napuštanja djece (2014), Podgorica

Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2018), Podgorica.

Račeta, M. (2019). Analiza prioriternih usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici, u skladu sa Istanbulsom konvencijom – sa preporukama. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore&UNDP, Podgorica

Rezolucija od 11. marta 2015. godine o seksualnom zlostavljanju djece na internetu.

Rusac, S. (2006). Nasilje nad starijim osobama. Ljetopis socijalnog rada, 13:331-46

Saveljic, T., Hajduković, J., Međedović, N., Raičević, M. (2016). Analiza usklađenosti zakonodavnog i strateškog okvira Crne Gore sa Konvencijom Savjeta Evrope o sprječavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Izvještaj za 2016. godinu. Sigurna ženska kuća, Podgorica.

Smjernice – Ka sigurnom i bezbjednom okruženju za djecu u Dječjem domu “Mladost” (2017). Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica.

Smjernice za jačanje međuinstitucionalne saradnje, nevladinih organizacija i lokalnih zajednica, u cilju sprječavanja i suzbijanja nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2015). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Podgorica.

Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011-2015 (2011). Vlada Crne Gore, Podgorica.

Strategija zaštite od nasilja u porodici 2016-2020 (2015). Vlada Crne Gore, Podgorica.

Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja sa akcionim planom 2017-2021 (2017). Vlada Crne Gore.

Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2023 (2019). Vlada Crne Gore, Podgorica.

Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori za period 2013-2017. godine. Vlada Crne Gore, Podgorica.

Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori za period 2018-2022. godine. Vlada Crne Gore, Podgorica.

Ustav Crne Gore. („Službeni list CG”, br. 1/2007 i 38/2013).

Uputstvo o radu multidisciplinarnog operativnog tima za zaštitu od nasilja nad djecom i nasilja u porodici (2015). Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Podgorica.

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji.

Hamilton, C., Raouf, A., Barnes, R., Arndt, J (2018): Evaluacija sistema za praćenje stanja dječjih prava u Crnoj Gori za period 2014–2017. godine i planirani pristup ovoj temi za period 2017–2021. godine. Predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori, Podgorica.

Čarapić, M. et al. (2018). Analiza zakonodavnog okvira i politika iz oblasti vršnjačkog nasilja. Udruženje Roditelji, Podgorica.

Škrtić, D. (2013). Mamljenje djeteta za zadovoljenje spolnih potreba uporabom informacijsko-komunikacijske tehnologije. Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 34(2), 1139-1170.